

De staat van ons water

Rapportage over de uitvoering van het waterbeleid in 2015

verder met ons water

De staat van ons water

Rapportage over de uitvoering van het waterbeleid in 2015

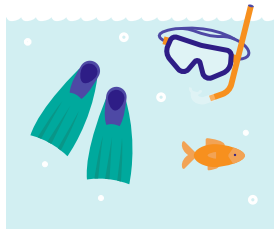
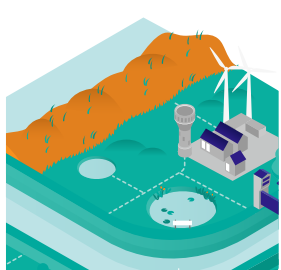
Deze rapportage is ook digitaal te vinden op staatvanonswater.nl. De website geeft op laagdrempelige wijze informatie over de belangrijkste waterthema's. Aansluitend daarop zijn de hoofdstukken uit deze rapportage over de voortgang in de uitvoering van het waterbeleid te vinden. De voortgang is onder meer beschreven aan de hand van mijlpalen en acties die voortkomen uit de diverse beleidsstukken. Door het opnemen van verwijzingen (links) naar andere websites worden de achterliggende bronnen makkelijk ontsloten. Deze pdf beperkt zich tot de hierboven genoemde voortgangsrapportage over de uitvoering van het waterbeleid.

Inhoud

Terugblik op 2015	3
1. Bestuurlijke ontwikkelingen	9
2. Waterveiligheid	21
3. Waterkwaliteit	32
4. Waterbeschikbaarheid en waterketen	40
5. Water en leefomgeving	50
6. Grote wateren	55
7. Verduurzaming	71
8. Inzet wereldwijd	76
9. Financiën en doelmatigheidswinst	83
Colofon	103

Terugblik op 2015

De Staat van Ons Water wordt jaarlijks in mei gepubliceerd. Hierin wordt gerapporteerd over de uitvoering van het Nationaal Waterplan 2016-2021, het Bestuursakkoord Water 2011 en het uitvoeringsprogramma van de Beleidsnota Drinkwater. Ook wordt verslag gedaan over de voortgang van de uitvoering van de Europese richtlijnen over waterkwaliteit, overstromingsrisico's en de mariene strategie.

Nationaal Waterplan

Eind 2015 had Nederland een nieuw Nationaal Waterplan. Hierin is door het kabinet vastgelegd hoe ons land zich in de komende zes jaar verdedigt tegen het water en hoe ons water schoner wordt. Verder wil het kabinet dat Nederland klimaatbestendig en water-robust wordt ingericht, om het risico van overstromingen zo klein mogelijk te houden. Om veilig en comfortabel in onze delta te kunnen blijven wonen is het nodig wateropgaven en andere ruimtelijke plannen te combineren. Bijvoorbeeld dijkversterkingen met natuurontwikkeling of bestrijding van wateroverlast met stedelijke herinrichting. Door het slimmer verbinden van water en ruimte moet Nederland de veiligste delta in de wereld blijven.

Deltaprogramma

Het gaat niet alleen om de bescherming tegen overstromingen, maar ook om de zorg voor voldoende (schoon) water. De maatregelen die hiervoor nodig zijn, staan in het zogeheten Deltaprogramma. In 2010 verscheen de eerste versie. Elk jaar op Prinsjesdag verschijnt een geactualiseerde versie van het Deltaprogramma. In de editie voor 2015 werden vijf delta-beslissingen genoemd die door het kabinet in het Nationaal Waterplan zijn verankerd.

1. Deltabeslissing Waterveiligheid

Uitgangspunt van het Nederlandse waterveiligheidsbeleid is dat iedere inwoner hetzelfde basisbeschermingsniveau krijgt van 1/100.000 per jaar. Dat wil zeggen dat de kans voor een individu om te overlijden als gevolg van een overstroming niet groter mag zijn dan 0,001 procent per jaar. In maart 2016 werd een voorstel voor wijziging van de Waterwet aan de Tweede Kamer aangeboden, waarmee de nieuwe normen voor waterveiligheid worden vastgelegd. Plaatsen waar veel slachtoffers van overstromingen kunnen vallen, krijgen extra bescherming. Dit geldt ook voor vitale en kwetsbare infrastructuur, bijvoorbeeld elektriciteitscentrales en ziekenhuizen. Preventie staat voorop, door dijken, duinen en stormvloedkeringen te versterken en door rivierverruimende maatregelen te nemen.

2. Deltabeslissing Zoetwaterstrategie

Om knelpunten in de zoetwatervoorziening op te lossen en te voorkomen, stellen waterbeheerders en gebruikers in onderling overleg vast wat nodig is om de waterbeschikbaarheid voor de economie en nutsfuncties op een goed niveau te houden. Gebruikers weten dan beter waar ze aan toe zijn, zowel in normale als in droge situaties. Hiervoor zijn aanpassingen nodig in het hoofdwatersysteem (grote rivieren, meren en deltawateren) en in het regionale watersysteem (kleinere rivieren, kanalen en boezemwater). In 2015 zijn alle bestuursovereenkomsten ondertekend voor de realisatie en financiering van de maatregelen die voor 2016-2021 zijn voorzien.

3. Deltabeslissing Ruimtelijke adaptatie

In de deltabeslissing Ruimtelijke adaptatie staan voorstellen om de ruimtelijke inrichting

van Nederland klimaatbestendig en waterrobuust te maken, waarbij rekening wordt gehouden met de gevolgen van klimaatverandering. In 2015 werd een eerste meting gehouden (Monitoring Ruimtelijke Adaptatie) hoe overheden in hun beleid rekening houden met wateroverlast, droogte of (grond)watertekorten en overstromingsrisico's.

4. Deltabeslissing IJsselmeergebied

De deltabeslissing IJsselmeergebied gaat over drie strategische keuzes: de afvoer naar de Waddenzee, het waterpeil op het IJsselmeer, Markermeer en de Randmeren en de zoetwatervoorraad. In 2015 kwam de uitwerking van de plannen voor versterking van de Afsluitdijk in de eindfase.

5. Deltabeslissing Rijn-Maasdelta

De Rijn-Maasdelta is het overgangsgebied waar rivier en zee samenkomen: het gebied van de grote rivieren, de Rijnmond-Drechtsteden en de Zuidwestelijke Delta. Het fundament van de waterveiligheid in de Rijn-Maasdelta bestaat uit het zandige kustfundament, dijken, stormvloedkeringen en voldoende ruimte voor de rivier. Dit fundament blijkt ook op lange termijn een goede basis te zijn.

Voorts is de Strategische beslissing Zand vastgesteld, die beschrijft hoe met zandsuppleties de Nederlandse kust op sterkte blijft. Zandsuppleties moeten niet alleen bijdragen aan het handhaven van de kustlijn (het eerste doel), maar ook zoveel mogelijk aan lokale en regionale doelen voor een economisch sterke en aantrekkelijke kust. Er is meer kennis nodig om de zandsuppleties effectiever en kostenefficiënter in te kunnen zetten. In dit kader worden onderzoek, pilots en monitoring uitgevoerd.

De deltabeslissingen vormen de basis voor het Nederlandse waterbeleid. In het Deltaprogramma 2016 dat op Prinsjesdag 2015 verscheen, staat hoe de uitwerking van de deltabeslissingen vordert. Sommige maatregelen zijn al volop in uitvoering of (gedeeltelijk) klaar, zoals het Hoogwaterbeschermingsprogramma, Ruimte voor de Rivier en Maaswerken. Andere programma's zijn in een voorbereidende fase, zoals de versterking van de Afsluitdijk. Het Deltaprogramma 2016 kreeg daarom de titel 'En nu begint het pas echt'.

Waterkwaliteit

In de afgelopen jaren is de waterkwaliteit in Nederland weliswaar substantieel verbeterd, maar volgens de OESO stagneert de voortgang en heeft ons land een te laag ambitieniveau voor waterkwaliteit. Vervuiling door stikstof, fosfor en bestrijdingsmiddelen blijft een probleem en het herstel van de natuurlijke dynamiek blijft ook achter bij de doelstellingen. Om hier verbetering in te brengen, is in 2015 de zogenoemde Delta-aanpak waterkwaliteit en zoet water opgesteld. De input hiervoor werd onder meer geleverd tijdens een conferentie in Amersfoort in mei 2015 met vertegenwoordigers van alle betrokken partijen. Inmiddels zijn in verschillende regio's Schoon Water-projecten in uitvoering om het grond- en oppervlaktewater schoner te maken.

Op bijna alle zwemlocaties die de provincies hebben aangewezen, is de kwaliteit van het zwemwater uitstekend, goed of aanvaardbaar. Van de Nederlandse kustwateren voldeed 96 procent aan de eisen en van de binnenwateren 93 procent. Ten opzichte van andere Europese landen heeft Nederland desondanks een relatief hoog percentage zwemwaterlocaties met een slechte kwaliteit. Dat heeft er mee te maken dat een groot deel van de zwemwaterlocaties in het binnenland ligt. Binnenwateren worden belast met meer vervuilingbronnen, waardoor problemen kunnen optreden met fecale verontreinigingen en blauwalgen. Indien dat redelijkerwijs uitvoerbaar en betaalbaar is, worden op die locaties maatregelen genomen om de waterkwaliteit te verbeteren.

Drinkwater

Nieuwe, opkomende stoffen (waaronder geneesmiddelen) vormen een groeiende bedreiging voor de veiligstelling van de drinkwatervoorziening. Deze stoffen worden vooral in toenemende concentraties aangetroffen in het oppervlaktewater en nog in mindere mate in het grondwater. In 2015 is de ketenaanpak voor geneesmiddelen verder ontwikkeld en een begin gemaakt met de aanpak van een aantal 'hotspots', waarvan ook de drinkwatervoorziening profiteert. Nadat bij drie drinkwaterbedrijven in 2015 langdurig de inname moest worden stilgelegd vanwege de lozing van pyrazool en overige onbekende stoffen is dit dossier in een stroomversnelling gekomen.

De Delta-aanpak waterkwaliteit en zoetwater geeft een impuls aan verbetering van de waterkwaliteit op onderwerpen die ook voor bescherming van de drinkwaterbronnen zeer relevant zijn.

Noordzee

In het kader van de Europese Kaderrichtlijn Mariene Strategie werkt Nederland aan maatregelen om in 2020 een goede milieutoestand te bereiken en te behouden in het eigen zeegebied. Er is geanalyseerd in hoeverre menselijke activiteiten invloed hebben op het mariene ecosysteem van de Noordzee. Hieruit blijkt dat de druk op het mariene ecosysteem wordt beperkt en het duurzaam gebruik vergroot. In 2015 werden Green Deals gesloten om zwerfvuil op stranden te verminderen en om de keten van plastic afval van de scheepvaart en de visserijsector te sluiten.

Watertoets

Met de zogenoemde watertoets kijken overheden wat het effect van ruimtelijke plannen (bijvoorbeeld bestemmingsplannen) op de waterhuishouding is. De watertoets kan er toe leiden dat plannen moeten worden aangepast. In 2014 hebben de waterschappen onderzoek gedaan naar de toepassing van de watertoets in de praktijk. Hieruit blijkt hoe serieus de watertoets genomen wordt en dat partijen meestal tijdig worden betrokken bij de voorbereiding van ruimtelijke plannen, maar ook dat er nog ruimte voor verbetering is.

Waterbewustzijn

Uit onderzoek van de OESO, blijkt dat Nederlanders zich onvoldoende bewust zijn van de grote inspanningen die nodig zijn om ons land droog en bewoonbaar te houden. En dat er voor hen wel degelijk risico op overstromingen is. Mensen zijn zich er evenmin nauwelijks van bewust wat er nodig is om drinkwater van goede kwaliteit te produceren. Om het waterbewustzijn onder Nederlanders te vergroten, zijn de overheden en drinkwaterbedrijven gestart met de campagne Ons Water. Op verschillende manieren wordt de noodzaak van nieuwe investeringen in het waterbeheer inzichtelijk gemaakt. De campagne heeft tevens als doel om de betrokkenheid en zelfredzaamheid van burgers te vergroten

Kennis en innovatie

Het Nationale Kennis- en Innovatieprogramma Water en Klimaat (NKWK) ging in 2015 van start. Overheid, waterschappen universiteiten, kennisinstellingen en het bedrijfsleven werken in het NKWK via onderzoek samen aan kennisopbouw, om vraagstukken rondom water en klimaat het hoofd te bieden. Belangrijk speerpunt binnen het NKWK is een betere aansluiting op Europese onderzoeksprogramma's. Hiervoor zijn in 2015 plannen ontwikkeld voor een Europoloket, dat in 2016 in werking treedt. Een belangrijk deel van de NKWK-onderzoeken is ondergebracht in het innovatiecontract van de Topsector Water.

Internationaal

Wereldwijd wonen steeds meer mensen in gebieden die niet goed zijn beschermd tegen wateroverlast en overstromingen. In 2015 heeft het kabinet de 'Internationale Waterambitie - Convergerende Stroom' opgesteld: één integraal beleid om de Nederlandse impact op het gebied van waterveiligheid en waterzekerheid in stedelijke delta's en riviergebieden te vergroten.

De Internationale Waterambitie dient als uitgangspunt voor de Nederlandse inzet in internationale gremia en voor de samenwerking met deltalanden. Nederland werkt met zeven deltalanden samen om de kwetsbaarheid voor overstromingen en de gevolgen van klimaatverandering tegen te gaan. In Bangladesh, Colombia, Egypte, Indonesië, Mozambique, Myanmar en Vietnam worden projecten uitgevoerd op het gebied van integraal waterbeheer.

Ook op andere fronten zet Nederland haar waterexpertise in het buitenland in. Ons land doet dit onder meer met het DRR-team (Disaster Risk Reduction) en DSS water (Dutch Surge Support water). In 2015 zijn DRR- en DSS-waterteams naar verschillende landen uitgezonden om daar de weerbaarheid te versterken of noodhulp te verlenen. Waterschappen werken onder de naam Dutch Water Authorities met overheden, NGO's, kennisinstellingen en het bedrijfsleven samen om hun expertise in te zetten voor de internationale waterproblematiek.

Financiën

In juni 2015 verscheen het rapport 'Toekomstige en duurzame financiering van het Nederlandse waterbeheer', over de huidige bekostiging van het Nederlandse waterbeheer en van relevante toekomstige ontwikkelingen. De financiering van het waterbeheer is op orde, zo luidde het algemene oordeel van de bestuurlijke discussie over dit rapport. Grote systeemwijzigingen zijn daarom niet nodig. Met het oog op toekomstige ontwikkelingen zijn wel verkenningen nodig naar mogelijke verbeteringen.

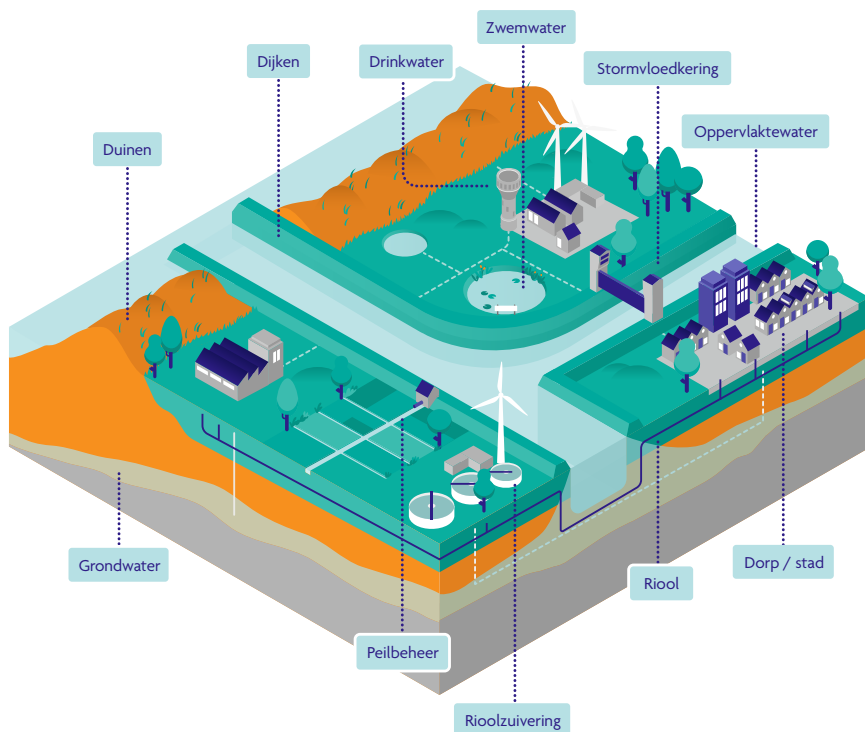
Lastendruk en doelmatigheidswinst

In 2015 hebben de waterbeheerders en de drinkwaterbedrijven ruim zeven miljard euro aan kosten gemaakt om Nederland te beschermen tegen overstromingen en te zorgen voor voldoende en schoon water. Dit bedrag wordt betaald uit diverse lokale belastingen, de Rijksbelastingen en de drinkwatertarieven. In 2011 hebben de betrokken organisaties in het Bestuursakkoord Water (BAW) afgesproken om kostenstijgingen te beperken. Door de doelmatigheid te verhogen en door intensiever samen te werken, besparen zij op de kosten. Afgesproken is dat de doelmatigheidswinst tot 2020 geleidelijk oploopt naar jaarlijks minimaal 750 miljoen euro, ten opzichte van 2010. De kostenbesparingen zorgen er voor dat die maatregelen getroffen kunnen worden die in het waterbeheer noodzakelijk zijn en dat daarbij de rekening voor huishoudens en bedrijven betaalbaar blijft.

Het realiseren van de doelstellingen van gematigde lastenontwikkeling en kostenbesparingen in het waterbeheer in de periode tot en met 2015 ligt goed op koers. De belastingopbrengsten en kosten stijgen minder sterk dan bij het afsluiten van het Bestuursakkoord Water in 2011 werd verwacht. De lastendruk voor burgers en bedrijven die voortvloeit uit de kosten die Rijk, provincies, waterschappen en drinkwaterbedrijven maken, ontwikkelt zich voor vrijwel alle categorieën gunstig. De BAW-partners ontplooiën veel initiatieven die de onderlinge samenwerking intensiveren en de interne doelmatigheid vergroten. Ook liggen de drinkwaterbedrijven, gemeenten en waterschappen op koers bij het bereiken van de doelstellingen op het gebied van de kwaliteit van hun taakuitvoering en het verminderen van de kwetsbaarheid van hun organisatie wat betreft kennisontwikkeling en -overdracht.

1 Bestuurlijke ontwikkelingen

Wie gaat over wat in het waterbeheer?

Het Nederlandse waterbeleid en -beheer wordt uitgevoerd door verschillende overheden (Rijk, waterschappen, provincies en gemeenten) en de drinkwater-bedrijven. Zij werken intensief met elkaar samen om ons laaggelegen land te beschermen tegen overstromingen en om ervoor te zorgen dat er altijd voldoende schoon (drink)water beschikbaar is.

Het beleid en de uitvoering hiervan zijn vastgelegd in verschillende beleidsdocumenten en programma's, zoals het Nationaal Waterplan 2016-2021, het Bestuursakkoord Water, de Beleidsnota Drinkwater en het Deltaprogramma. De belangrijkste ontwikkelingen op het gebied van wetgeving, kennis, visievorming en communicatie passeren hieronder de revue.

Rapportages uitvoering waterbeleid

Als verantwoordelijk minister, rapporteert de minister van Infrastructuur en Milieu (IenM) elk jaar in mei aan de Tweede Kamer over de voortgang in de uitvoering van het waterbeleid. Hiervoor dient deze rapportage. De Staat van Ons Water rapporteert in hoofdlijnen over de uitvoering van het Nationaal Waterplan, het Bestuursakkoord Water 2011, de Beleidsnota Drinkwater, de Kaderrichtlijn Water, de Richtlijn Overstromingsrisico's en de Kaderrichtlijn Mariene Strategie.

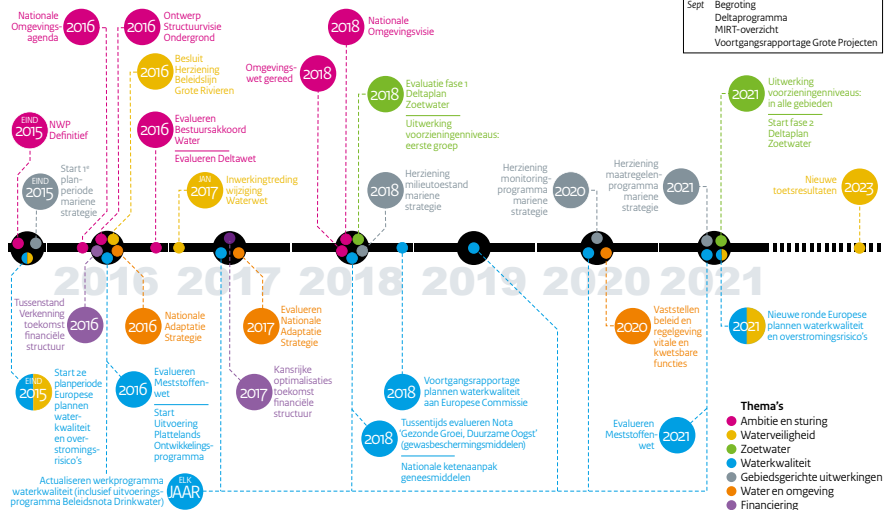
In het Deltaprogramma, waarvan elk jaar op Prinsjesdag een geactualiseerde versie verschijnt, wordt naast de programmering van maatregelen voor het nieuwe jaar in meer detail gerapporteerd over de voortgang in de uitvoering van de deltabeslissingen en voorkeursstrategieën.

Routekaart

De mijlpalen die in het Nationaal Waterplan 2016-2021 voor de komende jaren zijn geformuleerd zijn samengevat op een zogenoemde routekaart.

Mijlpalen Nationaal Waterplan 2016-2021

Routekaart voor de Tweede Kamer

Nationaal Waterplan

Eind 2015 had Nederland een nieuw Nationaal Waterplan. Hierin is door het kabinet vastgelegd hoe ons land zich in de komende zes jaar verdedigt tegen het water en hoe ons water schoner wordt. Verder wil het kabinet dat Nederland klimaatbestendig en waterrobuust wordt ingericht, om het risico van overstromingen zo klein mogelijk te houden. Nederland moet de veiligste delta in de wereld blijven.

Het Nationaal Waterplan 2016-2021 verankert het nieuwe waterbeleid voor de komende 6 jaar met een vooruitblik naar 2050. Onderdeel zijn de Deltabeslissingen (waterveiligheid, zoet-watervoorziening en ruimtelijke adaptatie), de Beleidsnota Noordzee met ruimtelijk plan, de verankering van waterafspraken uit het Energieakkoord, de Natuurvisie, de Internationale Waterambitie en de plannen en maatregelenprogramma's waarmee we voldoen aan de Europese eisen voor waterkwaliteit, overstromingsrisico's en het mariene milieu.

Deltaprogramma

Op Prinsjesdag 2015 verscheen het Deltaprogramma 2016, dat de titel 'En nu begint het pas echt' meekreeg. Eind 2015 verankerde het Rijk de deltabeslissingen en voorkeursstrategieën beleidsmatig in het Nationaal Waterplan 2016-2021. Het Deltaprogramma omschrijft de

maatregelen voor de (toekomstige) waterveiligheid, de beschikbaarheid van zoet water en de zogeheten ruimtelijke adaptatie. Dit laatste gaat over het voorbereiden van gebieden op overstromingen, extreme neerslag, droogte en hitte. In de verschillende hoofdstukken hierna wordt op deze onderwerpen nader ingegaan.

Het Deltaprogramma 2016

Het kabinet laat in 2016 een wettelijke evaluatie uitvoeren naar de doeltreffendheid en effecten van de Deltawet 2011; deze wet vormt de wettelijke basis voor het Deltaprogramma, het Deltafonds en de deltacommissaris. De Tweede Kamer wordt hierover in de tweede helft van 2016 geïnformeerd.

Omgevingswet

Het wetsvoorstel Omgevingswet [www.omgevingsportaal.nl] is op 1 juli 2015 vastgesteld door de Tweede Kamer en op 22 maart 2016 met een ruime meerderheid aangenomen door de Eerste Kamer. In de Omgevingswet is alle wet- en regelgeving voor ruimte, wonen, infrastructuur, milieu, natuur en water gebundeld. Doel van de wet is te komen tot minder en overzichtelijke regels, meer ruimte voor initiatieven en lokaal maatwerk en vertrouwen.

Nationale Omgevingsvisie

Het Rijk ontwikkelt een strategische, integrale visie op het beleid voor de fysieke leef-omgeving: de Nationale Omgevingsvisie. Deze vervangt sectorale visies en beleidsplannen, zoals het Nationaal Waterplan.

In opmaat naar de Nationale Omgevingsvisie is in 2015 gestart met het opstellen van een Nationale Omgevingsagenda. Het Rijk voert inmiddels overleg met andere overheden en betrokken partners om prioritaire onderwerpen te bepalen, die in 2016 op deze agenda komen. De Nationale Omgevingsvisie is naar verwachting in 2018 gereed.

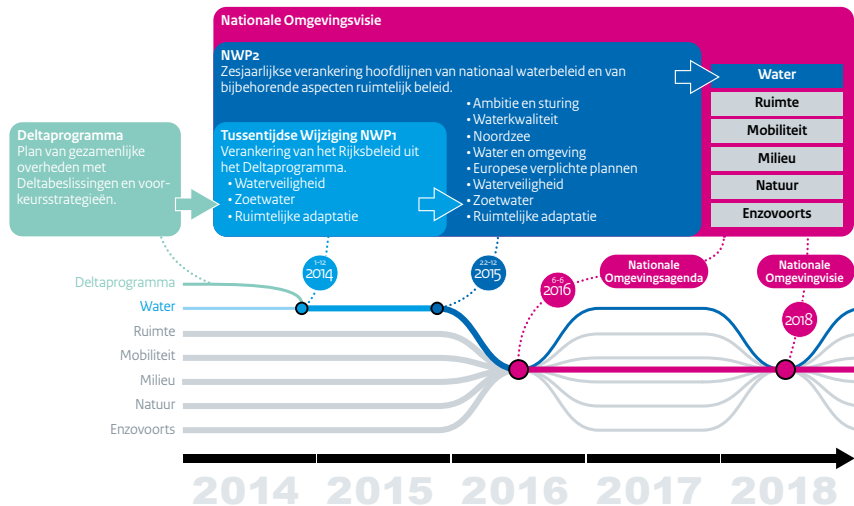
De Nationale Omgevingsvisie wordt een cruciaal onderdeel van de stelselherziening van het omgevingsrecht. Naast de bundeling en vereenvoudiging van zowel wetten als regels, vormt de integratie van beleidsvisies voor de fysieke leefomgeving een logische vervolgstap. Een aantal provincies en gemeenten ging het Rijk daarin voor. Zij werken al met de figuur van de omgevingsvisie, nog voordat deze een formeel wettelijke grondslag heeft gekregen. De Rijksoverheid kan hierbij uiteraard niet achterblijven. Dat is niet alleen omdat bij inwerkingtreding van de Omgevingswet een Nationale Omgevingsvisie verplicht wordt, het is vooral omdat de ambities achter het nieuwe stelsel daarmee zeer gediend zijn.

Water in de Nationale Omgevingsvisie

Onderstaand schema laat zien op welke wijze het waterbeleid wordt opgenomen in de Nationale Omgevingsvisie.

Water in de Nationale Omgevingsvisie

Routekaart voor de Tweede Kamer

Watertoets

In het Bestuursakkoord Water (2011) is afgesproken dat het Rijk, de waterschappen, provincies en gemeenten bij ruimtelijke plannen (zoals een bestemmingsplan) een watertoetsproces doorlopen. Zij kijken daarbij samen wat het effect van de ruimtelijke plannen is op de waterhuishouding in een bepaald gebied. Zo nodig passen zij het plan aan. Door de

watertoets uit te voeren, komen initiatiefnemers en waterbeheerders zo vroeg mogelijk met elkaar in gesprek.

De Unie van Waterschappen heeft bij alle waterschappen onderzoek gedaan naar de watertoets in de praktijk. Zie figuur 1.3.

Watertoets(proces) in 2014	
Aantal door waterschappen uitgebrachte adviezen (meerdere per plan en uitbreidingen binnen plannen mogelijk)	7.000
Totaal aantal plannen op plannen.nl	7.236
Waterschappen tijdens voorbereiding betrokken bij bestemmingsplannen	61%
Waterschappen tijdens voorbereiding betrokken bij visies	41%
Opgevolgde adviezen van waterschappen bij bestemmingsplannen	88%
Opgevolgde adviezen van waterschappen bij visies	81%

Figuur 1.3: Gebruik watertoetsproces in 2014. Bron: Unie van Waterschappen, oktober 2015.

Uit het onderzoek komt naar voren hoe serieus de watertoets wordt genomen door provincies en gemeentes bij het maken van hun ruimtelijke plannen. Waterschappen worden bij 61 procent van de plannen (met een watercomponent) tijdig betrokken bij de voorbereiding van bestemmingsplannen; bij de overige plannen werden ze in een later stadium betrokken.

Voor omgevingsvisies geldt geen wettelijke overlegverplichting. Hier worden waterschappen bij 41 procent van de plannen tijdens de voorbereiding betrokken. Het tijdig betrekken bij bestemmingsplannen en omgevingsvisies biedt dus nog ruimte voor verbetering. Waterschappen geven aan goed zicht te hebben op de opvolging van het advies binnen het plan.

Onder de nieuwe Omgevingswet blijft het watertoetsproces bestaan en worden waterbeheerders nog eerder betrokken bij een nieuw plan. De diverse overheden moeten bovendien goed samenwerken als hun plannen

invloed kunnen hebben op de taken van de andere overheid. Onder de Omgevingswet wordt het verplichte watertoetsproces uitgebreid naar het projectbesluit, de afwijkingvergunning en de provinciale omgevingsverordening.

Nieuwvliet aan de Westerschelde

Besluit algemene regels ruimtelijke ordening

In december 2015 stelde de Ministerraad een aantal wijzigingen voor van het Besluit algemene regels ruimtelijke ordening (Barro, 2011). Het Barro bevat onder meer regels voor het kustfundament, grote rivieren, de Waddenzee en primaire waterkeringen. Die regels dienen door provincies en gemeenten in hun provinciale verordeningen respectievelijk bestemmingsplannen in acht te worden genomen.

In januari 2016 is besloten om geen uitvoering te geven aan de voorgestelde wijzigingen van het Barro voorzover deze betrekking hebben op het onderdeel kust. Dit betekent dat de nu geldende regels voor de kust ongewijzigd blijven. Met de betrokken partijen wordt het sluiten van een Kustpact voorbereid. Doel hiervan is om te komen tot gezamenlijke waarden voor de kust in brede zin over het omgaan met toekomstige ontwikkelingen in deze kuststrook.

Bestuursakkoord Water: tweede tussentijdse evaluatie

Het Bestuursakkoord Water (BAW) werd in 2011 gesloten tussen het Rijk, de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, het Interprovinciaal Overleg, de Unie van Waterschappen en de Vereniging van drinkwaterbedrijven in Nederland, met het doel de doelmatigheid in het waterbeheer te vergroten. Minder bestuurlijke drukte, heldere verantwoordelijkheden en slim samenwerken staan centraal in de afspraken. Deze bestuurlijke afspraken lopen tot en met 2020.

In 2013 vond de eerste tussentijdse evaluatie van het Bestuursakkoord Water plaats. De tweede wordt in 2016 uitgevoerd. Gekeken wordt hoe het staat met de uitvoering van de afspraken, de lasten/kostenontwikkeling en de gerealiseerde doelmatigheidswinst. De Stuurgroep Water met vertegenwoordigers van alle BAW-partners wil niet alleen terugkijken. Er komt ook een traject om vooruit te kijken en te onderzoeken wat de mogelijkheden zijn voor eventuele nieuwe bestuurlijke afspraken op het gebied van water.

Structuurvisie Ondergrond

Vanwege de beperkte ruimte, het benutten van kansen, het voorkómen van aantasting van de ondergrond en afstemming met bovengrondse activiteiten is het belangrijk dat er duidelijkheid komt over het gebruik van de ondergrond. Daarom maakt het Rijk een structuurvisie voor de ondergrond (STRONG). Deze structuurvisie geeft het kader voor de ordening van ondergrondse activiteiten op land. De structuurvisie en een bijbehorend uitvoeringsprogramma zijn naar verwachting eind 2016 gereed. Voor de onderwerpen waarvoor het Rijk bevoegd gezag is en er sprake is van een nationaal belang wordt de structuurvisie opgesteld in samenspraak met de decentrale overheden.

De ondergrond kan een belangrijke bijdrage leveren aan maatschappelijke opgaven zoals de drink- en industriewatervoorziening, de (transitie naar een duurzame) energievoorziening, zoetwatervoorziening en klimaatadaptatie en voedselvoorziening. De ondergrond biedt daarnaast ruimte voor transport en infrastructuur (ondergronds bouwen, kabels en leidingen, etcetera).

In 2015 is de Notitie Reikwijdte en Detailniveau voor de planMER van de Structuurvisie Ondergrond vastgesteld. Parallel hieraan is gewerkt aan de uitvoering van de planMER. Hierin is bijzondere aandacht besteed aan de mogelijkheden voor, en effecten van aanvullende grondwateronttrekkingen voor menselijke consumptie, met het oog op een zorgvuldige verankering van het nationaal belang van de drinkwatervoorziening in deze structuurvisie.

Nationale Kennis- en Innovatieprogramma Water en Klimaat

In het Nationale Kennis- en Innovatieprogramma Water en Klimaat (NKWK) wordt kennis opgebouwd om vraagstukken rondom water en klimaat het hoofd te bieden. Overheid, waterschappen, universiteiten, kennisinstellingen en het bedrijfsleven werken samen aan onderzoek.

Er zijn dertien onderzoekslijnen:

1. Kustgenese
2. Klimaatbestendige Stad
3. Slim Waterbeheer
4. Bodemdaling
5. Duurzaam beheer grote wateren
6. Marker Wadden
7. Nationaal Water Model
8. Noordzee
9. Rivieren
10. Toekomstbestendige Natte Kunstwerken
11. Water en Energie
12. Water en Voedsel
13. Waterkeringen

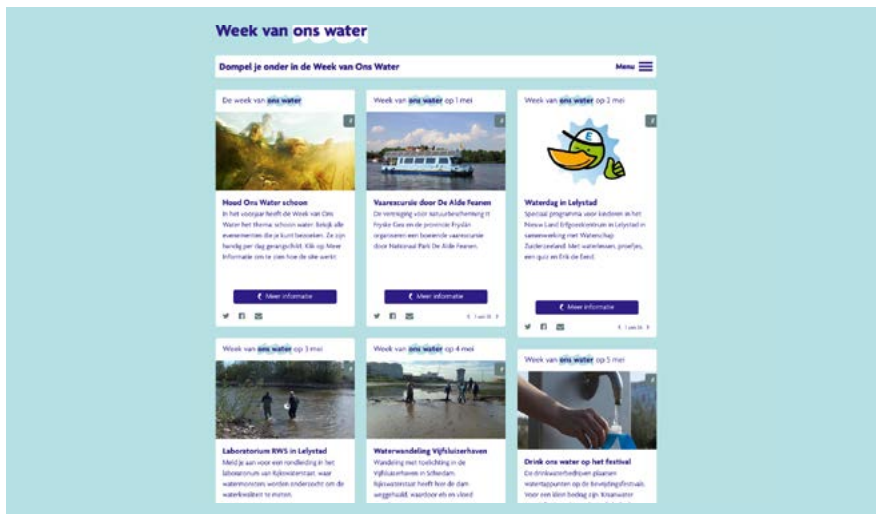
De startconferentie in april 2015 was met 450 deelnemers een geslaagde start van het NKWK. Het eerste jaar stond in het teken van het uitwerken van de onderzoekslijnen, het in kaart brengen van de netwerken erom heen en het helder krijgen van de vraagstelling. In 2016 ligt het accent op het programmeren van de gewenste onderzoeken binnen de verschillende onderzoekslijnen. Belangrijk speerpunt binnen het NKWK is een betere aansluiting op Europese onderzoeksprogramma's. Daartoe zijn in 2015 plannen ontwikkeld voor een Europoloket om ondersteuning te bieden. Dit loket treedt in 2016 in werking. Een belangrijk deel van de NKWK-onderzoeken is ondergebracht in het innovatiecontract van de Topsector Water.

Waterpeil, de nieuwe monitor voor waterbewustzijn in Nederland

Waterpeil is de nieuwe gezamenlijke monitor van de Bestuursakkoord Water partners voor de ontwikkeling van het waterbewustzijn en het risicobewustzijn onder inwoners. Gedurende een aantal jaren zal elk jaar het waterbewustzijn worden onderzocht. Het onderzoek heeft een regionale focus, omdat er veel regionale verschillen in problematiek en perceptie zijn. Waterpeil zoomt ook in op specifieke waterthema's en aspecten: waterveiligheid, waterkwaliteit, gebruik van water in en om het huis, informatiebehoefte van publiek, invloed van werk in uitvoering op de publieke perceptie etcetera.

Meer waterbewustzijn door publiekscommunicatie en educatie over ons water

Voor het vergroten van het waterbewustzijn vormt Ons Water, een meerjarig communicatieprogramma, het fundament. Het is de basis voor de samenwerking tussen de partners van het Bestuursakkoord Water in de publiekscommunicatie en educatie over water. Ons Water is een opdracht van de Stuurgroep Water van het Bestuursakkoord Water; daarin zijn alle partners bestuurlijk vertegenwoordigd, landelijk en regionaal. De strategie van Ons Water is erop gericht om een verandering in het denken van mensen teweeg te brengen. Zodat mensen zich ervan bewust worden dat bescherming tegen hoogwater, borgen van voldoende zoetwater en waterkwaliteit niet vanzelfsprekend is, werken aan water nooit af is, en mensen zelf ook een verantwoordelijkheid en handelingsperspectief hebben.

Thema-website tijdens de Week van Ons Water

In 2015 is gewerkt aan het opbouwen en versterken van het communicatienetwerk van de partners van het Bestuursakkoord Water. Ons Water raakt in de - heterogene - kring van de watersector steeds meer bekend als de gezamenlijke aanpak voor vergroting van het waterbewustzijn. Veel bestuurders, communicatieadviseurs en medewerkers in beleid en uitvoering kennen Ons Water, niet in de laatste plaats omdat Ons Water in de provincies is geïntroduceerd in regiotteams en bij bestuurders en in elke regio is gestart met een publieksevenement. Ook organisaties buiten de publieke partners van het Bestuursakkoord Water, zoals musea, zien het belang van Ons Water en willen graag aansluiten.

Verder is in 2015:

- onswater.nl verrijkt met content, die op postcode te selecteren is, met tientallen persoonlijke videoverhalen over bewoners.
- de eerste nationale Week van Ons Water georganiseerd, inclusief een watermuseum-weekend, de opmaat voor jaarlijks een Week van Ons Water in het voorjaar (schoon water en gebruik van water in en om het huis) én in het najaar (waterveiligheid).
- ingehaakt op een aantal publieksacties en evenementen: actie #zohooig rond de herdenking van twintig jaar overstromingen in het rivierengebied, Fotofestival Naarden met het thema 'Water water!', de wateretappe van de Tour de France, Rainproof Ride en opleveringsmomenten van Ruimte voor de Rivier.

Rainproof Ride Amsterdam

Er is ook een groot aantal op watereducatie gerichte activiteiten gerealiseerd die bijdragen aan het vergroten van het waterbewustzijn van jongeren, zoals:

- De oprichting van de stuurgroep watereducatie. Deze stuurgroep richt zich op meer aandacht in het onderwijs voor wateronderwerpen en stimuleert dat de watersector een passend aanbod aan educatieve activiteiten en lesprogramma's aanbiedt voor het primair en voortgezet onderwijs.
- Ondersteunen van activiteiten in de GEO week, waarbij kinderen water en bodemprojecten bezoeken.
- De totstandkoming van het lespakket Hoogwater op het schoolplein, over overstromingsrisico's, voor HAVO en VWO leerlingen (gelanceerd bij de regionale kick off van Ons Water in Noord-Holland).
- Organiseren van het Wereld Water College in Leeuwarden, een jaarlijks evenement waar studenten en scholieren bedrijven en instellingen in de watersector ontmoeten.
- Organiseren van de Battle of the Beach, een jaarlijks evenement aan de vloedlijn waar schoolkinderen met elkaar strijden welk team het zandkasteel kan bouwen dat het langste standhoudt tegen het opkomende water. Voorafgaand daaraan krijgen ze in de klas gastles van waterambassadeurs.
- Opleiden van mensen uit de watersector om gastlessen te kunnen geven.

Battle of the Beach 2015

Strategische visie van de waterschappen

In 2015 stelden de waterschappen hun strategische visie op het openbaar bestuur vast, getiteld 'Waterbestuur dat werkt'. Kern van deze visie is de stelling, dat structuurdiscussies zelden brengen wat burgers en bedrijven van de overheid verwachten. Bovendien kunnen (nieuwe) vaste structuren in onze netwerksamenleving van tegenwoordig nauwelijks nog grote problemen oplossen. Met name de klimaatverandering stelt ons land en de waterschappen in het bijzonder voor nieuwe grote uitdagingen.

Volgens de waterschappen moet de inzet van alle overheden zich in de komende jaren richten op een voortvarende aanpak van de Deltabeslissingen. Een recent OESO-rapport heeft laten zien dat de waterorganisatie op orde is en zelfs als een "global reference" mag worden beschouwd. Waterschappen concentreren zich daarom liever op de wateropgaven en doen dat graag samen met de medeoverheden, maatschappelijke organisaties, burgers en het bedrijfsleven.

Fusies

Sinds 1 januari 2016 zijn Waterschap Reest en Wieden en Waterschap Groot Salland gefuseerd tot Waterschap Drents Overijsselse Delta. Hiermee komt het totaal aantal waterschappen in Nederland uit op 22. Per 1 januari 2017 fuseren de waterschappen Peel en Maasvallei en Roer en Overmaas tot Waterschap Limburg.

Schilthuispenning

Prof. dr. Marleen van Rijswijk ontving op 10 februari 2016 de Schilthuispenning, vanwege haar belangrijke aandeel in de ontwikkeling en beoefening van het waterrecht en haar rol als hoogleraar Europees en nationaal waterrecht aan de Universiteit Utrecht.

Het was de zeventiende en laatste keer dat de penning werd uitgereikt. Het toenmalige ministerie van Verkeer en Waterstaat stelde de Schilthuispenning in 1981 in om de belangstelling voor het waterschapsrecht te vergroten. Inmiddels is het waterrecht steeds meer deel gaan uitmaken van het integrale omgevingsrecht.

2 Waterveiligheid

Zijn we goed beschermd?

Omdat Nederland voor een groot deel onder het niveau van de zeespiegel ligt moeten we altijd alert zijn op mogelijke overstromingen. Ook de kans op hoogwater in de rivieren vraagt om een wakend oog. Door klimaatverandering neemt de kwetsbaarheid toe. De inzet is dat Nederland de veiligste delta in de wereld blijft. In 2050 is de bescherming tegen overstromingen nog beter. Waar maatregelen nodig zijn worden mogelijke combinaties met andere ontwikkelingen in een gebied verkend, zoals natuur of duurzame energieopwekking. Langs de rivieren en de kust zijn tientallen maatregelen in uitvoering.

Nieuw waterveiligheidsbeleid

Voor ons land zijn nieuwe normen voor waterveiligheid opgesteld. Deze normen zijn gebaseerd op de kansen op overstromingen, maar ook op de gevolgen van overstromingen voor een gebied en zijn inwoners. Hoe groter de gevolgen, hoe strenger de norm. Voor iedereen in Nederland geldt het zogenoemde basisbeschermingsniveau: de kans dat iemand overlijdt door een overstroming mag niet groter zijn dan 1:100.000 per jaar. Leidt een overstroming tot een grote maatschappelijke verstoring in een gebied, met bijvoorbeeld veel slachtoffers en grote economische schade, dan wordt het gebied extra beschermd. Elementen die een rol spelen bij de berekening zijn de verwachte situatie in 2050 voor het aantal inwoners en de economische waarde van een gebied. De gevolgen van een overstroming hangen af van de situatie achter de dijk, de snelheid van overstromen en hoe hoog het water komt.

Voor het implementeren van het nieuwe waterveiligheidsbeleid zijn inmiddels belangrijke stappen gezet. In maart 2016 is daartoe een voorstel tot wijziging van de Waterwet naar de Tweede Kamer gezonden. Doel is dat de wetswijziging op 1 januari 2017 van kracht wordt. Dan start de nieuwe ronde van beoordeling van de primaire waterkeringen door de waterschappen en Rijkswaterstaat, die plaatsvindt in de periode 2017-2023. Het ministerie van IenM werkt samen met de waterschappen, Rijkswaterstaat en de Inspectie Leefomgeving en Transport aan een landelijk draaiboek voor de uitvoering van de komende beoordelingsronde.

Grote projecten

Over de grote projecten Ruimte voor de Rivier, Maaswerken en het Tweede Hoogwaterbeschermingsprogramma worden halfjaarlijkse rapportages aan de Tweede Kamer aangeboden. Hieronder wordt van deze projecten de stand van zaken weergegeven per 31 december 2015.

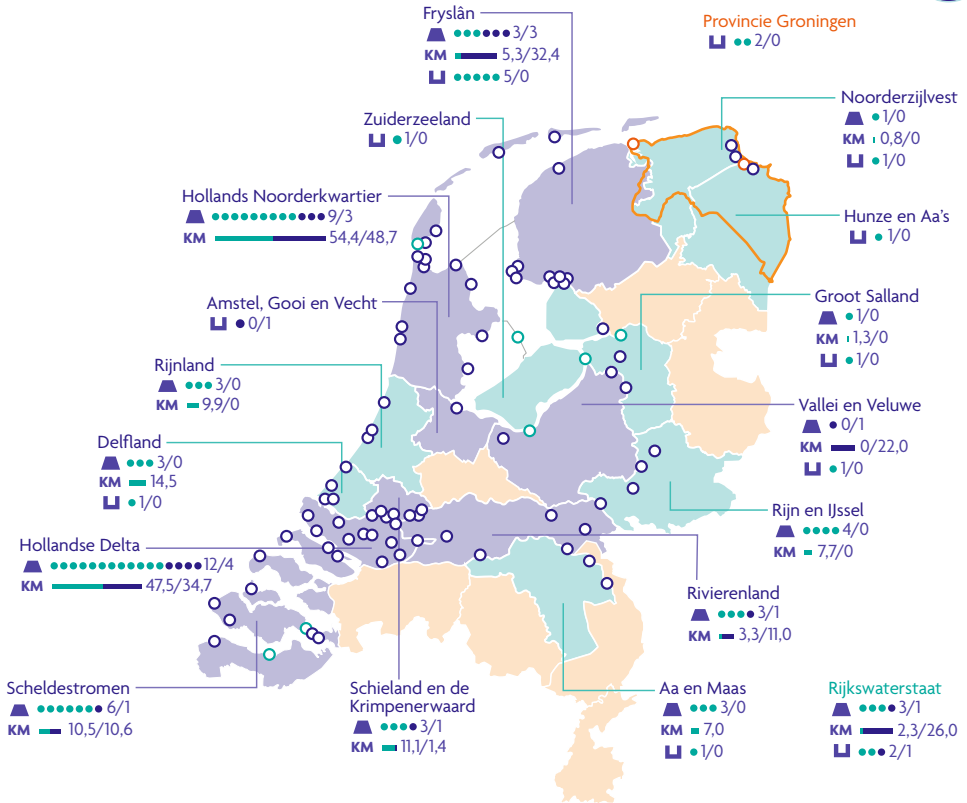
Dijkhoogten meten met drones

Door de inzet van drones en gebruik te maken van laser-altimetrie is het mogelijk om regelmatig de actuele hoogte van de dijken te meten. Doordat de drone een modulaire opbouw heeft, kan er bestaande meetapparatuur onder de drone worden gehangen. Dit maakt de drone niet alleen inzetbaar voor de inspecties en directe livestream, maar ook voor het meten van bijvoorbeeld waterkwaliteit. Het waterschap Amstel, Gooi en Vecht experimenteert hier nu mee in samenwerking met de Hogeschool van Amsterdam en het Nederlands Ruimtevaart Laboratorium.

Hoogwaterbeschermingsprogramma 2

Stand van zaken per 31 december 2015

Aantal projecten **87**

Waterschappen

- alle projecten gereed
- projecten in uitvoering
- geen projecten

Projecten

- waterschappen
- provincie Groningen
- Rijkswaterstaat

Voortgang (aantal)

- dijken, dammen, duinen
- kunstwerken
- 2/1 gereed/in uitvoering

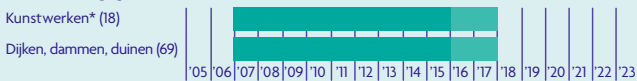
Voortgang (kilometer)

- dijken, dammen, duinen
- 7/4 gereed/in uitvoering

Doelstelling

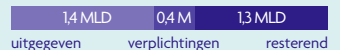
Versterken van 362 km dijken, dammen en duinen en van 18 kunstwerken, om de inwoners van Nederland een betere bescherming tegen hoogwater te bieden.

Uitvoeringsperiode

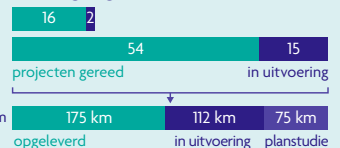

* Sluizen en gemalen

Budget €3,1 miljard

Voortgang

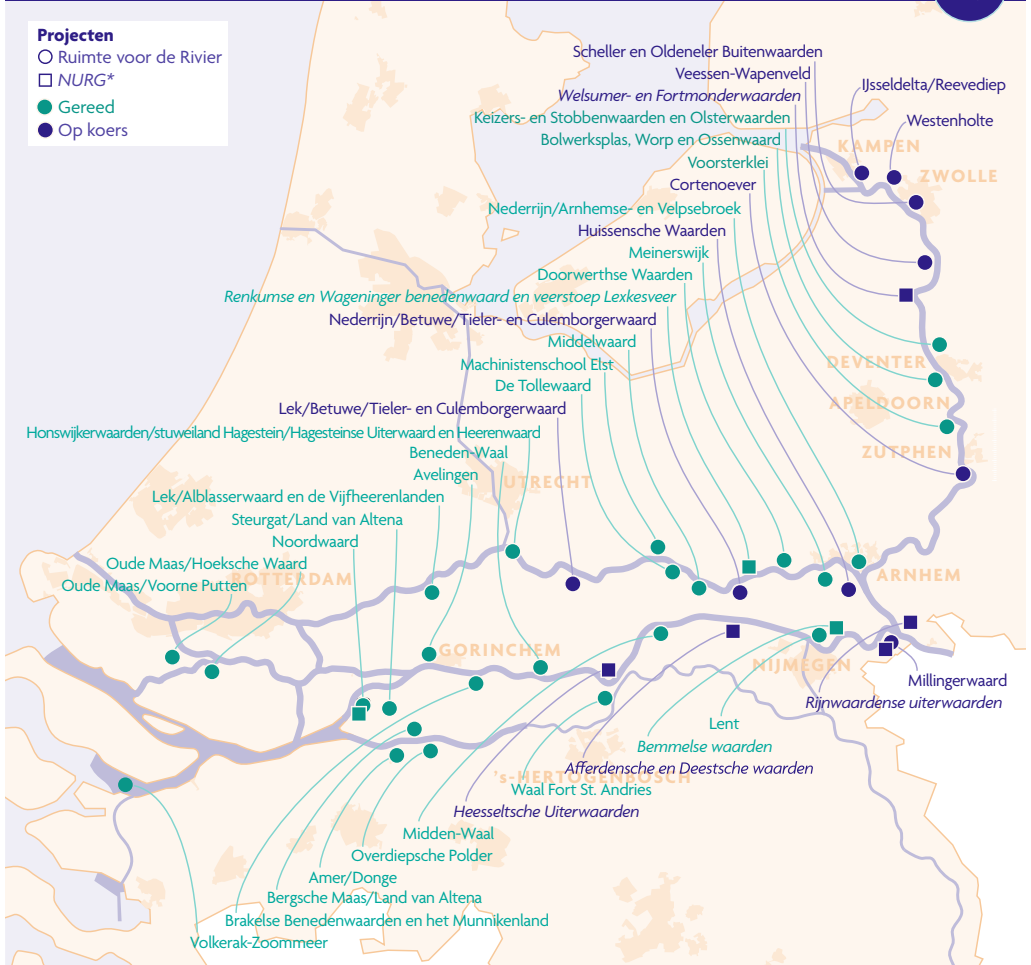
Ruimte voor de Rivier

Stand van zaken per 31 december 2015

Aantal projecten **39**

Projecten

- Ruimte voor de Rivier
- NURG*
- Gereed
- Op koers

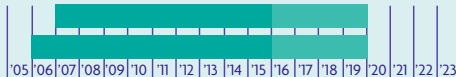
Doelstelling

Vergroten van de waterveiligheid in het rivierengebied door de maximale waterafvoer van 15.000 naar 16.000 m³/sec te verhogen. Daarnaast wordt de ruimtelijke kwaliteit in het gebied verbeterd.

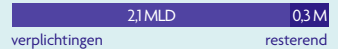
Uitvoeringsperiode

Ruimte voor de Rivier

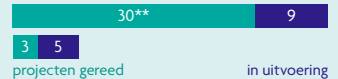
NURG*

Budget €2,4 miljard

Voortgang

* Nadere Uitwerking Rivierengebied; maakt geen deel uit van RvdR, maar draagt wel bij aan het doelbereik
 ** Inclusief 5 vervallen projecten (niet weergegeven op de kaart)

Ruimte voor de Rivier

Stand van zaken per 31 december 2015

Aantal projecten

39

Project	Maatregelen	Verlaging waterstand (cm)	Ruimtelijke kwaliteit	Gereed
Amer/Donge	Dijkverbetering			✓
Avelingen	Uiterwaardvergraving	11		✓
Beneden-Waal	Kribverlaging	6		✓
Bergsche Maas/Land van Altena	Dijkverbetering			✓
Bolwerksplas, Worp en Ossenwaard	Uiterwaardvergraving	18	🚲🦿	✓
Brakelse Benedenwaarden en het Munnikenland	Dijkverlegging en uiterwaardvergraving	12	🚲🦿	✓
De Tollewaard	Uiterwaardvergraving	3	🦿	✓
Doorwerthse Waarden	Uiterwaardvergraving	3	🦿	✓
Honswijkerwaarden/stuweiland Hagestein/Hagesteinse Uiterwaard en Heerenwaard	Uiterwaardvergraving	8	🚲🦿	✓
Keizers- en Stobbenwaarden en Olsterwaarden	Uiterwaardvergraving	10	🦿	✓
Lek/Alblasserwaard en de Vijfheerenlanden	Dijkverbetering			✓
Lent	Dijkverlegging	34	🚲🦿	✓
Machinistenschool Elst	Obstakel verwijderen	13	🦿	✓
Meinerswijk	Uiterwaardvergraving	7	🚲🦿	✓
Middelwaard	Uiterwaardvergraving	3	🦿	✓
Midden-Waal	Kribverlaging	12		✓
Nederrijn/Arnhemse- en Velpsebroek	Dijkverbetering			✓
Noordwaard	Ontpoldering	30	🚲🦿	✓
Oude Maas/Hoeksche Waard	Dijkverbetering			✓
Oude Maas/Voorne Putten	Dijkverbetering			✓
Overdiepsche Polder	Ontpoldering	27	🚲🦿	✓
Steurgat/Land van Altena	Dijkverbetering		🚲	✓
Volkerak-Zoommeer	Waterberging (230 cm)	10		✓
Voorsterklei	Dijkverlegging	26	🚲🚲	✓
Waal Fort St. Andries	Kribverlaging	9		✓
Biesbosch (vervallen)	Kadeverlaging	1		n.v.t.
Lek / Lopiker- en Krimpenerwaard (vervallen)	Dijkverbetering			n.v.t.
Nederrijn/Geldersche Vallei (vervallen)	Dijkverbetering			n.v.t.
Suikerdam/Gendtsche Waard (vervallen)	Obstakel verwijderen	8	🦿	n.v.t.
Waalbochten (vervallen)	Kribverlaging	8		n.v.t.
Cortenoever	Dijkverlegging	31	🚲	2016
Huissensche Waarden	Uiterwaardvergraving	8		2017
IJsseldelta fase 1/Reevediep	Zomerbedverlaging/bypass	41		2016/2019
Lek/Betuwe/Tieler- en Culemborgerwaard	Dijkverbetering			2016
Millingerwaard - Staatsbosbeheer	Extra uiterwaardvergraving	6	🚲🦿	2017
Nederrijn/Betuwe/Tieler- en Culemborgerwaard	Dijkverbetering			2016
Scheller en Oldeneler Buitenwaarden	Uiterwaardvergraving	9	🚲🦿	2016
Veessen-Wapenveld	Hoogwatergeul	71	🚲	2016
Westenholte	Dijkverlegging	14	🚲🦿	2016
NURG (Nadere Uitwerking Rivierengebied)*				
Bemmelse waarden	Uiterwaardvergraving	5		✓
Noordwaard	Ontpoldering	17	🚲🦿	✓
Renkumse en Wageninger benedenwaard en veerstoep Leksveer	Uiterwaardvergraving	11		✓
Afferdensche en Deestsche waarden	Uiterwaardvergraving	6		2018
Millingerwaard	Uiterwaardvergraving	6	🚲🦿	2017
Rijnwaarsense uiterwaarden	Uiterwaardvergraving	7		2019
Welsumer- en Fortmonderwaarden	Uiterwaardvergraving	6-8	🦿	2016

* maakt geen deel uit van RvdR, maar draagt wel bij aan het doelbereik

🚲 landbouw 🚲 recreatie 🦿 natte natuur

Zand- en Grensmaas

Stand van zaken per 31 december 2015

Aantal projecten

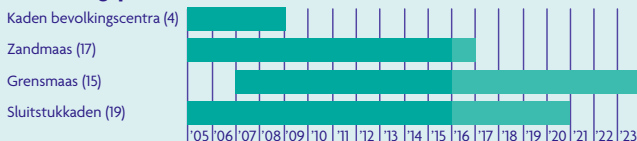
55

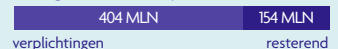
Doelstelling

Betere bescherming tegen hoogwater in de Maas voor de inwoners van Limburg en Noord-Brabant, gecombineerd met natuurontwikkeling (1.600 ha nieuwe natuur) en de winning van zand, grind en klei.

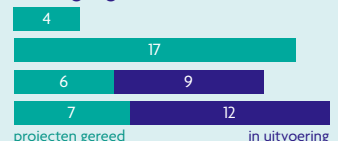
Uitvoeringsperiode

Budget €558 miljoen

Voortgang

Ruimte voor de Waal bij Nijmegen

Ons klimaat verandert, waardoor rivieren steeds meer water te verwerken krijgen. Om overstromingen te voorkomen, geeft het Rijk op meer dan dertig plaatsen in Nederland meer ruimte aan de rivieren. Deze maatregelen langs de IJssel, Rijn, Lek, Nederrijn en Waal vormen samen het programma Ruimte voor de Rivier. In 2015 zijn de meeste van deze maatregelen gereed gekomen.

De Ruimte voor de Waal bij Nijmegen is één van die maatregelen. De Waal maakt bij Nijmegen een scherpe bocht en vernauwt zich hier bovendien in de vorm van een flessenhals. In 1993 en 1995 was goed zichtbaar dat de rivier daardoor bij hoogwater kan overstromen. Om de bewoners te beschermen is de Lentse Waaldijk 300 meter landinwaarts gelegd en is er een vier kilometer lange nevengeul in de uiterwaarden gegraven. De waterstand bij hoogwater daalt hierdoor met 34 centimeter. Ook is er in hartje stad nu een eiland ontstaan met vele mogelijkheden voor wonen en recreatie. Aan de nevengeul is bijna vijf jaar gewerkt en hij kostte 350 miljoen euro.

Hoogwaterbeschermingsprogramma

Het Hoogwaterbeschermingsprogramma anticipeert al zoveel mogelijk op het nieuwe waterveiligheidsbeleid. De urgentie van de te verwachten versterkingsopgave op grond van de nieuwe normen is in eerste instantie bepaald aan de hand van de kans op falen van de primaire waterkering en de gevolgen van een dergelijk falen. Om de gevolgen van doorbraken per dijkvak en kunstwerk in termen van economische schade te bepalen, is gebruik gemaakt van de overstromingsberekeningen uit het project Veiligheid Nederland in Kaart

en het beleidsonderzoek Waterveiligheid 21e eeuw (WV21). Het resultaat van deze stap is een lijst van projecten, in volgorde van urgentiescore. Vanaf 2017 zal het Hoogwaterbeschermingsprogramma dit verder en nog concreter doorvoeren door het huidige areaal te prioriteren op grond van de afstand tot de nieuwe normen. De nieuwe normen kunnen voor de keringbeheerders ook nu al als grondslag dienen voor het ontwerp van waterveiligheidsmaatregelen bij de HWBP-projecten. Daarbij kunnen ze gebruik maken van het bijgestelde ontwerpinstrumentarium 2014 dat al beschikbaar is gesteld.

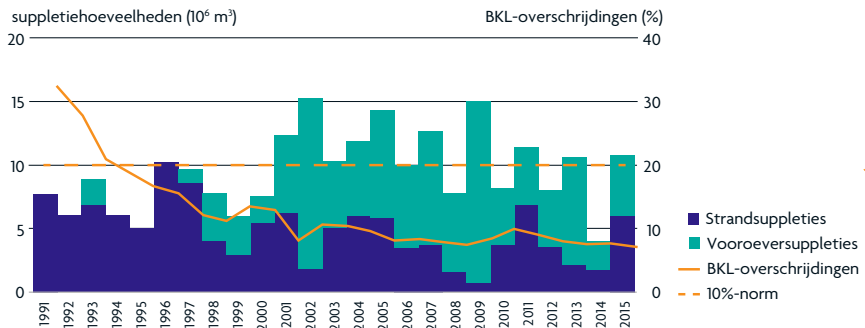
Waterveiligheid rivierengebied

Vanaf 2015 werken het Rijk en de regio's samen de voorkeursstrategie uit voor de waterveiligheid in het rivierengebied. Voor de termijn tot 2030 is eind 2015 besloten tot twee zogenoemde MIRT-verkenningen naar rivierversuiming in het Rijngebied, namelijk voor Varik-Heesselt en het Rivierklimaatpark IJsselpoort en tot drie MIRT-onderzoeken langs de Maas (Venlo, Maastricht en Ravenstein-Lith). Voor de langere termijn is afgesproken dat provincies, waterschappen en IenM in het rivierengebied samen werken aan concrete en haalbare doelen voor rivierversuiming per riviertak na 2030, in samenhang met de dijkversterkingsopgaven. Hiertoe is inmiddels een projectorganisatie opgezet en een projectplan gemaakt dat voorziet in concrete bestuurlijke afspraken voor Rijn en Maas eind 2017 resp. medio 2018.

Met Duitsland is een samenwerkingsovereenkomst getekend voor een gezamenlijk onderzoek naar de hoogwaterveiligheid in het grensgebied van Nederland en Duitsland.

Basiskustlijn

Jaarlijks voert Rijkswaterstaat kustlijnmetingen uit langs 1.465 denkbeeldige lijnen loodrecht op de kust, op min of meer even grote afstand van elkaar. Deze lijnen worden raaien genoemd. Het aantal raaien waarin de basiskustlijn (BKL) mag worden overschreden, mag maximaal 10 procent zijn. In 2015 was de overschrijding van de basiskustlijn (7 procent) ruimschoots onder de afgesproken norm van 10 procent.

Jaarlijkse hoeveelheden zandsuppleties en percentages raaien waarin de Basiskustlijn (BKL) is overschreden.

Zandsuppletie voor de kust van Ter Heijde

Zandsuppletie voor kustlijnzorg

Om de BKL en het kustfundament te kunnen handhaven, wordt jaarlijks gemiddeld twaalf miljoen kubieke meter zand gesuppleerd. In 2015 is 10,75 miljoen kubieke meter zand gesuppleerd.

Het suppletieprogramma 2012-2015 kent een uitvoeringsperiode van 2011 tot 2016. De verwachte omvang van 48 miljoen kubieke meter gesuppleerd zand in de periode 2012-2015 (met een uitloop naar 2016) wordt niet geheel gerealiseerd. Oorzaak hiervan is een bezwaar op de gunningen van de suppleties voor 2016. Er is geen aanleiding om alle suppleties alsnog in 2016 uit te voeren, aangezien de prestatieafspraken voor de basiskustlijn, dat wil zeggen de doorsnijding van minder dan 10 procent, is gerealiseerd.

Jaar	Realisatie in mln. m ³		Prognose in mln. m ³
	2014	2015	2012-2017
Handhaven basiskustlijn en kustfundament	3,98	10,75	48,0

Realisatie en prognose kustsuppleties. Bron: Rijkswaterstaat.

In 2015 is de uitvoering van de parel Kop van Schouwen voorbereid. Het doel van deze pilot is om “meer te doen met één schep zand”. Het gaat hier om een koppeling tussen minder zand suppleren bij de kop van Schouwen, natuurherstel van de Kop van Schouwen (N2000-gebied) en het suppleren van het recreatiestrand voor de Brouwerdam. De meerkosten worden door de regio gedragen.

Aanpak nationale vitale en kwetsbare functies

In de afgelopen twee jaar is een start gemaakt met de uitvoering van afspraken uit de deltabeslissing Ruimtelijke adaptatie (2014), om nationale vitale en kwetsbare functies beter

bestand te maken tegen overstromingen. Denk aan de energie- en drinkwatervoorziening of ziekenhuizen, bijvoorbeeld. Voor een aantal functies ontstond inzicht in de aard en omvang van de risico's van een overstroming. Komende tijd verschuift de aandacht naar de volgende stappen in de aanpak: het bepalen van ambitie, eventuele maatregelen en de borging c.q. uitvoering van die maatregelen. Uiterlijk vanaf 2020 zijn voor alle vitale en kwetsbare functies het beleid en de regelgeving ten aanzien van overstromingsrisico's op orde.

Zorgplicht waterkeringen

De zorgplicht voor de waterkeringen is een aloude kerntaak van de waterbeheerders. De zorgplicht houdt in dat een keringbeheerder (waterschap of Rijkswaterstaat) gezien de wettelijke taak om de waterkeringen aan de veiligheidseisen te laten voldoen voor het noodzakelijke (preventieve) beheer en onderhoud moet zorgen.

De waterschappen spraken in 2015 af om onderling nauwer te gaan samenwerken bij de komende beoordelingsronde, omdat voor het eerst de nieuwe inzichten vanuit de overstromingskansbenadering worden toegepast en omdat de periode tot 2023 krap is. In dit verband hebben de waterschappen ook een gezamenlijke Visie op de zorgplicht opgesteld.

Richtlijn Overstromingsrisico's

In 2015 is door het Rijk in overleg met decentrale overheden uitvoering gegeven aan het vervolmaken van de overstromingsrisicobeheerplannen (ORBP's) voor de stroomgebieden Eems, Rijn, Maas en Schelde. Dit is een verplichting uit de Europese Richtlijn Overstromingsrisico's. De definitieve ORBP's zijn op 14 december 2015 als onderdeel van het Nationaal Waterplan 2016-2021 aan de Tweede Kamer aangeboden. De overstromingsrisico- en gevaarkaarten zijn te vinden op www.risicokaart.nl.

Organisaties en burgers moeten voorbereid zijn op de kans dat er een overstroming plaatsvindt. Vergroting van het waterbewustzijn van burgers en het weerbaar maken van vitale sectoren zijn daarom belangrijk, maar ook het prepareren van organisaties voor het mogelijk optreden van een crisis is noodzakelijk. Een goede voorbereiding is essentieel om te kunnen handelen bij het optreden van een crisis. Vanaf 2014 werken de waterschappen gezamenlijk aan een uitvoeringsprogramma crisisbeheersing. Door middel van o.a. opleiden, trainen en oefenen en het afstemmen met andere crisispartners werken de waterschappen toe naar een professionele crisisorganisatie.

Regionale waterkeringen

Het nieuwe waterveiligheidsbeleid voor de primaire keringen is ook van invloed op het beleid en het beheer van de regionale keringen. Vandaar dat waterschappen en provincies in 2015 een proces zijn gestart om hun gezamenlijke Visie op Regionale waterkeringen te actualiseren.

Provincies, waterschappen en STOWA streven er naar om in 2017 een geactualiseerde visie

te presenteren, waarin in ieder geval aandacht wordt geschonken aan de overstromingsbenadering, afgewaardeerde C-keringen, zorgplicht, medegebruik en innovaties.

Muskus- en beverratten

Muskus- en beverratten worden gevangen omdat zij een risico vormen voor de veiligheid van waterkeringen. Doordat ze uitgebreide gangenstelsels graven in oevers ondermijnen ze de stabiliteit van dijken en kades waardoor deze verzwakken.

Het aantal gevangen muskusratten daalde in 2015 ten opzichte van 2014 met ruim 6 procent tot 88.650. Er zijn grote regionale verschillen in vangsten, maar de trend is dat de al langer geleden ingezette daling zich voortzet. De beverratvangsten namen in het afgelopen jaar met 16 procent toe tot 1.212. Ze concentreren zich in het grensgebied met Duitsland: 90 procent van de vangsten vindt plaats in een strook van vijf kilometer langs de grens met Duitsland. Door de zachte winters van de afgelopen jaren, is de populatie in Duitsland en daarmee de instroom in Nederland sterk toegenomen.

Bevers

Naast graverij door muskus- en beverratten komt er steeds meer schade door bevers voor in waterkeringen. De bever staat op de rode lijst van bedreigde diersoorten en wordt bovendien beschermd door de Flora- en faunawet. Waterbeheerders beraden zich samen met 'Bij 12', de uitvoeringsorganisatie van de provincies en de Zoogdiervereniging op de mogelijke aanpak van het probleem dat hier ontstaat.

Zwemmende muskusrat

3 Waterkwaliteit

Hoe zit het met de waterkwaliteit?

Het Nederlandse waterkwaliteitsbeleid is erop gericht om de doelstellingen uit de Europese Kaderrichtlijn Water te realiseren. Hierbij gaat het om de algemene bescherming en verbetering van de kwaliteit van grond- en oppervlaktewateren. Uit monitoring blijkt dat de waterkwaliteit de laatste jaren flink is verbeterd, maar ook dat de voortgang stagneert en dat de waterkwaliteit nog steeds onder druk staat. Dit vraagt om extra inspanningen en maatregelen. Het kabinet gaat daarom meer sturen op het verbeteren van de waterkwaliteit. Overheden, maar ook de land- en tuinbouwsector, particulieren en bedrijven nemen initiatieven om de opgaven gezamenlijk aan te pakken.

Zwemlocatie 'Gravenbol' langs de Lek

Zwemwater

Elk jaar controleren waterschappen en Rijkswaterstaat op zo'n zevenhonderd locaties in Nederland de kwaliteit van het zwemwater. Het water wordt gecontroleerd op ziekteverwekkende bacteriën en, waar relevant, ook op blauwalgen. In 2015 waren hiervoor door de provincies 713 locaties aangewezen: 79 langs de kust en 634 in het binnenland, zoals meren en plassen. Een actueel overzicht van de locaties is te vinden op www.zwemwater.nl en de Zwemwater-app. De scores over 2015 komen medio mei 2016 beschikbaar. Uit de controles van 2014 bleek dat de waterkwaliteit op bijna alle locaties uitstekend, goed of aanvaardbaar was. Op 4,9 procent van de locaties werd de kwaliteit van het zwemwater als slecht beoordeeld. Ten opzichte van andere Europese landen heeft Nederland een relatief hoog percentage zwemwaterlocaties met een slechte kwaliteit. Dat heeft er mee te maken dat een groot deel van de zwemwaterlocaties in het binnenland ligt. Binnenwateren worden belast met meer verontreinigingsbronnen, waardoor problemen kunnen optreden met fecale verontreinigingen en de bloei van blauwalgen. Indien dat redelijkerwijs uitvoerbaar en betaalbaar is, worden op die locaties maatregelen genomen om de waterkwaliteit te verbeteren. Van de Nederlandse kustwateren voldeed 96 procent aan de zwemwater-eisen, voor binnenwateren was dit 93 procent. In vergelijking tot de gehele Europese Unie deed

Dankzij doorstroomkanaal geen blauwalg meer

Door het aanleggen van een op afstand bestuurbaar doorstroomstelsel is de blauwalgproblematiek in het zwemwater de Kleine Wielen bij Leeuwarden opgelost.

De aanleg van een kunstmatige waterval, nieuwe dijkes en een doorstroomkanaal zorgt voor vers water langs de zwemstranden. Daarnaast is de waterkwaliteit verbeterd door het gebruik van natuurvriendelijke oevers. Inmiddels is het recreatiegebied al weer twee jaar schoon van blauwalg en is het aantal bezoekers gestegen. Het project werd gerealiseerd door het Wetterskip Fryslân samen met provincie, gemeente en het Nordwin College. Het leerlingenproject 'het amfibieënparadijs' heeft mede bijgedragen aan de promotie van het gebied.

Nederland het in 2014 goed: 97 procent van de Europese kustwateren voldeed aan de minimale eisen en van de Europese binnenwateren 91 procent.

Soms is er redelijkerwijs geen verbetering van de waterkwaliteit mogelijk. Er zit dan niets anders op dan op zo'n locatie permanent een negatief zwemadvies of zwemverbod uit te vaardigen en de locatie door de provincie niet meer als zwemwater te laten aanwijzen.

Delta-aanpak waterkwaliteit en zoet water

De Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) constateerde in haar rapport 'Water Governance in the Netherlands: Fit for the future?' (2014) dat Nederland een laag ambitieniveau heeft voor waterkwaliteit. In de afgelopen jaren is de waterkwaliteit weliswaar substantieel verbeterd, maar volgens de OESO stagneert de voortgang. Stikstof, fosfor en bestrijdingsmiddelen blijven een probleem en het herstel van de natuurlijke dynamiek blijft ook achter bij de doelstellingen. Naast de bekende probleemstoffen worden ook steeds meer zogenaamde nieuwe stoffen aangetroffen in het water, zoals brandvertragers, geneesmiddelen en microdeeltjes. Het is voor veel van deze stoffen nog niet duidelijk wat het effect op de waterkwaliteit is.

Om verbetering te brengen in de voortgang van de verbetering van de waterkwaliteit, is in 2015 de zogenoemde Delta-aanpak waterkwaliteit en zoet water opgesteld en in november 2015 door de minister van IenM aan de Tweede Kamer aangeboden. De input voor deze aanpak werd onder meer geleverd tijdens een conferentie in Amersfoort in mei 2015 met vertegenwoordigers van veel betrokken partijen. Met dit werkprogramma wordt de vinger aan de pols gehouden bij de uitvoering van eerder gemaakte afspraken over het beleid ten aanzien van meststoffen en gewasbeschermingsmiddelen. Het werkprogramma geeft tevens een impuls aan het beleid ten aanzien van nieuwe stoffen (zoals geneesmiddelen en microplastics) én aan het oplossen van problemen in specifieke gebieden (bijvoorbeeld bij drinkwaterwinningen). De Tweede Kamer gaf zijn steun aan de Delta-aanpak waterkwaliteit en zoetwater, die in 2016 wordt uitgewerkt met concrete acties. Het programma is complementair aan de stroomgebiedbeheerplannen voor de Kaderrichtlijn Water.

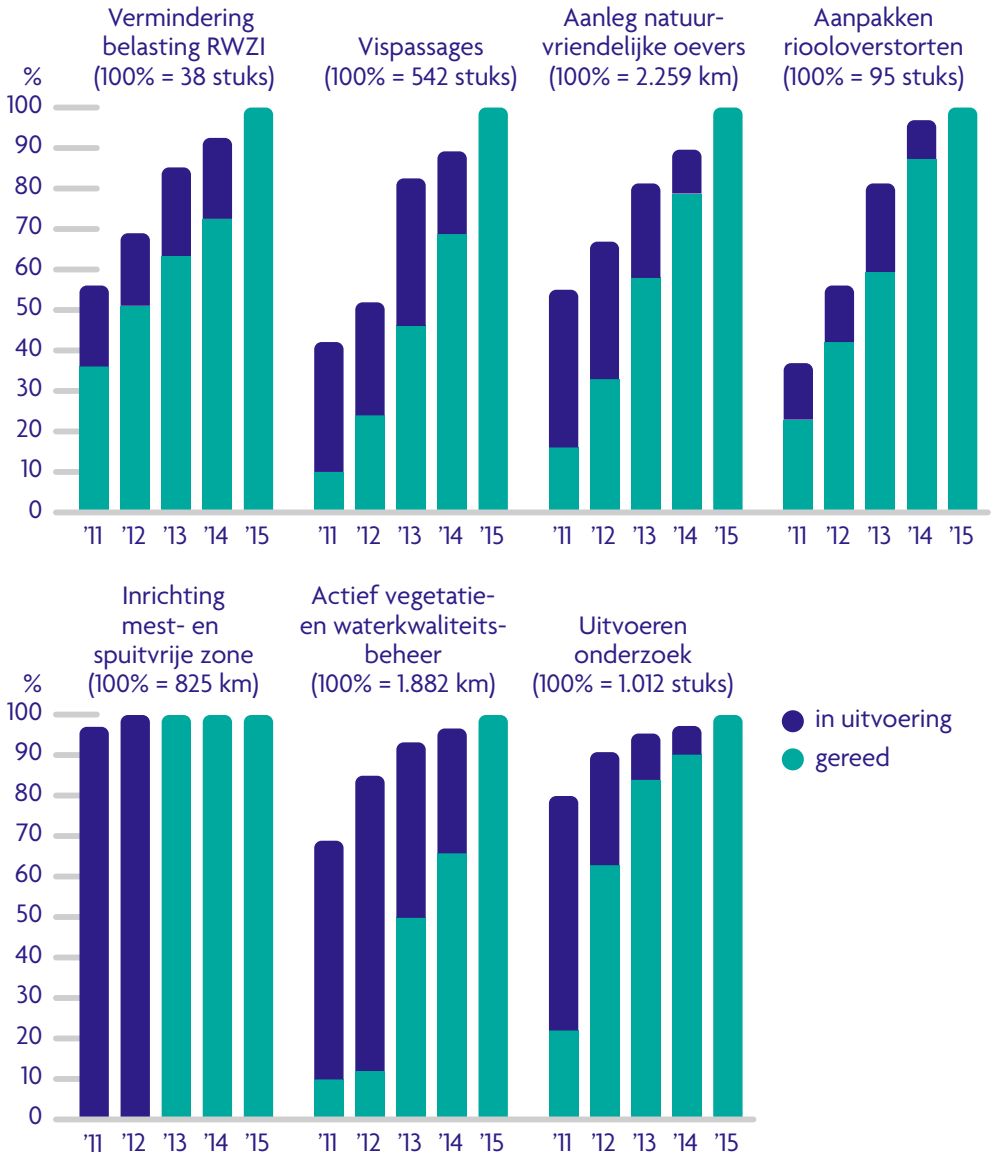
Uitvoering stroomgebiedbeheerplannen 2009-2015

Op grond van de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW) zijn in 2009 stroomgebiedbeheerplannen opgesteld. Hierin staan de doelen en maatregelen om chemisch schoon en ecologisch gezond oppervlakte- en grondwater voor duurzaam gebruik te realiseren. Het gaat om een combinatie van landelijke en gebiedsgerichte maatregelen. De uitvoering van landelijke maatregelen uit het Nationaal Waterplan is in het algemeen volgens schema. De gebiedsgerichte maatregelen zijn uitgevoerd door waterschappen, Rijkswaterstaat, provincies en gemeenten. De omvang van de gebiedsgerichte maatregelen is tussentijds wel bijgesteld, bijvoorbeeld doordat de maatregelen in de rijkswateren die onder het kabinet Rutte 1 zijn getemporeerd pas na 2015 worden ingelopen.

Eind 2015 zijn de stroomgebiedbeheerplannen voor 2016-2021 vastgesteld. Hierin zijn aanvullende landelijke en gebiedsgerichte maatregelen opgenomen.

Kaderrichtlijn Water

Stand van zaken stroomgebiedbeheerplannen op 31 december 2015

Aanpak historische waterbodemonverontreinigingen

Sinds de Waterwet in 2009 van kracht werd, worden historische waterbodemonverontreinigingen alleen nog aangepakt als de waterkwaliteit in het geding is en een waterbodemmaatregel de meest kosteneffectieve maatregel is. Voor Rijkswateren is in 2011 een Verkenning uitgevoerd waar verontreinigde waterbodemonverontreinigingen potentieel de waterkwaliteitsdoelstellingen van de Kaderrichtlijn Water belemmert. Op basis van de Verkenning zijn in het KRW-maatregelenpakket 2016-2021 voor Rijkswateren elf waterbodem-gerelateerde (onderzoeks) maatregelen opgenomen op zowel waterlichaam als stroomgebiedniveau. In de regionale wateren loopt momenteel onderzoek naar bekende historische waterbodemonverontreinigingen (veelal hotspots) en het effect op de waterkwaliteitsdoelstellingen van het desbetreffende waterlichaam. Uit het onderzoek volgt een lijst met locaties waar waterbodemmaatregelen worden voorgesteld die in aanmerking komen om binnen het Bodemconvenant 2016-2020 te worden uitgevoerd. Inmiddels is de lijst van een 82 locaties teruggebracht naar 15 locaties waar het onderzoek nog loopt omdat een effect op de waterkwaliteitsdoelstellingen (vooralsnog) niet uit te sluiten is.

Nieuwe opkomende stoffen: Pyrazool

Tot augustus 2015 hadden we in Nederland nauwelijks gehoord van pyrazool, een chemische verbinding die dient als grondstof in de industrie, landbouw en geneeskunde. Dit is een zogeheten “nieuwe opkomende stof”, waarvoor nog geen norm is vastgesteld. Er geldt wel een signaleringswaarde van 0,1 microgram/liter, bij overschrijding moet gelijk nader onderzoek plaatsvinden. De stof wordt geproduceerd op het Chemelot-bedrijfsterrein in Maastricht, en geloosd op de Grensmaas. Met die lozing is iets mis gegaan, waardoor te hoge concentraties in de Grensmaas, in de Maas en in de Lek terecht kwamen. Drie drinkwaterbedrijven moesten hun inname staken: WML, Evides en Dunea.

Eind augustus deden zij een dringend beroep op lenM: geef ons tijdelijk meer ruimte. De Minister van lenM heeft toen voor maximaal twee jaar een hogere waarde toegestaan: 15 microgram/liter. Dit gaf lucht om met elkaar om tafel te gaan zitten met twee vragen: hoe lossen we voortaan dit soort incidenten op en, belangrijker, wat is een structurele oplossing voor dit probleem? Gezamenlijk met RWS, de drinkwaterbedrijven, het waterschap, het bedrijf en vele onderdelen van lenM werken we nu aan een Stappenplan voor soortgelijke incidenten, en een Structurele Aanpak rond de bescherming van drinkwater. Het Stappenplan is in april vastgesteld, de Structurele Aanpak zal zomer 2017 klaar zijn.

Meetstation voor de waterkwaliteit in de Maas bij Eijsden

Deltaplan Agrarisch Waterbeheer

In het kader van het Deltaplan Agrarisch Waterbeheer (DAW) hebben agrariërs sinds 2013 al meer dan honderd initiatieven opgezet om wateropgaven in hun gebied aan te pakken. Voor de toekomst van hun bedrijf investeren ondernemers gezamenlijk in schoner water en een betere beschikbaarheid daarvan. Ze worden ondersteund door de waterschappen en werken samen met provincies, gemeenten, waterleidingbedrijven en natuurbeheerders. Het DAW is ontwikkeld door LTO Nederland en de waterschappen als een manier van werken om publieke en private belangen op gelijkwaardige wijze met elkaar te verbinden. In 2015 lagen dertig projecten op koers.

Schoon Water voor Brabant

Schoon Water-projecten zijn stimuleringsprojecten om het grond- en oppervlaktewater schoon te houden, door de emissie te verminderen van gewasbeschermingsmiddelen (waaronder onkruidbestrijdingsmiddelen) die het water schaden. Initiatiefnemers zijn provincies, waterschappen, drinkwaterbedrijven en belangenbehartigers van grondgebruikers zoals agrariërs, gemeenten of bedrijven(terreinen).

Uniek aan deze aanpak is dat alle gebruikers van gewasbeschermingsmiddelen meedoen: de landbouwsector, gemeenten, particulieren, bedrijven, beheerders van sportvelden en bewoners. Iedereen neemt maatregelen om emissie van gewasbeschermingsmiddelen naar het water te verminderen. De Schoon Water-aanpak ontstond in 2001 in kwetsbare grondwaterbeschermingsgebieden in Brabant en is inmiddels over heel Brabant en ook Zeeland uitgerold. Deelnemers hebben de milieubelasting van het grond- en oppervlaktewater de jaren sterk laten dalen; het deelnemend areaal is sterk gestegen.

In Noord-Brabant besloten de deelnemende partijen (provincie, Brabant Water, ZLTO en de waterschappen) in 2015 om een vervolg te geven aan het project voor de periode 2016-2020. Daarbij ligt de focus op de landbouw, in verband met het komende verbod op het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen in de openbare ruimte.

Hoofdlijnenakkoord waterzuivering in de glastuinbouw

De belasting van het oppervlaktewater als gevolg van het lozen van afvalwater met gewasbeschermingsmiddelen door de glastuinbouw moet sterk worden teruggedrongen. Daarom heeft het Kabinet besloten tot het instellen van een zuiveringsplicht voor dit afvalwater. Over de manier waarop is in oktober 2015 door zeven partijen overeenstemming bereikt met een Hoofdlijnenakkoord waterzuivering in de glastuinbouw. Hierin is afgesproken dat per 1 januari 2018 een zuiveringsplicht geldt voor de lozing van gewasbeschermingsmiddelen uit glastuinbouwbedrijven met een zuiveringsrendement van ten minste 95 procent. Deze verplichting wordt vastgelegd in de milieuwetgeving (Activiteitenbesluit). De glastuinbouwbedrijven hebben verschillende mogelijkheden om te voldoen aan de zuiveringsplicht: een individuele zuiveringsinstallatie, een collectieve zuivering voor meerdere bedrijven, of een mobiele zuiveringsinstallatie. Met behulp van een meetprotocol kunnen producenten en leveranciers aantonen welke apparatuur aan de eisen voldoet;

tuinders kunnen op basis van de resultaten overgaan tot de aanschaf. In het hoofdlijnenakkoord is tevens afgesproken dat het toelatingsbeleid voor gewasbeschermingsmiddelen zoveel als mogelijk wordt gesynchroniseerd met de datum van invoering van de zuiveringsplicht.

Regenwatervoorraad voor de glastuinbouw

Duurzaam gebruik gewasbeschermingsmiddelen

De richtlijn voor duurzaam gebruik van pesticiden is in Nederland uitgewerkt in het Actieplan duurzame gewasbescherming, dat in november 2012 aan de Europese Commissie is gestuurd. Het nationale beleid dat voortvloeit uit deze Richtlijn duurzaam gebruik van pesticiden is vastgelegd in de 2e Nota duurzame gewasbescherming (nota Gezonde Groei, Duurzame Oogst). In deze nota zijn maatregelen getroffen om de emissies van gewasbeschermingsmaatregelen naar oppervlaktewater te reduceren. Het gaat onder andere om een verbod op het professioneel gebruik van chemische gewasbeschermingsmiddelen buiten de landbouw en het eerder genoemde hoofdlijnenakkoord zuivering glastuinbouw. Het doel van de 2e nota is het aantal overschrijdingen van de ecologische waterkwaliteitsnormen terug te dringen met 50 en 90% in respectievelijk 2018 en 2023. Voor drinkwater geldt hiervoor 50 en 95%. In 2018 zal de voortgang van de nota Gezonde Groei, Duurzame Oogst tussentijds worden geëvalueerd, gevolgd door een eindevaluatie in 2023.

Ketenakkoord Kunststof Kringloop

Het Ketenakkoord Kunststof Kringloop heeft als doelstelling het oplossen en voorkomen van plastic zwerfvuil en het terughalen van plastic uit het milieu, inclusief de rivieren en oceanen. Kunststoffen die al in het milieu zijn beland, worden ingezameld en verwerkt. Het voorkomen, opruimen en recyclen van afval uit zee en rivieren, maakt ook onderdeel uit van de Kader Richtlijn Mariene Strategie (KRM-programma) en het OSPAR Regionaal Actieplan. In het ketenakkoord zit ook de Plastic Soup Foundation, die communicatie en awareness op het gebied van zwerfvuil in het water ('plastic soep') brengt. Een aantal concrete nationale projecten van het kunststof ketenakkoord, waardoor de waterkwaliteit verbetert, zijn de Green Deal Scheepsafvalketen en schoonmaakacties van water en strand (Green Deal Schone Stranden). Het ministerie van IenM werkt tevens samen met The Ocean Cleanup om plastic soep te bestrijden.

Internationaal is het 'Clean Urban Delta Initiative' (CUDI) opgezet. CUDI is een integrale benadering (preventie, opruimen en recyclen) die de vervuiling van baaien tegengaat en overige afvalproblemen structureel kan oplossen. In CUDI komen diverse Nederlandse innovaties naar voren op het gebied van preventie en schoonmaken.

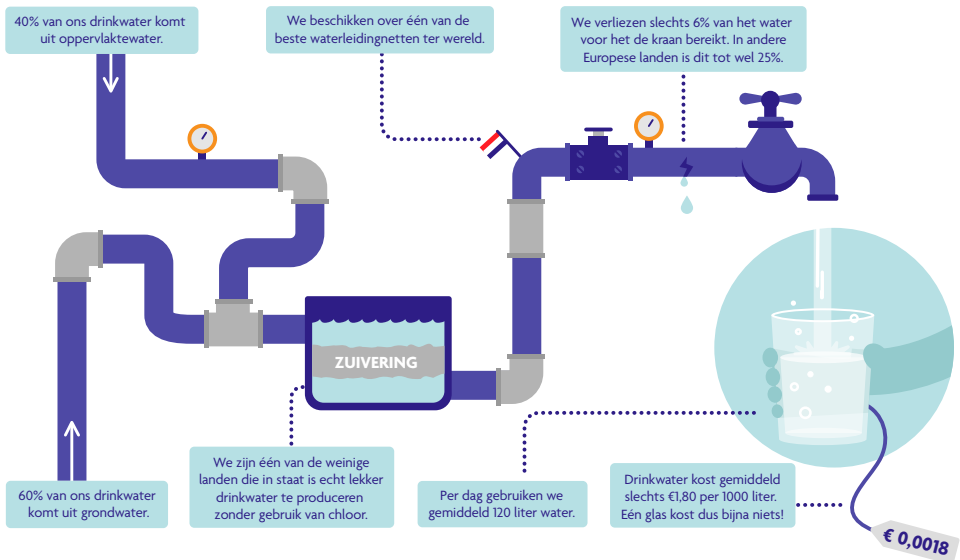
Zie ook www.kunststofkringloop.nl.

Plasticafval langs een dijk

4 Waterbeschikbaarheid en waterketen

Is er voldoende zoet water?

Voor de leefbaarheid en de economische positie van Nederland is het van cruciaal belang om over voldoende zoetwater te beschikken. Omdat het aanbod hiervan niet altijd toereikend is voor de vraag wordt het inzicht in de beschikbaarheid van water vergroot. Maatregelen om zoetwater vast te houden, te bergen en waar nodig aan te voeren worden voorbereid.

De bescherming van zoetwaterbronnen is voor de drinkwatervoorziening van cruciaal belang. Het mede hierop gerichte uitvoeringsprogramma van de Beleidsnota Drinkwater krijgt inmiddels vorm. In de waterketen sluit het zuiveringsbeheer de rij. Jaarlijks wordt zo'n twee miljard m³ afvalwater door de waterschappen gezuiverd.

Beschikbaarheid van water

De deltasenario's laten zien dat in de toekomst vaker watertekorten kunnen optreden door klimaatverandering en sociaaleconomische ontwikkelingen. Er is een gezamenlijke opgave van Rijk, regio en gebruikers om te anticiperen op trends en ontwikkelingen die op het gebied van zoet water op ons af komen. Met de deltabeslissing Zoetwater is de basis gelegd om de zoetwateropgave gezamenlijk op te pakken.

De zoetwatermaatregelen die nodig zijn op weg naar een duurzame zoetwatervoorziening zijn gebundeld in het Deltaplan Zoetwater. Hierin staan ook afspraken over de financiële bijdragen van Rijk en regio. Het Deltaplan Zoetwater bevat een concrete programmering van maatregelen voor de periode 2015-2021 en een vooruitblik naar de periode 2022-2028. Inmiddels is gestart met de uitwerking van de vraag hoe het staat met de beschikbaarheid aan water, zodat het risico op tekorten van zoetwater inzichtelijk wordt gemaakt. Het gesprek met de grote watergebruikers (landbouw, scheepvaart, natuur, drinkwaterbedrijven en industrie) loopt en in alle regio's zijn pilots gestart. Daarnaast worden ook fysieke maatregelen voorbereid voor het vasthouden, bergen en aanvoeren van zoetwater. Zo heeft Rijkswaterstaat de eerste stappen gezet voor een flexibel peilbeheer op het IJsselmeer.

Het investeringsprogramma van zoetwatermaatregelen ligt in grote lijnen op schema. Het Rijk en de regio's hebben een goede start gemaakt met de uitwerking en uitvoering van maatregelen. In september 2015 maakten de minister van IenM en betrokken partijen in zes bestuursovereenkomsten afspraken over de financiering, planning, uitvoering en verantwoording over de programmering van zoetwatermaatregelen voor 2016 en verder. Ten slotte is de kennisagenda zoetwater opgesteld, zodat alle betrokken partijen in samenhang werken aan nieuwe kennisontwikkeling en kennisdeling.

Stuw in Nederrijn bij Driel

Inzicht in de waterbeschikbaarheid maakt duidelijk wat de kans is op watertekorten in een gebied, zowel in normale als in droge situaties. Er is sprake van drie stappen :

1. Verkrijg inzicht in de beschikbaarheid van water en de kans op watertekorten, nu en in de toekomst.
2. Optimaliseer zo nodig de beschikbaarheid van water.
3. Maak afspraken: wat zijn de verantwoordelijkheden en inspanningen van de overheid en wat zijn de verantwoordelijkheden en restricties voor de gebruiker. Gebruikers krijgen daarmee een handelingsperspectief en kunnen anticiperen op mogelijke tekorten, bijvoorbeeld door te innoveren.

Inzicht in de waterbeschikbaarheid wordt de komende jaren uitgewerkt en zal naar verwachting in 2021 voor alle gebieden beschikbaar zijn. Dit gebeurt in de regio's door de provincies, in samenwerking met de waterbeheerders en de gebruikers. Het Rijk is verantwoordelijk voor de uitwerking van de waterbeschikbaarheid van het hoofdwatersysteem. In 2015 en 2016 worden de eerste pilots uitgevoerd. Er lopen in heel Nederland in totaal meer dan twintig pilots.

Deltaplan Hoge Zandgronden

Er dreigt een watertekort te ontstaan op de hoge zandgronden in Zuid-Nederland. Dit komt door de klimaatverandering. Negentien partijen in dit gebied werken in het project Deltaplan Hoge Zandgronden (DHZ) samen aan een klimaatbestendig regionaal watersysteem en de ruimtelijke inrichting in Noord-Brabant en Limburg.

Een aantal maatregelen tegen droogte wordt uitgetest in proefprojecten. De goede voorbeelden worden gedeeld. In mei 2015 is voor de periode 2016-2022 het werkprogramma 'Wel goed water geven!' opgesteld. Het beschrijft voor de komende zes jaar wat de samenwerkende partijen met steun van het Rijk in de regio's Zuid en Oost doen om de zoetwatervoorziening klimaatbestendiger te maken, welke maatregelen worden getroffen, hoe deze worden gefinancierd en hoe de aansturing en verantwoording plaatsvinden. Het werkprogramma is een uitwerking van de Bestuursovereenkomst Deltaplan Hoge Zandgronden (DHZ) en de Bestuursovereenkomst Zoetwatervoorziening Oost Nederland (ZON).

Drinkwaterbedrijven

In Nederland verzorgen tien drinkwaterbedrijven de levering van drinkwater aan huishoudens en bedrijven. De waterbedrijven zijn gehouden aan Europese en nationale wetgeving, zodanig dat de kwaliteit op orde is, dat inzichtelijk is hoe de drinkwaterprijs tot stand komt en dat de bedrijven geen overwinsten maken. De Rijksoverheid houdt hier toezicht op.

Nieuwe waterzuiveringsinstallatie van PWN in Andijk

Om de drie jaar wordt een vergelijking opgesteld van de prestaties van de tien drinkwaterbedrijven. Hierin worden onder meer de drinkwaterkwaliteit, de ontwikkeling van de prijzen (tarieven), het serviceniveau en de tevredenheid van de klanten vergeleken. Elk waterbedrijf stelt op basis van de uitkomsten van de prestatievergelijking een verbeterplan op. Op deze manier wordt gestimuleerd dat drinkwaterbedrijven van elkaar leren en dat de prestaties voortdurend worden verbeterd.

Ons drinkwater

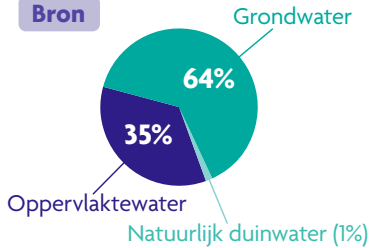
Feiten en cijfers over de drinkwatervoorziening in Nederland

10 drinkwaterbedrijven

Bron

8 miljoen aansluitingen

Semi-overheid

Drinkwaterbedrijven zijn eigendom van de overheid, maar georganiseerd als een bedrijf. Ze zijn wettelijk verplicht om 24 uur per dag, 7 dagen per week, onberispelijk en betaalbaar drinkwater te leveren.

Prestaties onder de loep

Elke 3 jaar worden de prestaties van de drinkwaterbedrijven vergeleken.

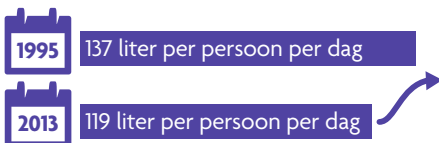
Ieder waterbedrijf stelt op basis van de uitkomsten van de prestatievergelijking een verbeterplan op. Zo gaan de prestaties omhoog.

Waterprijs

In 2014 betaalde een gemiddeld huishouden €180,- voor de levering van drinkwater.

Drinkwatergebruik

Beleidsnota Drinkwater

Bescherming drinkwaterbronnen

Grondwaterbescherming in waterwingebied bij Monster

Aanpak nitraat en aanverwante stoffen

Bij circa veertig grondwaterwinningen voor drinkwaterbereiding vormen mest-gerelateerde stoffen zoals nitraat en aanverwante stoffen een (dreigend) probleem. In de Beleidsnota Drinkwater is hiertoe nader onderzoek aangekondigd. De aanpak en opzet van dit onderzoek heeft in 2015 verder vorm gekregen. De resultaten worden in 2016 bij de evaluatie van de mestwetgeving betrokken.

Gewasbeschermingsmiddelen in grondwater

Gewasbeschermingsmiddelen vormen bij circa vijftig grondwaterwinningen voor drinkwaterbereiding een (dreigend) probleem. In 2015 is een RIVM-onderzoek naar problemen en mogelijke oplossingsrichtingen grotendeels uitgevoerd. Na afronding van het onderzoek (eerste kwartaal 2016) wordt gezien welke maatregelen kunnen worden genomen.

Aanpak oude bodemverontreinigingen

Oude bodemverontreinigingen kunnen een bedreiging vormen voor circa veertig grondwaterwinningen voor drinkwatervoorziening. Aanpak krijgt gestalte via het in 2015

vastgestelde Convenant Bodem en Ondergrond 2016-2020 en via de gebiedsdossiers voor drinkwaterwinningen. Hierbij gaat het er vooral om nader te bepalen welke verontreinigingen een zodanig risico vormen voor de drinkwaterwinning, dat aanvullende maatregelen nodig zijn. In het vervolgtraject zijn primair de provincies aan zet om de inventarisatie van bedreigde winningen af te ronden, de risico's te beoordelen en maatregelen te bepalen.

Aanpak nieuwe stoffen in oppervlaktewater

Nieuwe, opkomende stoffen (waaronder geneesmiddelen) vormen een groeiende bedreiging voor de veiligstelling van de drinkwatervoorziening. Deze stoffen worden vooral in toenemende concentraties aangetroffen in het oppervlaktewater en nog in mindere mate in het grondwater. In 2015 is de ketenaanpak voor geneesmiddelen verder ontwikkeld en een begin gemaakt met de aanpak van een aantal 'hotspots', waarvan ook de drinkwatervoorziening profiteert.

Nadat bij drie drinkwaterbedrijven in 2015 langdurig de inname moest worden stilgelegd vanwege de lozing van pyrazool en overige onbekende stoffen is dit dossier in een stroomversnelling gekomen. Er is in 2015 een aanzet gemaakt voor een stappenplan voor aanhoudende incidenten met opkomende stoffen die nog niet in oppervlaktewater en drinkwater zijn geïdentificeerd en genormeerd. In 2015 is ook begonnen met een structurele aanpak voor niet genormeerde opkomende stoffen..

Verbeterplan gebiedsdossiers drinkwaterwinningen

Gebiedsdossiers voor drinkwaterwinningen brengen problemen en risico's voor drinkwaterbronnen in beeld. Ze vormen tevens de basis voor het maken van afspraken over te nemen maatregelen. De landelijke projectgroep gebiedsdossiers heeft in 2015 een plan van aanpak opgesteld met verbeterpunten voor de gebiedsdossiers. In 2016 wordt een nieuw protocol vastgesteld.

Wijziging Bkmw 2009 en afronden protocol monitoring en toetsing drinkwaterbronnen KRW

In 2015 is het Bkmw 2009 (Besluit kwaliteitseisen en monitoring water) geactualiseerd en zijn kwaliteitseisen voor oppervlaktewater voor drinkwaterbereiding aangepast aan de Drinkwaterregeling. Ook is een protocol monitoring en toetsing drinkwaterbronnen KRW vastgesteld, waarin nadere regels worden gesteld aan de wijze van monitoring en toetsing met het oog op het realiseren van de KRW-doelen voor drinkwaterbronnen. Hiermee ontstond een meer eenduidig en gemeenschappelijk vertrekpunt voor het nemen van maatregelen, met het oog op de kwaliteit van de drinkwaterbronnen.

Beschermingszones oppervlaktewater

In 2015 is door rijk, provincies, waterschappen en drinkwatersector een nadere

verkenning uitgevoerd naar beschermingszones voor oppervlaktewater. Uit dit onderzoek bleek dat er ook voor oppervlaktewater in bepaalde gevallen aanleiding kan zijn voor het instellen van beschermingszones. De huidige wet- en regelgeving biedt hiervoor voldoende mogelijkheden; er is geen aanleiding voor aanvullende juridische borging. Wel brengen partijen als vervolgactie de mogelijkheden van het beschikbare instrumentarium gezamenlijk beter in beeld.

Delta aanpak waterkwaliteit en zoetwater

De delta aanpak waterkwaliteit en zoetwater geeft een impuls aan verbetering van de waterkwaliteit op onderwerpen die ook voor bescherming van de drinkwaterbronnen zeer relevant zijn. In 2015 is geïnvesteerd in het zoveel mogelijk integreren van onderwerpen uit het uitvoeringsprogramma van de Beleidsnota Drinkwater op het vlak van bescherming van de drinkwaterbronnen in de delta aanpak, zodat deze sporen meer samen oplopen en kansen vanuit de delta-aanpak worden benut.

Grondwatervoorraden voor de toekomst

Het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) heeft drie toekomstscenario's opgesteld over de mogelijke ontwikkeling van de drinkwatervraag tot 2040. Hierin is berekend of alle provincies voldoende productiecapaciteit hebben om aan die mogelijke drinkwatervraag te kunnen voldoen. Ook bracht het RIVM in kaart waar zich grondwatervoorraden bevinden die in potentie geschikt zijn voor de productie van drinkwater, die als aanvullende strategische voorraden (ASV's) kunnen worden gebruikt om een stijgende drinkwatervraag tot 2040 op te vangen. Aanvullend onderzocht Deltares op welke locaties eventuele ASV's de minste effecten hebben op de grondwaterstand, de kwel- en de drainageflux.

Eerder al onderzocht Deltares waar grondwatervoorraden liggen die een zeer hoge kwaliteit hebben en die de komende anderhalve eeuw gevrijwaard blijven van verontreinigingen door menselijke activiteiten. Deze gebieden komen volgens de Beleidsnota Drinkwater in aanmerking om aangewezen te worden als Nationale GrondwaterReserve (NGR).

De resultaten van deze onderzoeken worden verwerkt in de Structuurvisie voor de Ondergrond (2016).

Protocol Prestatievergelijking Drinkwaterbedrijven en vervangingsopgave leidingnet

In 2015 heeft de Inspectie Leefomgeving en Transport het protocol voor de prestatievergelijking drinkwaterbedrijven zodanig aangepast, dat deze ook inzicht geeft in de mate waarin drinkwaterbedrijven investeren in vervanging van het leidingnet.

Beleidsvaluatie legionellapreventie

In september 2015 reageerde de minister van IenM op een advies van Actal (het Adviescollege toetsing regeldruk) over het beleid rond legionellapreventie. Daarbij kwamen onder meer de relatie tussen de wetgeving en de ontwikkeling van het aantal legionellose patiënten aan de orde, de verbetering van het brononderzoek, het belang van legionella-veilig bouwen, de coördinatie van toezicht en de versoepeling van de wetgeving. Kort daarop kwam de VVD-fractie van de Tweede Kamer met de langverwachte Initiatiefnota legionella (inclusief een aantal voorstellen) en startte ook de Toezichttafel Gastvrijheidssector met de ontwikkeling van een aantal voorstellen rond legionellapreventie. De minister van IenM heeft deze voorstellen betrokken in de brief die zij in maart 2016 aan de Tweede Kamer heeft gestuurd.

Weerbaarheid openbare drinkwatervoorziening

In het kader van het programma Vitaal is in samenwerking met het ministerie van Veiligheid en Justitie en de drinkwatersector een 'road map' opgesteld om de weerbaarheid van de openbare drinkwatervoorziening te verhogen. In dit vertrouwelijke programma zijn onder meer de acties uit de Beleidsnota Drinkwater meegenomen.

Kwalitatief goed drinkwater

Aanpak evaluatie en aanpassing Drinkwaterrichtlijn

De evaluatie van de Drinkwaterrichtlijn door de Europese Commissie – in het kader van REFIT en het Burgerinitiatief Right2Water – loopt nog. Belangrijke onderwerpen zijn de introductie van risico-gebaseerde benadering van bron tot tap, de selectie van parameters (waaronder het vraagstuk van opkomende stoffen), vereisten voor materialen en chemicaliën in contact met drinkwater en aanpassing van rapportage en verbetering van informatievoorziening aan het publiek.

In 2015 zijn de monitoringsvoorschriften onder de Drinkwaterrichtlijn aangepast. In Nederland is het wettelijke implementatie traject in voorbereiding. De Nederlandse drinkwaterbedrijven werken aan een gezamenlijke aanpak voor risico-gebaseerde drinkwatermonitoring.

Aanpassing Regeling materialen en chemicaliën

De Regeling materialen en chemicaliën drink- en warmtapwatervoorziening stelt nadere regels aan producten, materialen en chemicaliën die worden gebruikt bij de drinkwater- en warmtapwatervoorziening. Stoffen die hierbij vrijkomen kunnen een potentieel gevaar vormen voor de volksgezondheid en leiden tot mogelijke toename van microbiologische groei en ongewenste effecten op geur, kleur en smaak. De kern van de regeling is dat materialen, chemicaliën en producten, die worden gebruikt voor de productie en distributie van leidingwater, dienen te worden beoordeeld op mogelijke risico's voor de volksgezondheid.

De Regeling materialen en chemicaliën leidingwater drink- en warmtapwatervoorziening is in 2015 herzien en ter notificatie aan de Europese Commissie aangeboden. De wijzigingen volgen Europese ontwikkelingen op het gebied van geharmoniseerde testmethoden en ze volgen de afspraken die binnen een samenwerkingsverband van enkele Europese lidstaten (Nederland, Duitsland, Frankrijk, Verenigd Koninkrijk) zijn gemaakt.

Harmonisatie normen

Nederland zet in op Europese harmonisatie van hygiënische vereisten voor producten, materialen en chemicaliën, in contact met drinkwater. Onder meer uit een in 2015 opgeleverde Nederlandse studie naar economische effecten blijkt dat het uitblijven van harmonisatie tot onnodige kosten en hinder voor het bedrijfsleven leidt. Vanwege het vooralsnog uitblijven van Europese harmonisatie werkt Nederland samen met Duitsland, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk samen om de nationale beoordelingsmethoden en vereisten beter op elkaar af te stemmen. Dit maakt het makkelijker voor de lidstaten om over te gaan tot wederzijdse erkenning van beoordelingen van producten in contact met drinkwater.

De voortgang van implementatie verschilt aanzienlijk per land. Daarom wordt gewerkt aan een groeimodel, zodat tussen de landen in de tussentijd voor elementen al wederzijdse erkenning kan plaatsvinden.

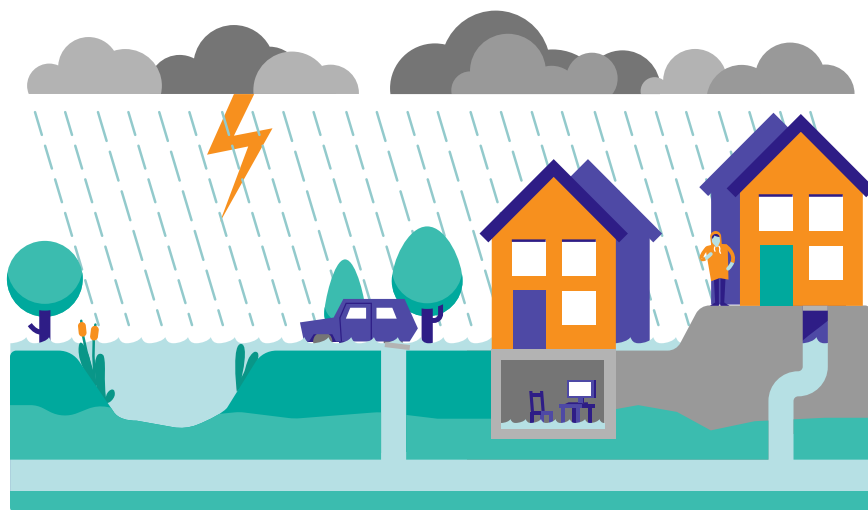
Zuiveringsbeheer

De waterschappen zijn verantwoordelijk voor de zuivering van het afval- en hemelwater dat via de riolering wordt afgevoerd. De twee Limburgse waterschappen laten deze taak uitvoeren door het Waterschapsbedrijf Limburg, een gemeenschappelijke regeling, en de overige twintig waterschappen doen deze taak zelf. Zowel bij de planvorming voor als de uitvoering van het zuiveringsbeheer werken de waterschappen intensief samen met de gemeenten, in de afstemming tussen de rioleringszorg en de afvalwaterzuivering, en de drinkwaterbedrijven. Voor de uitoefening van hun taken telden de waterschappen in 2015 zo'n 340 afvalwaterzuiveringsinstallaties in exploitatie, waar het afvalwater van de bijna 7,7 miljoen huishoudens en bijna 1,5 miljoen bedrijven die ons land telde zodanig werd gezuiverd dat in oppervlaktewater kon worden geloosd. In totaal gaat het jaarlijks om ongeveer twee miljard m³, evenveel als 800.000 Olympische zwembaden. Iedere zuiveringsinstallatie beschikt over een vergunning, waarin is opgenomen aan welke kwaliteitseisen het geloosde, gezuiverde water moet voldoen.

Ieder drie jaar vergelijken de waterschappen hun prestaties op diverse terreinen en kosten met behulp van de Bedrijfsvergelijking zuiveringsbeheer. Het belangrijkste doel van deze benchmark is het faciliteren en intensiveren van het leren en verbeteren. De volgende bedrijfsvergelijking vindt in 2016 plaats op basis van de resultaten van het jaar 2015.

5 Water en leefomgeving

Hoe voorkomen we wateroverlast?

Het Rijk, provincies, gemeenten en waterschappen hebben de gezamenlijke ambitie om het Nederland van 2050 klimaatbestendig en waterrobuust in te richten. Bij de (verdere) inrichting van ons land is het daarom van belang water en ruimte te verbinden. Maatregelen in het waterbeheer worden gekoppeld aan ruimtelijke ontwikkelingen en vice versa. Scope, programmering en financiering van de ruimtelijke plannen sluiten zo goed mogelijk op elkaar aan of, beter nog, versterken elkaar.

Wateroverlast

Het KNMI presenteerde in 2014 nieuwe klimaatscenario's. De STOWA (Stichting Toegepast Onderzoek Waterbeheer) heeft deze scenario's verwerkt in nieuwe neerslagstatistieken. De rapportage van dit onderzoek verscheen in november 2015. Hieruit blijkt dat de hoeveelheid neerslag bij extreme neerslaggebeurtenissen in het huidige klimaat gemiddeld tien procent hoger ligt dan in eerdere statistieken.

Waterschappen maken gebruik van de neerslagstatistieken bij het beoordelen, inrichten en beheren van hun watersystemen. De statistieken zijn gebaseerd op langjarige neerslagreeksen, teruggaand tot 1906. Ze geven inzicht in de hoeveelheid neerslag van een extreme neerslaggebeurtenis van een bepaalde duur (bijv. de hoeveelheid neerslag in vier uur, 24 uur of vier dagen), bij een bepaalde frequentie (eens in de tien, vijftig of honderd jaar).

Nieuw in het STOWA-onderzoek is dat de onderzoekers bij het bepalen van de nieuwe neerslagstatistieken de meetreeksen van het KNMI voor zowel neerslag als verdamping hebben gecorrigeerd voor de klimaatrend, die vanaf het begin van de jaren tachtig zichtbaar is. Hierdoor geven de nieuwe statistieken een beter beeld van het klimaat van nu. Dit beeld bevestigt wat veel mensen al langer denken: extreme neerslaggebeurtenissen vinden vaker plaats en de hoeveelheden neerslag liggen gemiddeld 10 procent hoger.

Het rapport Actualisatie meetgegevens waterbeheer 2015 bevat een uitgebreide toelichting op deze data en een verantwoording over de gevolgde werkwijze bij het afleiden van de nieuwe neerslagstatistieken.

Nationale Adaptatie Strategie

De Nationale Adaptatie Strategie (NAS) beschrijft op welke wijze Nederland, zowel bij beleid als uitvoering, rekening houdt met de (verwachte) gevolgen van klimaatverandering. In 2006 werd de eerste NAS uitgebracht, in 2016 volgt een nieuwe.

Ter voorbereiding van de NAS verscheen in maart 2015 het rapport 'Aanpassen aan klimaatverandering: kwetsbaarheden zien, kansen grijpen' van het Planbureau voor de Leefomgeving. Dit bevat een overzicht van de risico's en de kansen van klimaatverandering voor verschillende sectoren en geeft ook een aantal aanbevelingen hoe daar op een goede wijze mee om te gaan.

Zowel de Rijksoverheid als decentrale overheden houden in toenemende mate rekening met klimaatverandering. Veelal zijn daartoe interbestuurlijke samenwerkingsverbanden gestart, zoals het Deltaprogramma.

In Rotterdam is het Bentheplein bij een scholencomplex ingericht als waterberging bij hevige regen.

Monitoring Ruimtelijke Adaptatie

Het doel van de Monitoring Ruimtelijke Adaptatie is om te kunnen bepalen of de voortgang voldoende is om de ambities uit de Deltabeslissing Ruimtelijke Adaptatie te realiseren. Hiervoor wordt een jaarlijkse enquête gehouden bij gemeenten, provincies, waterschappen en het Rijk.

De eerste meting vond plaats in 2015. De enquête gaat over de vier dreigingen: wateroverlast, droogte of (grond)watertekorten, overstromingsrisico's en hittestress. Een samenvatting van de resultaten:

- Gemeenten, waterschappen, provincies en Rijk zijn allemaal met de thema's van de dreigingen aan de slag. De waterschappen lijken het verst gevorderd.
- Alle partijen zijn bekend met de gevolgen van klimaatverandering voor wateroverlast, waterveiligheid en droogte. Ze zijn minder goed op de hoogte van de gevolgen voor hittestress.
- Provincies geven veel aandacht aan wateroverlast vanuit het regionale watersysteem, omdat zij daarvoor de normen vaststellen. Waterschappen en provincies geven daarnaast veel aandacht aan waterveiligheid (overstromingsrisico's). Gemeenten pakken vooral wateroverlast aan.
- Droogte krijgt nog nauwelijks aandacht bij gemeenten. Waterschappen en provincies doen dat in toenemende mate.
- Gemeenten, provincies en waterschappen zijn zich wel bewust van hittestress, maar houden er nog nauwelijks rekening mee.

De resultaten van de tweede meting zijn in juni 2016 beschikbaar.

Water, klimaat en de stad

Het Rijk ondersteunt de lokale inzet voor de transitie naar het klimaatbestendig inrichten van steden via het Stimuleringsprogramma Ruimtelijke Adaptatie. Dit thema krijgt steeds meer aandacht bij gemeenten en waterschappen. Zij voeren met het oog op kennisontwikkeling verschillende voorbeeldprojecten uit en treffen daarnaast maatregelen om de landelijk vitale en kwetsbare functies te beschermen.

Verstandig omgaan met water en het voorkomen van wateroverlast in een veranderende stedelijke omgeving en klimaat vormen een stevige uitdaging. Zo toont het hiervoor al genoemde onderzoek van de STOWA aan dat de intensiteit van regenbuien fors toeneemt, en daarmee de kans op wateroverlast. Tegelijk biedt water ook veel kansen voor het realiseren van een aangenaam stadsklimaat en hoogwaardige ruimtelijke inrichting. Vijf steden (Den Haag, Dordrecht, Gouda, Rotterdam en Zwolle) hebben samen met het Rijk, drie waterschappen en een aantal partners (onder meer het Netherlands Water Partnership) in maart 2016 een zogenoemde City Deal Klimaatadaptatie gesloten. Deze partijen gaan de komende vier jaar op nationaal en internationaal niveau samenwerken bij het klimaatbestendig inrichten van de stedelijke omgeving.

Klimaat Actieve Stad

In de beweging Klimaat Actieve Stad zetten de waterschappen gezamenlijk stappen om meer te doen in en voor de stad. Het gaat daarbij om innovaties en samenwerking om tot verbetering van het waterbeheer voor de stad te komen.

Waterboulevard Almelo

Een voorbeeld van projecten in de stad is Waterboulevard in Almelo bij het Waterschap Vechtstromen.

Waterboulevard verbindt stad en klimaat. Het begint met water. Vanuit het Overijssels kanaal mag het via de Waterboulevard weer stromen naar de binnenstad. Het krijgt er ruimte en verrijkt aanzien en beleving van zijn omgeving.

Nieuwe bedrijvigheid ontstaat, net als nieuwe vormen van recreatie. De terugkeer van het water vormt bovendien de opmaat voor een veelheid van klimaatactieve en duurzame initiatieven, waaronder de winning van warmte en koude uit bodem- en rioolwater.

2015 het Jaar van de Ruimte

2015 was het Jaar van de Ruimte. Op www.wijmakennederland.nl en www.nederlandvanmorgen.nl staat het Manifest 2040: het resultaat van het Jaar van de Ruimte. Hierin zijn zeven opgaven en vijf ontwikkelprincipes verwoord die richtinggevend zouden moeten zijn voor het komende tijdperk van ruimtelijke ontwikkeling.

Opgaven

1. Versterk het stedennetwerk
2. Maak ruimte voor de energietransitie
3. Zet water in als kwaliteitsimpuls
4. Breng agrarische productie in balans met de leefomgeving
5. Zorg voor een gezonde leefomgeving
6. Anticipeer op nieuwe technologie
7. Benut bestaande bebouwing

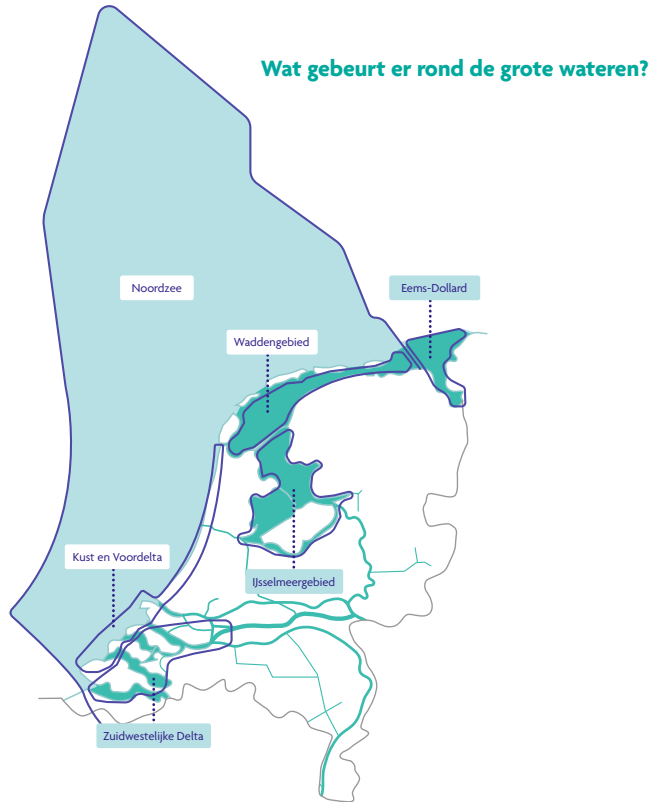
Principes

1. Opgaven verbinden
2. Vertrouwen in particulier initiatief
3. Regels in dienst van actie
4. Omgevingskwaliteit beheren en creëren
5. Leren ontwikkelen

Tijdens een afsluitende bijeenkomst op 15 december 2015 is het Manifest 2040 overhandigd aan de minister van IenM en aan vertegenwoordigers van de decentrale overheden. De oogst van het Jaar van de Ruimte is input voor de Nationale Omgevingsagenda en -visie.

6 Grote wateren

Het Rijk draagt de verantwoordelijkheid voor waterveiligheid en goede zoetwatervoorziening in de grote wateren zoals het IJsselmeer, de Rijn-Maasdelta en het kust- en Waddengebied. De opgaven verschillen per gebied. In het Nationaal Waterplan 2016-2021 staat de gebiedsgerichte uitwerking van plannen en maatregelen voor de grote wateren. Bijvoorbeeld rivierverruiming, dijkversterking, de afvoerverdeling van water over de grote rivieren, het peilbeheer in het IJsselmeer en de zoetwatervoorziening in de Zuidwestelijke Delta en West-Nederland. Voor de Noordzee is de Kaderrichtlijn Mariene Strategie richtinggevend wanneer het gaat om het mariene milieu. Windparken op zee moeten in 2023 vijf miljoen huishoudens van stroom voorzien.

Noordzee

Kaderrichtlijn Mariene Strategie

De Europese Kaderrichtlijn Mariene Strategie (KRM) verplicht de lidstaten een strategie te ontwikkelen om in 2020 een goede milieutoestand te bereiken en te behouden in het eigen zeegebied. Voor Nederland gaat het om het Nederlandse deel van de Noordzee. De Mariene Strategie beschrijft achtereenvolgens de goede milieutoestand, de milieudoelen en milieu-indicatoren, het monitoringprogramma en het programma van maatregelen om de goede milieutoestand te realiseren. In 2016 start de tweede KRM-cyclus van zes jaar.

Eind 2015 is het programma van maatregelen voor de KRM als integraal onderdeel van het Nationaal Waterplan 2016-2021 vastgesteld. Het programma omvat maatregelen uit bestaand beleid, die bijdragen aan het bereiken van de goede milieutoestand (zoals de Kaderrichtlijn Water, Vogel- en Habitatrichtlijnen en het Gemeenschappelijk Visserijbeleid). Verder omvat het programma maatregelen uit en diverse andere EU-richtlijnen en zeeverdragen zoals OSPAR en de Internationale Maritieme Organisatie, aangevuld met extra bodembeschermende maatregelen in twee zoekgebieden (Friese Front en Centrale Oestergronden) en maatregelen om zwerfvuil op zee (plastic soep) te voorkomen. Met de zogeheten ODEMM-methodiek (Options for Delivering Ecosystem-based Marine Management) is geanalyseerd in hoeverre de voorgenomen maatregelen doorwerken in de effectketens (942 ketens in totaal) van menselijke activiteiten op het mariene ecosysteem van de Noordzee. De resultaten laten zien dat het voorgenomen programma van maatregelen nagenoeg alle effectketens afdekt.

Nederlandse visserij op de Noordzee

Om kansen voor duurzaam gebruik van de Noordzee te vergroten en druk op het mariene ecosysteem verder te beperken, is een aantal verkenningen opgenomen. Er worden onder meer verkenningen uitgevoerd naar innovatie in de visserij (pluis; schade aan tuigage) en sportvisserij (gebruik van vislood), onderwatergeluid (explosieven, sonar), de ecologische betekenis van hard substraat en het herstel van kwetsbare haaien en roggen.

Het maatregelenprogramma bevat ook een kennisagenda om (inter)nationale kennislacunes in het beoordelen van de milieutoestand te dichten, en om implementatie van de maatregelen te ondersteunen.

Ter voorkoming van zwerfvuil op zee zijn een aantal maatregelen ondergebracht in zogenaemde 'green deals'. Daarbij maken partijen in een keten onderlinge afspraken om meer synergie en meerwaarde aan te brengen in hun activiteiten en investeringen. Inmiddels zijn de volgende green deals al gesloten:

- Green Deal Schone Stranden om het zwerfvuil op stranden te verminderen.
- Green Deal Scheepsafvalketen om de keten van plasticafval vanaf schepen te sluiten.
- Green Deal Visserij voor een Schone Zee om de afvalkringloop van de visserijsector te sluiten.

In OSPAR-verband is door de landen langs de Noordoost-Atlantische kust een Regional Action Plan for Marine Litter opgesteld.

No.	Voorwerpen	% van totaal afval	gemiddeld aantal items per 100 m	Bronaanpak via
1	(Plastic) netten en touw	38	147,3	Visserij
2	Stukken plastic en polystyreen	19	72,6	Alle sectoren
3	Plastic tassen	6	23,6	Kunststofproducten
4	Plastic doppen en deksels	5	20,2	Kunststofproducten
5	(Plastic) chips- en snoepzakjes en lollystokjes	4	15,1	Stranden
6	Ballonnen, incl. sierlint, afsluiter en ventiel	3	12,7	Kunststofproducten
7	Plastic drinkflessen	2	8,4	Kunststofproducten
8	Hout < 50 cm	2	7,9	Niet relevant - geen actie
9	Plastic flessen en verpakkingen voor voedsel incl. fast food	2	7,1	Stranden
10	Plastic industriële verpakkingen en afdek materiaal	2	7	Scheepvaart
	Alle items	100%	395	
	TOP 10	83%	322	

Top-10 van meest gevonden items op de Nederlandse referentiestranden en de belangrijkste sectoren om de items aan te pakken**.*

* De referentiestranden liggen niet bij badstranden. Dit is de reden waarom bijvoorbeeld peuken niet in de top-10 worden aangetroffen; hier worden echter wel maatregelen voor getroffen.

** Het gebruik van een top-10 van stranditems sluit aan op het ontwikkelen van (specifieke) targets binnen OSPAR en op het voorstel van de Europese Commissie voor een headline reductietarget van 30 procent.

Bron: Dagevos, J.J., Hougee, J.A. van Franeker, B. Wenneker, W.M.G.M. van Loon and A. Oosterbaan, OSPAR Beach Litter Monitoring In the Netherlands; Update 2012. North Sea Foundation, Utrecht (2013).

Windpark voor de kust van Castricum

Windenergie op Zee

In het SER Energieakkoord voor duurzame groei is afgesproken dat in 2023 16% van de energie duurzaam wordt opgewekt. Windparken op zee moeten dan vijf miljoen Nederlandse huishoudens van stroom voorzien.

Het kabinet heeft gebieden aangewezen waar windparken kunnen worden gebouwd: Borssele, Hollandse Kust, IJmuiden Ver en Ten Noorden van de Waddeneilanden. Deze gebieden liggen op meer dan 22 km uit de kust (buiten de 12-mijlszone). Het kabinet heeft in een haalbaarheidsstudie ook gekeken of windenergie dichterbij de kust mogelijk zou zijn en of dit goedkoper zou zijn dan verder weg op zee. Vijf gebieden vanaf 5,5 km uit de kust zijn bestudeerd. Samen met alle relevante stakeholders zijn de belangen in beeld gebracht en is gekeken waar mogelijkheden zouden zijn, waar het niet kan en wat de kosten zijn.

Aanwijzen stroken tussen de 10 en 12 mijl

Om aan de bezwaren van stakeholders tegemoet te komen, wil het kabinet zo min mogelijk gebruik maken van de 12-mijlszone. De inzet is een beperkt aantal grote windparken die worden aangesloten op het elektriciteitsnet via standaardplatforms met een capaciteit van 700 megawatt. Dat kost minder geld en zo blijft er ruimte over voor andere gebruikers op de Noordzee, zoals bijvoorbeeld de scheepvaart.

Windparken in de twee eerder aangewezen gebieden ter hoogte van Zuid- en Noord-Holland kosten minder geld dan windparken verder op zee. Om gebruik te kunnen maken

van de standaardplatforms van 700 megawatt moeten de gebieden groot genoeg zijn om in het gebied Hollandse Kust (zuid) 1400 megawatt en het gebied Hollandse Kust (noord) 700 megawatt te kunnen realiseren. Daarvoor is extra ruimte nodig. Het kabinet wil daarom een strook aan deze gebieden toevoegen. De parken komen dan op minimaal 18,5 km uit de kust.

Het aanwijzen van deze strook tussen de 10 en 12 mijl (18,5 en 22,2 km) gebeurt in een formele procedure. Deze procedure is op 24 april 2015 gestart met de publicatie van het Voornemen tot aanwijzing en de Notitie Reikwijdte en Detailniveau, waarop inspraak mogelijk was. Voorjaar 2016 zal naar verwachting de ontwerp-Rijksstructuurvisie Aanvulling Hollandse Kust worden gepubliceerd. Ook hierop kan weer worden ingesproken. Een definitief besluit over het aanwijzen van de stroken zal later in 2016 worden genomen. Om de effecten van een dergelijk besluit in beeld te brengen heeft de Rijksoverheid een viewer laten ontwikkelen, die sinds najaar 2015 door iedereen via internet te bekijken is. Met deze viewer wordt het zicht op zee getoond vanuit zeventien kustgemeenten, onder verschillende weersomstandigheden, op diverse tijdstippen van de dag, vanuit diverse zichthoeken en met twee types windturbines.

Wet STROOM, Kavelbesluiten en Net op Zee

Per 1 juli 2015 zijn de wet Windenergie op Zee en onderliggende regelgeving van kracht geworden. Op basis van deze wet kunnen kavelbesluiten worden voorbereid in de gebieden die zijn aangewezen voor windenergie. Daarna zijn de eerste ontwerp-kavelbesluiten voor Borssele I en II ter inzage gelegd. Hier zullen vier windparken met een totale grootte van 1.400 MW worden gerealiseerd.

Het wetsvoorstel STROOM, wat onder meer TenneT aanwijst voor het realiseren van het net op zee en de aansluiting op land, werd vlak voor Kerst in de Eerste Kamer niet aangenomen. Daarom moest een nieuw wetsvoorstel worden ontworpen waarmee het platform op zee en de kabel naar land gerealiseerd kunnen worden. Er zijn inmiddels ontwerp-kavelbesluiten voor Borssele III en IV voorbereid en voor de kavels Hollandse Kust (zuid) I en II is een Notitie Reikwijdte en Detailniveau gepubliceerd. Al deze kavels liggen in gebieden buiten de 12-mijlszone.

Doorvaart en Medegebruik

In het Nationaal Waterplan 2016-2021 is opgenomen dat vanaf 2017 in principe in alle operationele windparken op zee doorvaart en medegebruik mogelijk gemaakt worden onder de volgende voorwaarden:

- Doorvaart wordt mogelijk gemaakt voor kleinere vaartuigen met een maximum lengte van 24 meter, onder voorwaarden die handhaafbaar zijn en leiden tot een acceptabel niveau van Search and rescue (SAR)-mogelijkheden;

- Medegebruik wordt mogelijk gemaakt voor recreatie en activiteiten die niet leiden tot bodemberoering en voor aquacultuur en andere vormen van duurzame energie-opwekking. Daarbij vindt de belangenafweging plaats in het kader van het instellen van de veiligheidszone rondom het windpark of – voor zover het gaat om gebruiksvormen met vaste constructies – in het kader van de vergunningverlening onder de Waterwet;
- Voor innovatieve niet-vergunningverplichtige activiteiten geldt dat niet alle vormen van doorvaart en medegebruik kunnen worden toegestaan. Per initiatief dient goedkeuring te worden verleend op basis van beoordeling van: de risico's als het gaat om mogelijke hinder en schade aan het windpark, de wettelijk beschermde ecologische waarden en de handhaafbaarheid.

Niet alle vormen van doorvaart en medegebruik worden geschikt geacht in verband met de veiligheidsrisico's, de kans op schade aan het windpark of hinder in beheer en onderhoud hiervan en ecologische risico's. Ook kan beperking van medegebruik juist kansen bieden voor ecologische ontwikkeling. Om die reden en om een verantwoorde doorvaart en medegebruik te kunnen handhaven, wordt dit beleid verder geconcretiseerd in beleidsregels.

In de in 2017 open te stellen operationele parken (de windparken Gemini boven de Wadden zijn vooralsnog hiervan uitgezonderd vanwege de hoge kosten voor handhaving) wordt gemonitord wat de activiteiten zijn die daar plaatsvinden en met welke frequentie. Op basis van monitoring van de vanaf 2017 opengestelde parken (gedurende twee hoogseizoenen na de openstelling) kan medio 2020 een eventuele aanpassing van de beleidsregels alsmede van de besluiten tot de instelling van een veiligheidszone plaatsvinden.

Ruimte voor zandwinning

De zandwinstrategie is gericht op het goed en kosteneffectief beheren van de beschikbare zandvoorraad in de daarvoor aangewezen zone (tussen de doorgaande -20 m dieptelijn en de 12-mijls grens). Kosteneffectieve zandwinning wordt bereikt door de winning zo dicht mogelijk uit te voeren bij de plaats van de zandbehoefte aan de kust. Prioriteit wordt gegeven aan de zandvraag ten behoeve van suppletie en ophoging. Als het voor andere functies zoals kabels, leidingen en windturbines) wenselijk is om gebruik te maken van de zandwinzone, wordt gezocht naar oplossingen die de winbare zandvoorraad niet essentieel aantasten. Voor kabels en leidingen wordt gestreefd naar bundeling met bestaande infrastructuur. Hiervoor zijn voorkeurstracés aangewezen. Indien een oplossing die de zandvoorraad niet aantast niet mogelijk is, volgt een economische afweging. Indien er sprake is van meerkosten voor de zandwinning, worden deze gedragen door de initiatiefnemer van de andere functie.

IJsselmeergebied

Versterking Afsluitdijk

De Afsluitdijk beschermt Nederland al meer dan tachtig jaar tegen de zee. De dijk voldoet echter niet meer aan de huidige normen voor waterveiligheid. Daarom wordt de Afsluitdijk versterkt. De dijk wordt overslagbestendig gemaakt door de buitenbekleding te vervangen, de schut- en spuisluizen worden versterkt en er komen krachtige pompen in het sluiscomplex bij Den Oever, zodat meer overtollig water uit het IJsselmeer naar de Waddenzee kan worden afgevoerd. Daarmee krijgt de Afsluitdijk het grootste gemaal van Europa.

De Afsluitdijk is meer dan een bescherming tegen het water. De dijk grenst aan de natuurgebieden IJsselmeer en Waddenzee, heeft een grote cultuurhistorische en toeristische waarde en is een icoon voor de Nederlandse waterbouw. Nu de Afsluitdijk wordt versterkt, worden ook kansen benut om de andere waarden van de dijk te versterken. De provincies en gemeenten, verenigd in 'De Nieuwe Afsluitdijk', werken aan projecten op het gebied van duurzame energie, natuur, regionale economie, recreatie en toerisme. Een Blue Energy-centrale en stromingsturbines draaien al om duurzame energie op te wekken. Daarnaast wordt een unieke vismigratierivier aangelegd, het Monument verbeterd en een Beleefcentrum gebouwd. Het Rijk levert aan een aantal initiatieven een financiële bijdrage. De planuitwerkingsfase voor de versterking van de Afsluitdijk nadert zijn einde. 2015 stond in het teken van het Rijksinpassingsplan, in dit plan zijn de maatregelen vastgelegd die aan de dijk worden uitgevoerd. Het plan heeft ter inzage gelegen zodat belanghebbenden hierop hun zienswijze konden geven. Op 22 januari 2016 heeft de minister van IenM het Rijksinpassingsplan vastgesteld.

De Afsluitdijk, iconische grens tussen Waddenzee en IJsselmeer

Ecologische ambitie Markermeer-IJmeer

De ecologische kwaliteit van het Markermeer en het IJmeer is sinds de aanleg van de Houtribdijk (1976) fors achteruit gegaan. Door verschillende processen, waaronder een sterke afname van de fosfaatbelasting, is het voedselaanbod voor vissen en vogels sterk gedaald. De neerwaartse ontwikkeling van de natuurwaarden wordt versterkt door de aanwezigheid van slib. Voor wat betreft de natuur zien Rijk en de overheden in de Noordvleugel een Toekomst Bestendig Ecologisch Systeem (TBES) als het gewenste toekomstperspectief voor het Markermeer-IJmeer. Door het TBES ontstaat een kwalitatief hoogwaardige leefomgeving met aantrekkelijke natuur en ruimte om de gewenste ruimtelijke en recreatieve ontwikkelingen mogelijk te maken. Diverse TBES-maatregelen zijn geprogrammeerd of in uitvoering (bijvoorbeeld Luwtmaatregelen Hoornse Hop en Marker Wadden).

Luwtmaatregelen Hoornse Hop

Met het creëren van golfuwe gebieden wordt de opwerveling van slib verminderd en wordt een overgangsgebied tussen helder en troebel water gecreëerd. Vissen, mosselen en waterplanten gedijen dan beter en watervogels vinden weer voldoende voedsel. Het voorkeursalternatief omvat een aantal (luwte)dammen in het gebied tussen Hoorn en Edam inclusief een aantal recreatieve voorzieningen. Het toekomstperspectief voor de lange termijn is dat dit zich verder ontwikkelt tot een aantal eilanden.

Aanleg Marker Wadden

Hier wordt, gefaseerd in de tijd, een moerasgebied aangelegd met een bijbehorend onderwaterlandschap, met behulp van slib uit het Markermeer. Dit levert een bijdrage aan de ecologische kwaliteit en aan de verbetering van watergebonden recreatie en economische ontwikkeling. Marker Wadden wordt in een aantal stappen gerealiseerd. De eerste fase is in 2015 aanbesteed en wordt uitgevoerd door Rijkswaterstaat en Natuurmonumenten. Gestart wordt met de aanleg van een aantal eilanden met een totale oppervlakte van minimaal driehonderd hectare en een onderwaterlandschap met een vergelijkbaar oppervlak dat bestaat uit paaiplaatsen, geulen en slenken. Door eilanden te bouwen uit slib kan in Nederland ervaring worden opgedaan met nieuwe innovatieve waterbouwkundige technieken.

Gebiedsagenda IJsselmeergebied 2050

Het ministerie van IenM startte in 2015 samenwerking met andere partijen om te komen tot een adaptieve Gebiedsagenda IJsselmeergebied 2050. De gebiedsagenda heeft als doel om de ruimtelijke kwaliteit en samenhang in het gebied te vergroten. Hierin worden verbanden gelegd tussen:

- water-, energie- en ruimtelijk-economische opgaven en natuurontwikkeling;
- overheden, marktpartijen en maatschappelijke organisaties;
- kennis, beleid, uitvoering en beheer;
- de verschillende deelgebieden van het IJsselmeergebied.

De uitdaging ligt in het zoeken naar synergie tussen enerzijds de verschillende ambities en opgaven en anderzijds het benutten van de kenmerkende cultuurhistorische en landschapelijke waarden in het IJsselmeergebied.

Nieuw peilbesluit IJsselmeergebied

Een van de urgente uitvoeringsmaatregelen die voortvloeit uit de Deltabeslissing IJsselmeergebied is het Nieuwe Peilbesluit IJsselmeergebied. Het vaste streefpeil van het IJsselmeer, Markermeer-IJmeer en de Zuidelijke Randmeren wordt vervangen door een bandbreedte waarbinnen het waterpeil mag fluctueren, zodat het peilbeheer kan inspelen op de meteorologische omstandigheden en/of de behoefte aan zoetwater. Het flexibele peilbeheer, met peilopzet in het vroege voorjaar en het uitzakken van het zomerpeil, kan tevens meerwaarde hebben voor de natuur.

Zuidwestelijke Delta

Deltaprogramma: Voorkeursstrategie Zuidwestelijke Delta

Overheden, maatschappelijke en private partijen werken samen aan een klimaatbestendig veilige, ecologisch veerkrachtige en economisch vitale Zuidwestelijke Delta. In 2015 zijn weer belangrijke stappen gezet:

- De voorkeursstrategie heeft voor het Grevelingen en Volkerak-Zoommeer vorm gekregen in de ontwerp-rijksstructuurvisie Grevelingen en Volkerak-Zoommeer en in de bestuurs-overeenkomst Ontwikkeling Grevelingen en Volkerak-Zoommeer.
- Voor de Oosterschelde en de Westerschelde wordt de waterveiligheidsstrategie (het (innovatief) versterken en beheren van waterkeringen, samen met het verder optimaliseren van het sedimentbeheer) geconcretiseerd in onderzoeken en pilots.

Rijk en regio werken nauw samen in de uitwerking van de waterveiligheidsnormering. Met name over de normering van dammen en keringen (zogenoemde B-keringen) en over de normering van de dijken rond het Volkerak-Zoommeer in relatie tot waterberging, zijn nadere afspraken gemaakt. Daarnaast werken provincies, gemeenten, waterschappen en Rijk aan het benoemen van meekoppelkansen rond dijkversterkingen in het initiatief Meer Met Dijken Doen en aan het concretiseren van ruimtelijke adaptatie.

Als onderdeel van de voorkeursstrategie Zuidwestelijke Delta is een samenhangend pakket met zoetwatermaatregelen ontwikkeld. De meeste zoetwatermaatregelen zijn het afgelopen jaar nader uitgewerkt en er zijn concrete resultaten behaald. Rijk en regio hebben in maart 2015 de formele afspraken rond besluitvorming, financiering en uitvoering van deze zoetwatermaatregelen vastgelegd in de bestuursovereenkomst Zoetwatermaatregelen Zuidwestelijke Delta.

De drie betrokken provincies zorgen voor de uitwerking van de waterbeschikbaarheid per provincie. Voor de gebieden in Zeeland zonder aanvoer uit het hoofdwatersysteem wordt het voorzieningenniveau ingevuld met de ontwikkeling van innovaties. Een voorbeeld daarvan is De Proeftuin Zoetwater die tot doel heeft de zelfvoorzienendheid in zoetwater te vergroten. Voor de Zuid-Hollandse eilanden wordt aangesloten bij de startnotitie van de Zoetwaterregio West-Nederland. In West-Brabant wordt gewerkt aan een alternatieve aanvoerrote voor zoetwater vanuit het Hollandsch Diep, de mogelijkheden van waterconservering en het optimaliseren van regionale watersysteem.

Rijksstructuurvisie Grevelingen en Volkerak-Zoommeer

In de ontwerp-rijksstructuurvisie Grevelingen en Volkerak-Zoommeer (RGV) is een ontwikkelperspectief opgenomen dat uitgaat van:

- Het terugbrengen van beperkt getij op de Grevelingen via een doorlaat in de Brouwersdam. Hiermee wordt de Grevelingen verbonden met de Noordzee. Tevens wordt zo ruimte geboden aan private partijen voor de opwekking van duurzame getijdenenergie.
- Het terugbrengen van beperkt getij op het Volkerak-Zoommeer via een doorlaat in de Philipsdam. Op deze wijze wordt het Volkerak-Zoommeer verbonden met de Oosterschelde. Hierdoor wordt het nu zoete Volkerak-Zoommeer weer zout.

Om de RGV definitief vast te kunnen stellen is het noodzakelijk dat de financiering van deze maatregelen goed is geregeld. De betrokken overheden hebben hiertoe in maart 2015 een (eerste) bestuursovereenkomst Ontwikkeling Grevelingen en Volkerak-Zoommeer getekend. Besluitvorming wordt in 2016 verwacht.

Pilot bellenscherm Krammersluis

Planuitwerking Innovatieve Zoet-Zoutscheiding Krammersluizen

Nadat eerst een pilot in de Krammerjachtensluis was uitgevoerd, is Rijkswaterstaat in maart 2015 is gestart met het project Planuitwerking Innovatieve Zoet-Zoutscheiding Krammersluizen. Aanleiding vormt de vraag of de huidige zoet-zoutscheiding, die aan groot onderhoud toe is, kan worden vervangen door een innovatieve zoet-zoutscheiding. Dit innovatieve systeem gaat de uitwisseling van zoet en zout water tegen door het creëren van een fijn gordijn van luchtbelletjes, in combinatie met het spoelen met zoet water. Daarmee wordt verzilting van het Volkerak-Zoommeer tegengegaan. Het nieuwe systeem zorgt naar verwachting ook voor een aanzienlijk sneller schutproces en een forse

besparing op beheer- en onderhoudskosten. De resultaten van de planuitwerking dienen als basis voor een definitief besluit in 2016. Daarna is duidelijk of kan worden gestart met de realisatie van de innovatieve zoet-zoutscheiding in alle Krammersluizen.

Oosterschelde – aanpak zandhonger Roggenplaat

Sinds de aanleg van de Oosterscheldekering is de getijstroom in de Oosterschelde niet sterk genoeg meer om platen, slikken en schorren, die tijdens stormen zijn afgekalfd, weer op te bouwen met zand en slib. Hierdoor verdwijnen deze intergetijdengebieden geleidelijk. Dit verschijnsel staat bekend als de zandhonger van de Oosterschelde. De zandhonger vormt een bedreiging voor de natuur- en landschapswaarden en voor de recreatieve waarde van het gebied. Op langere termijn kan ook de waterveiligheid in het geding zijn, omdat intergetijdengebieden op natuurlijke wijze de golfaanval op de dijken dempen. De komende decennia zijn de dijken langs de Oosterschelde nog voldoende robuust.

Rijkswaterstaat heeft een MIRT-verkenning uitgevoerd naar de meest effectieve maatregelen voor de aanpak van de zandhonger in de Oosterschelde. De uitkomst is dat de effecten van de zandhonger bestreden kunnen worden met het suppleren van zand op intergetijdengebieden. De voorkeursaanpak van de MIRT-verkenning Zandhonger Oosterschelde is begin 2015 bekendgemaakt. Zomer 2015 is de samenwerkingsovereenkomst voor de planfase van de zandsuppletie Roggenplaat ondertekend door Natuurmonumenten, Provincie Zeeland en Rijkswaterstaat. De planfase kan naar verwachting eind 2016 worden afgerond.

In 2017-2018 wordt begonnen met het suppleren van zand op de Roggenplaat. De andere locaties zijn ondergebracht in het bredere MIRT-onderzoek Integrale Veiligheid Oosterschelde, dat op grond van het Deltaprogramma in 2015 is gestart.

Zeehonden op de Roggenplaat met op de achtergrond de Zeelandbrug

MIRT-onderzoek Integrale Veiligheid Oosterschelde

De Deltabeslissingen van het kabinet voorzien onder meer in de uitvoering van het MIRT-onderzoek Integrale Veiligheid Oosterschelde (IVO). Dit onderzoek richt zich op een toekomstbestendige aanpak van de waterveiligheidsopgave voor de Oosterschelde, vanuit een optimale combinatie van een aangepast beheer van de Oosterscheldekering, (innovatieve) dijkversterkingen en zandsuppleties op intergetijdengebieden.

De inzet is om de veiligheidsopgave te verbinden met de opgaven die voortvloeien uit de andere (gebruiks)functies van de Oosterschelde. Dat sluit aan bij de strategie van het Deltaprogramma Zuidwestelijke Delta voor een duurzaam herstel van de balans tussen de belangen van een veilige, een economisch vitale en een ecologisch veerkrachtige delta. IVO is in 2015 gestart. Het onderzoek wordt door Rijkswaterstaat uitgevoerd, samen met de provincie Zeeland en het Waterschap Scheldestromen. Eind 2016 moet IVO zijn afgerond.

Schelde-estuarium

Het Schelde-estuarium bestaat uit een Nederlands en een Vlaams deel, respectievelijk de Westerschelde (inclusief monding) en de Zeeschelde. Het Vlaams Gewest en Nederland voeren vanuit de Vlaams-Nederlandse Scheldec commissie (VNSC) gezamenlijk beheer en beleid over het Schelde-estuarium. Om daarbij proactief de relevante stakeholders in het gebied te kunnen betrekken is de Schelderaad geïnstalleerd. De gezamenlijke uitdaging van de VNSC en de Schelderaad is om de balans verder te optimaliseren tussen de belangen van een klimaatbestendig, veilig, ecologisch veerkrachtig en economisch vitaal estuarium. Dat gebeurt aan de hand van de zogenoemde Agenda van de Toekomst, die qua tijdshorizon en doelstellingen aansluit bij het Nederlandse Deltaprogramma en zijn equivalent voor de Vlaamse kust, Vlaamse Baaien. De Agenda voor de Toekomst is in 2014 gestart met een (eerste) onderzoeksprogramma. Dat programma loopt door tot 2018. In 2016 wordt de tussenbalans opgemaakt.

De Schelderaad heeft in 2015 zijn eerste adviezen uitgebracht. Deze betroffen een advies aan:

- De Europese Commissie over de subsidieaanvraag voor de realisatiefase van de Nieuwe Sluis Terneuzen.
- Het Politiek College van de VNSC over EMOVE ('estuaries on the move'), een vingeroefening voor het informeel en proactief betrekken van stakeholders bij de visievorming op een duurzaam en vitaal Schelde-estuarium, en hiermee een testcase voor het beoogd functioneren van de Schelderaad.
- Het Politiek College van de VNSC om voor de raakvlakken/interacties van het project Vlaamse Baaien met het Schelde-estuarium vanuit de VNSC te voorzien in een Vlaams-Nederlandse governancestructuur, waarin de Schelderaad proactief wordt betrokken.

De sluis van Terneuzen

De pijler 'participatie en communicatie' van de Vlaams-Nederlandse samenwerking kreeg verder gestalte door het VNSC-Scheldesymposium van najaar 2015. Hierin stond het thema 'participatie' centraal. Daarnaast zijn door de VNSC twee brochures én de eerste editie van het jaarlijkse Scheldemagazine uitgebracht.

Kust en Voordelta

Strategische beslissing Zand

De Strategische beslissing Zand uit het Deltaprogramma voorziet in voortzetting van het programma voor zandsuppleties. Voor de mondingen van de Ooster- en Westerschelde en Haringvliet worden integrale visies opgesteld. Voorafgaand zal in het kader van Kustgenese door middel van onderzoek, pilots en projecten de kennis over het morfologisch en hydrologisch systeem in het kust en Voordeltagebied in de Zuidwestelijke Delta worden vergroot. Na 2020 vindt indien nodig aanpassing van de zandsuppleties plaats om het zandig systeem in evenwicht te laten zijn met zeespiegelstijging. Met inzet van andere financieringsbronnen kunnen de zandsuppleties ook bijdragen aan andere doelen zoals natuur en economie.

Waddengebied

Evaluatie Structuurvisie Waddenzee

In de Structuurvisie Waddenzee (SVW) staat het beleid voor de Waddenzee. De structuurvisie is in 2015 geëvalueerd omdat de huidige structuurvisie in 2017 afloopt.

Het oordeel over het SVW is over het algemeen positief. De kernboodschappen uit de evaluatie zijn:

- De SVW en het Besluit algemene regels ruimtelijke ordening (Barro) werken goed als instrument voor de duurzame bescherming van de Waddenzee als natuurgebied.
- De voorgenomen ontwikkelingsgerichte strategie is nog onvoldoende tot stand gekomen, al is er wel een scala aan veelbelovende aanzetten zichtbaar.
- Het instrumentarium van de SVW werkt naar behoren.
- De vernieuwde rol van het Regiecollege Waddengebied (RCW) in de bestuurlijke organisatie verdient voortzetting.
- De realisering van het ontwikkelingsperspectief verdient een impuls, bijvoorbeeld door het opstellen van een meerjaren ontwikkelingsprogramma.
- Voor de samenwerking in beheer en ontwikkeling dient te worden toegewerkt naar één gebiedsmanagement.
- De hoofddoelstelling en de beschermende werking van de SVW dienen te worden gecontinueerd. De flexibiliteit dient te worden verbeterd, beleidsmonitoring ontwikkeld en voorwaarden voor één gebiedsmanagement gecreëerd.

De waddenkust van Groningen

ILT-onderzoek doorwerking Barro in het Waddengebied

De Inspectie Leefomgeving en Transport (ILT) onderzocht in 2015 de doorwerking van het Barro in het Waddengebied. In het eindrapport van november 2015 beschrijft de ILT de problemen die gemeenten ondervinden bij de doorwerking. De conclusie is dat deze problemen in het landelijk gebied vrijwel niet hebben geleid tot aantasting of bedreiging van de landschappelijke kwaliteiten van de Waddenzee.

Beleidsverkenning en ontwikkeling Toekomstvisie Rijk voor het Waddengebied

In de eerste helft van 2016 wordt de “Beleidsverkenning Toekomstige Rol en Ambitie van het Rijk voor het Waddengebied” uitgevoerd. De Beleidsverkenning onderzoekt onder meer de huidige lange termijnambities en beleidsdoelen voor het Waddengebied en de belangrijkste ontwikkelingen de komende decennia, voor bijvoorbeeld de regionale economie, havens en energie, ecologie en klimaat.

Tussenevaluatie Samenwerkingsagenda Verbetering Beheer Waddenzee

Medio 2016 zal ook de Tussenevaluatie van de Samenwerkingsagenda Verbetering Beheer Waddenzee worden opgeleverd door het Opdrachtgevercollectief Beheer Waddenzee (OBW).

Eems-Dollard

MIRT-onderzoek Eems-Dollard

De afgelopen twee jaar is er gewerkt aan het MIRT-onderzoek ‘Economie en Ecologie Eems-Dollard in Balans’. Rijk en regio hebben gezamenlijk onderzocht waardoor het water van de Eems-Dollard is vertroebeld en wat mogelijke oplossingen zijn voor dat ecologische probleem. In november 2015 is het eindrapport opgeleverd.

Uit het onderzoek blijkt dat de oorzaak van de toegenomen vertroebeling vooral komt door verminderde bezinkplaatsen van het slib, met name door eeuwenlange inpolderingen. Ook gingen hierbij overgangszones tussen zoet en zout water en tussen land en water verloren. De oplossing van het probleem wordt gezocht langs drie lijnen. Zo kunnen er door het herstel van hydromorfologische integriteit gunstige condities voor estuariene processen, habitat en soorten worden gecreëerd. Door herstel van estuariene verbindingen zijn er meer natuurlijke leefgebieden en meer geleidelijke overgangen tussen water en land en tussen zoet en zout water. Tot slot dient er minder slib te zijn in het systeem waardoor meer primaire productie plaats kan vinden, de basis voor het voedselweb.

Meerjarig Adaptief Programma Eems-Dollard

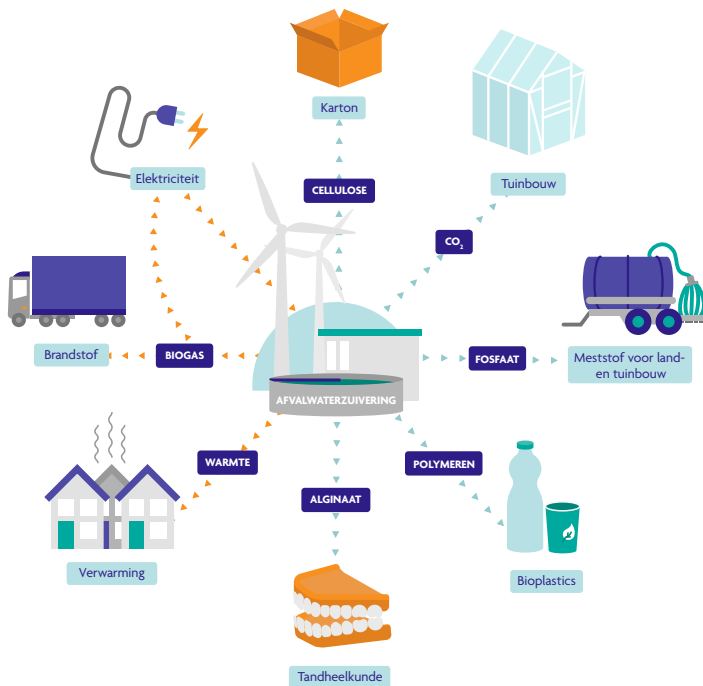
Hoewel het MIRT-onderzoek heeft geleid tot een gedeelde probleembeschrijving, is nog veel onbekend over de werking van het systeem en mogelijke maatregelen. Mede daarom wordt voorzien in een Meerjarig Adaptief Programma (MAP) Eems-Dollard, zodat die kennis beschikbaar kan komen door maatregelen uit te voeren en meer onderzoek te doen. Er zijn al enkele pilots in voorbereiding ('Kleirijperij', 'Brede Groene Dijk', 'Dubbele Dijk' en 'Nuttig toepassen van Waddenslib'). Ook wordt een meerjarig Innovatieprogramma Slib opgesteld. Het ministerie van Infrastructuur en Milieu en de provincie Groningen zijn gezamenlijk opdrachtgever van het MAP Eems-Dollard.

Getijdengebied langs de Dollard

7 Verduurzaming

Hoe duurzaam is de waterketen?

Duurzame ontwikkeling heeft als doel om aan te sluiten op de behoeften van het heden zonder het vermogen van toekomstige generaties om in hun eigen behoeften te voorzien in gevaar te brengen. Bij duurzame ontwikkeling is sprake van een evenwicht tussen sociale, ecologische en economische belangen (people, planet, profit).

De lineaire economie van grondstoffen winnen, gebruiken en lozen in het milieu wordt omgebogen naar een circulaire economie die draait om het sluiten van de materiaalketens. Doel hiervan is het behoud van hulpbronnen door vermindering van het gebruik van primaire grondstoffen en het hergebruik van afvalstoffen.

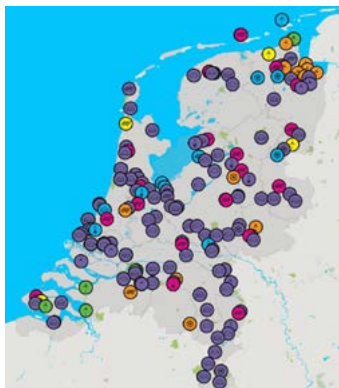
Een nieuwe toekomst voor afvalwater

Elke dag verdwijnen er via ons afvalwater veel bruikbare stoffen zoals papiervezels en fosfaat het riool in. In het project RINEW (Rotterdam Innovative Nutrients Energy and Watermanagement) wordt onderzocht hoe we op innovatieve en duurzame wijze nutriënten, energie en water afkomstig uit afvalwater kunnen terugwinnen en hergebruiken. De onderzoeksinstallatie van RINEW is neergezet bij het stadslandbouwbedrijf Uit Je Eigen Stad in Rotterdam, zodat het teruggewonnen schone water daar kan worden ingezet voor landbouw. Daarnaast zullen de betrokken partijen onderzoeken hoe de andere teruggewonnen stoffen zoals papiervezels en fosfaat hergebruikt kunnen worden. RINEW is een samenwerking tussen Evides Waterbedrijf, Hoogheemraadschap van Delfland, Waterschap Hollandse Delta, Hoogheemraadschap van Schieland en de Krimpenerwaard en gemeente Rotterdam.

Energie en grondstoffen uit de afvalwaterketen

De waterschappen voeren een bewust energie- en grondstoffenbeleid en willen daarmee een bijdrage leveren aan de ontwikkeling van een duurzame, circulaire economie. Zij beschouwen afvalwater steeds meer als een bron van duurzame energie en waardevolle grondstoffen. Om deze transitie te faciliteren nemen alle waterschappen deel aan de Energie- en Grondstoffenfabriek, een netwerkorganisatie waarbinnen gezamenlijke projecten worden geïnitieerd en kennis wordt gedeeld. Op meer dan 80 rioolwaterzuiveringen wordt ongeveer 115 miljoen kuub biogas geproduceerd. Acht van deze rioolwaterzuiveringen zijn inmiddels energieneutraal of -leverend (zogenaamde energiefabrieken) en enkele andere zijn in aanbouw. Daarnaast wordt op vijf locaties fosfaat teruggewonnen en worden er pilot- en demonstratieprojecten voorbereid voor de winning van cellulose, algaat, bioplastics en CO₂. Hiervoor is eind 2014 ook een Green Deal Grondstoffen gesloten.

Inzet van overige duurzame energiebronnen op waterschapsterreinen

De Energiekaart 2016
<https://energiekaart.uvw.nl>

De waterschappen zijn medeondertekenaar van het SER Energieakkoord, waarbij zij hebben afgesproken om in 2020 zelf te voorzien in minstens 40% van het energieverbruik met de productie van duurzame energie. In 2015 is deze productie ongeveer 30%, dit komt nog hoofdzakelijk voor rekening van de biogasproductie bij de afvalwaterzuivering. Daarnaast verkennen de waterschappen de mogelijkheden van toepassing van windturbines, zonnepanelen, waterkracht, warmte- en koudeopslag bij rioolwaterzuiveringen, poldergemalen, dijken, kantoren en overige terreinen en wateren. Dergelijke projecten kunnen worden gerealiseerd door eigen investeringen, maar ook door het beschikbaar stellen van terreinen aan

derden. Het streven is gericht op volledige energieneutraliteit. Deze ambitie is bevestigd in een Green Deal Energie die begin 2016 tussen Unie van Waterschappen, STOWA en het Rijk is gesloten. In 2015 is de trend van een brede inzet van de installaties voor duurzame energieproductie al goed zichtbaar. Een overzicht van 220 duurzame energieprojecten van de waterschappen is te zien op de Energiekaart van de Unie van Waterschappen.

Waterinnovatieprijs

Vernieuwende en kostenbesparende initiatieven op het gebied van water maken kans op de Waterinnovatieprijs. De Unie van Waterschappen reikt deze prijs jaarlijks uit aan de meest innovatieve waterprojecten. In 2015 waren er 135 inzendingen.

In het kader van het Jaar van de Ruimte werd dit jaar een aparte prijsvraag aan de Waterinnovatieprijs gekoppeld. Gestarte of uitgevoerde waterbergingsprojecten met een focus op ruimtelijke kwaliteit maakten kans op een plek in het eindmanifest van het Jaar van de Ruimte. De Hoogwateraanpak 's-Hertogenbosch (HoWaBo) won in deze eenmalige categorie.

De winnaars

Categorie Waterveiligheid	'Dijken op veen'-methode van hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier, Rijkswaterstaat en Deltares
Categorie Schoon water	De Wingsprayer van Hoeben
Categorie: Voldoende water	De 'Inlaat op maat'-methode van Acacia Water, SODAQ en Akvo
Categorie 'Klaar voor de toekomst'	De lesmodule 'Hoogwater op het schoolplein?' van het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap (KNAG) en het Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier. Deze inzending won ook de Publieksprijs.

De Duurzaamheidsprijs werd gewonnen door waterschap Vechtstromen en NETICS met de GEOWALL. De winnaars in de vier categorieën ontvingen een versnellingstraject ter waarde van 15.000 euro, aangeboden door de Unie van Waterschappen, de Nederlandse Waterschapsbank (NWB), STOWA, de Topsector Water en het Valorisatieprogramma Deltatechnologie & Water.

De winnaars van de Waterinnovatieprijs 2015

Onderzoeksprogramma duurzame energie

In de bovengenoemde Green Deal Energie is afgesproken dat de STOWA in 2016 een 'Onderzoeksprogramma duurzame energie' opstelt voor de doelmatige toepassing van duurzame energiebronnen op gronden en objecten van waterschappen en Rijkswaterstaat. Dit gebeurt in samenhang met het kennisprogramma 'Water en Energie' van Rijkswaterstaat dat onderdeel is van het Kennis- en Innovatiecontract 2016-2017 Deltatechnologie van de Topsector Water.

De waterschappen en Rijkswaterstaat hebben ook de ambitie om het integrale Nederlandse watersysteem in te zetten voor het opwekken van duurzame zonne- en windenergie in combinatie met het bufferen daarvan door middel van zoet-zoutgradiënten (Blue battery).

Duurzaam inkopen

Rijkswaterstaat stimuleert opdrachtnemers om te werken met duurzame materialen en werkwijzen en om deze te ontwikkelen. Zo zijn bij het in 2015 afgeronde project Zeeweringen betonblokken toegepast die geproduceerd zijn op een manier die zorgt voor vijftig procent minder CO₂-uitstoot.

In de aanbesteding van de nieuwe zeesluis in Terneuzen was als eis opgenomen dat deze energieneutraal moest zijn. Dat geldt ook voor de renovatie en verbetering van de Flakkeese spuisluis in de Grevelingendam. Met de ingebruikname van de Flakkeese spuisluis wordt de waterkwaliteit van het Grevelingenmeer verbeterd. Om de Flakkeese spuisluis te kunnen laten functioneren wordt ongeveer 64000 kilowatt gebruikt. Dit is vergelijkbaar met het verbruik van achttien huishoudens. Nu de installaties worden vernieuwd wordt met isolatie het verbruik teruggebracht. Het restant van de benodigde energie wordt lokaal opgewekt door wind- en zonenergie.

Omgevingswijzer: duurzaam instrument

Om duurzaamheid van projecten in kaart te brengen, heeft Rijkswaterstaat de Omgevingswijzer ontwikkeld. In de zomer van 2015 is de bestaande versie van de Omgevingswijzer geëvalueerd. Naar aanleiding van die evaluatie is het instrument vernieuwd en verbeterd. Het instrument bestaat uit twaalf duurzaamheidsthema's en is bedoeld om op gestructureerde wijze het bewustzijn en de discussie rondom duurzaamheid te bevorderen. De Omgevingswijzer geeft inzicht in sociale, ecologische en economische duurzaamheid (people, planet en profit).

De Omgevingswijzer is in eerste instantie ontwikkeld door en voor Rijkswaterstaat, maar wordt inmiddels door een groot aantal externe partijen gebruikt. Onder andere partijen zoals provincies, gemeenten, waterschappen, het Ministerie van Defensie en ProRail maken gebruik van het instrument.

Voorafgaand aan een project of projectfase kan de Omgevingswijzer omgeving gerelateerde

kansen in beeld brengen voor duurzame gebiedsontwikkeling. Dat geeft een goede basis om deze kansen (en bijbehorende risico's) te bespreken met de opdrachtgever en verschillende stakeholders uit het gebied. Het integrale karakter van de Omgevingswijzer gaat ook hand in hand met het vergroten van de efficiency. Binnen een project kunnen verschillende duurzaamheidsthema's verbonden worden, waardoor synergie(voordeel) ontstaat.

Dijkversterking met zand

In 2015 is gestart met de planuitwerking voor een innovatieve versterking van de Prins Hendrikdijk op Texel, een project uit het tweede Hoogwaterbeschermingsprogramma. Geen dijkversterking met klei of stenen, maar een zachte zanddijk van drie kilometer lang vóór de huidige dijk, die veiligheid en natuur combineert.

De dijk wordt versterkt door het buitendijks opspuiten van zand en het aanleggen van duinen. Hierdoor ontstaat een vooroever op zee, een vloeiende duinovergang tussen Texel en de Waddenzee.

Dijkversterking met een zandige vooroever is behalve innovatief ook duurzaam. Het natuurlijke voorland 'breekt' de golven, met als gevolg dat de dijk zelf minder of zelfs helemaal niet belast wordt. Een speciale pilot moet uitwijzen hoe effectief een zandige vooroever is als middel voor dijkversterking bij binnenwateren. Daarvoor is aan de Houtribdijk tussen Lelystad en Enkhuizen een proefvak aangelegd. Een pakket van 70.000 m³ zand, verdeeld over 400 meter, moet laten zien bestand te zijn tegen de golven van het Markermeer. Vegetatie speelt daarbij een belangrijke rol. Planten en struikgewas breken niet alleen de golven, hun wortels geven ook stevigheid aan het zand.

8 Inzet wereldwijd

Wat doen we met onze waterkennis?

Het Nederlandse bedrijfsleven, kennisinstutten en de verschillende overheden werken samen om kennis en innovatie op het gebied van water te ontwikkelen en toe te passen. Hiermee proberen we maatschappelijke vraagstukken op het gebied van water en leefbaarheid op te lossen.

Het bedrijfsleven is vervolgens in staat om met de opgedane kennis geld te verdienen, zowel in Nederland als in het buitenland. Verschillende programma's richten zich op het spectrum van innovatie tot implementatie, en van verdienvermogen tot ontwikkelingsamenwerking.

Topsector Water

Verdiene aan onze kennis

Topsector Water heeft als focus om de praktijktoepassing van innovaties te stimuleren door middel van intensievere samenwerking tussen overheid, kennisinstellingen en bedrijfsleven. Op deze manier vormt Nederland een grote proeftuin voor kennis en innovatie. Een etalage voor de rest van de wereld. Het bedrijfsleven is vervolgens in staat om de opgedane kennis in het buitenland te gebruiken en daar geld te verdienen.

Daarnaast is de Kennis- en Innovatieagenda 2016-2019 opgeleverd. Hierin zijn de belangrijkste kennis- en innovatiethema's opgenomen voor Watertechnologie, Deltatechnologie en Maritieme technologie. Dit betreft een gezamenlijke programmering tussen de partijen uit de gouden driehoek.

Op basis van deze agenda zijn zogenaamde Kennis- en Innovatiecontracten afgesloten tussen de partners voor 2016 tot en met 2017. Het totale contract voor Topsector Water bevat 237 miljoen euro aan commitment, waarvan 127 miljoen euro vanuit het bedrijfsleven. De contracten zijn ondertekend door minister Schultz, minister Kamp, staatssecretaris Dekker en de boegbeelden van alle topsectoren. De ondertekening vond plaats bij oplevering van de Deltagoot bij Deltares, een nieuwe, grote onderzoeksfaciliteit in Nederland waarmee de effecten van golfslag op verschillende typen dijkbekleding getest kunnen worden.

Spetterende opening van de Deltagoot bij Deltares in Delft

Een voorbeeld van vruchtbare samenwerking is het Hoogwaterbeschermingsprogramma. In 2015 is tussen dit programma en de Topsector Water een samenwerkingsovereenkomst getekend waarin beschreven staat hoe dijkversterkingprojecten sneller, goedkoper en technisch beter kunnen worden uitgevoerd. De Taskforce Deltatechnologie (aannemers en ingenieursbureaus) en kennisinstellingen spelen hierin een proactieve rol.

Arbeidsmarktbeleid en watereducatie

Om te garanderen dat de Topsector Water een topsector blijft, is een continue instroom van goed gekwalificeerd en gemotiveerd personeel nodig. Dat is het doel van de Human Capital Agenda (HCA).

De HCA is onderdeel van de inzet van overheid en bedrijven om het waterbewustzijn te vergroten en watereducatie te verbeteren. Zodoende wordt de burger zich bewust van het belang van de watersector voor de Nederlandse waterveiligheid; op de basisschool en vervolgens in het voortgezet onderwijs wordt belangstelling voor het thema water gestimuleerd.

Om de keuze voor watergerelateerde opleidingen in het hoger onderwijs te stimuleren, hanteert de HCA een aantal instrumenten. Er worden bijvoorbeeld studiebeurzen uitgereikt aan veelbelovende studenten. Grote evenementen zoals het Wereld Water College worden ondersteund en er worden regionale samenwerkingsverbanden ontwikkeld. Op deze zogenoemde focuspunten werken partijen uit de 'gouden driehoek' (overheid, bedrijfsleven en kennissector) nauw samen aan innovatieprojecten, scholing en vorming.

Eind 2015 is een evaluatie van het studiebeurzenprogramma gestart om de effectiviteit van het watereducatiebeleid verder te kunnen vergroten.

Uitreiking studiebeurzen aan nieuwe waterambassadeurs

Internationale samenwerking en projecten

Internationale Waterambitie

Wereldwijd wonen steeds meer mensen in gebieden die niet goed zijn beschermd tegen wateroverlast en overstromingen. In 2015 heeft het kabinet de 'Internationale Waterambitie - Convergerende Stroom' opgesteld: één integraal beleid om de Nederlandse impact op het gebied van waterveiligheid en waterzekerheid in stedelijke delta's en toeleverende systemen te vergroten. Met de ervaring dat proactieve en op preventie gerichte waterbescherming loont, geeft Nederland in internationale samenwerking prioriteit aan het verminderen van het risico op watergerelateerde rampen en het versterken van de weerbaarheid.

De Internationale Waterambitie heeft de volgende strategische doelen:

1. Nederland versterkt zich als Center of Excellence.
2. De integrale benadering voor waterveiligheid en waterzekerheid (de 'delta-aanpak') wordt succesvol uitgedragen.
3. Buitenlandse partijen en Nederland dragen bij aan vergroten van lokale realisatiekracht.

De Internationale Waterambitie dient als uitgangspunt voor de Nederlandse inzet in internationale gremia en voor de samenwerking met deltalanden. Voorbeelden hiervan zijn de projecten die Nederland heeft voorgesteld in het Mekong Delta Plan in Vietnam en in het Bangladesh Delta Plan 2100. Aan de basis van de Internationale Waterambitie staan nauwe samenwerking met de hele Nederlandse watersector en intensieve interdepartementale samenwerking. In 2015 werden verschillende activiteiten uitgevoerd die bijgedragen aan het realiseren van deze doelstellingen.

In 2015 hebben de volgende activiteiten bijgedragen aan het realiseren van bovenstaande doelstellingen:

Samenwerking met zeven deltalanden

Nederland werkt met zeven deltalanden samen om de kwetsbaarheid voor overstromingen en de gevolgen van klimaatverandering tegen te gaan. In Bangladesh, Colombia, Egypte, Indonesië, Mozambique, Myanmar en Vietnam worden projecten uitgevoerd op het gebied van integraal waterbeheer.

Nederland tekende een akkoord met de regering van Bangladesh en de Wereldbank om de delta van Bangladesh duurzaam te wapenen tegen overstromingen en te zorgen voor voldoende schoon drinkwater en sanitatie. Ook slaan Nederland en Bangladesh de handen ineen op het gebied van landaanwinning (drooglegging) en havenontwikkeling.

De samenwerking met Colombia op het gebied van integraal waterbeheer is versterkt. Een handelsmissie van de minister van IenM met het Nederlandse bedrijfsleven had als doel om

goed in beeld te brengen welke opdrachten voortvloeien uit het infrastructuurprogramma van de Colombiaanse regering. Ook werden afspraken gemaakt met de Wereldbank om nog meer betrokken te zijn bij de projecten die Nederland uitvoert in Colombia.

Met inzet van Nederlandse expertise wordt Mozambique ondersteund om waternisico's te beheersen. Zo moet het 'Masterplan 2025' Beira, de tweede stad van Mozambique, klimaatbestendig maken. Nederland nam deel aan een conferentie voor investeerders, die door Beira en het havenbedrijf was georganiseerd.

Nederland nam in 2015 samen met Japan en Colombia het initiatief om een Deltacoalitie op te zetten. De coalitie is een platform waarin laaggelegen landen ervaringen en expertise uitwisselen op het gebied van stedelijke delta's. Het doel hiervan is om het belang van stedelijke delta's gezamenlijk sterker te agenderen in internationale fora, om kennis en ervaring uit te wisselen en om elkaar te ondersteunen bij de uitvoering van projecten.

Activiteiten in overige landen

In 2015 bracht de minister van IenM een bezoek aan Mexico, met als voornaamste doel om samenwerking op het gebied van watermanagement en havenontwikkelingen te versterken.

Disaster Risk Reduction

Bij de Nederlandse overheid komen regelmatig verzoeken binnen om te adviseren bij het verkleinen van watergerelateerde risico's, meestal naar aanleiding van (dreigende) overstromingen, droogte of watervervuiling. Met het Disaster Risk Reduction Team (DRR-team) wordt Nederlandse waterexpertise ingezet en draagt Nederland bij aan het versterken van de weerbaarheid van landen. In 2015 zijn DRR-teams uitgezonden naar Myanmar, Filippijnen, Guyana, Servië, Uruguay, Senegal, Panama, Mozambique, Vanuatu, Kiribati, Costa Rica, Ierland en Albanië.

DRR is gericht op preventie. In de Filippijnen werkt een team van Nederlandse experts met de overheid aan een kustbeschermingsplan voor Tacloban en omgeving. Dit moet het land beter beschermen tegen toekomstige tyfonen. De Filippijnen werden in 2013 zwaar getroffen door de vernietigende tyfoon Haiyan, met duizenden doden en enorme materiële schade tot gevolg.

Dutch Surge Support

Het ministerie van Buitenlandse Zaken richtte 2015 de Dutch Surge Support (DSS water) op. Hiermee bedient de Nederlandse overheid de gehele keten (noodhulp, herstel en preventie) van aan water gerelateerde rampen. Via DSS water kunnen snel en efficiënt Nederlandse waterexperts worden ingezet in noodhulp situaties. Dit gebeurt via organisaties die ter plekke aanwezig zijn, met name de VN-organisaties. Op verzoek van internationale hulporganisaties zijn in 2015 experts uitgezonden naar Albanië (overstromingen) en naar Kenia, Rwanda en Tanzania (drinkwatervoorziening in vluchtelingenkampen).

Sustainable Development Goals

In 2015 hebben de lidstaten van de Verenigde Naties een nieuwe lange termijn ontwikkelingsagenda vastgesteld. De hierin opgenomen Sustainable Development Goals (SDG's) moeten ertoe leiden dat de wereld in 2030 vrij is van armoede, honger en ziektes. Tevens moeten oplossingen zijn gevonden op het gebied van water, sanitatie, klimaat en energie. Nederland rapporteert zelf aan de VN over de voortgang bij het bereiken van de doelen in ons land. De SDG's dienen tevens als kader voor de Internationale Waterambitie.

Advisering Wereldbank

Minister Schultz van Haegen is voorzitter van de adviesraad van de Water Global Practice van de Wereldbank. Deze raad adviseert de Wereldbank vanuit inhoudelijk en politiek perspectief over de wereldwijde aanpak van waterproblemen. De Nederlandse aanpak staat hiervoor model.

Tijdens bezoeken aan Vietnam besprak minister Schultz van Haegen de bilaterale samenwerking en de voortgang van het Mekong Delta Plan. Ook de trilaterale samenwerking tussen Vietnam, Wereldbank en Nederland stond op de agenda. Met het stadsbestuur van Ho Chi Minh stad sprak zij over de klimaatbestendigheid van de stad, baggerwerkzaamheden en kennisuitwisseling. In maart 2016 werd een overeenkomst getekend voor de bouw van een rioolwaterzuiveringsinstallatie die het afvalwater van 174.000 mensen gaat zuiveren.

Minister Schultz van Haegen in gesprek met vice-premier Phuc van Vietnam

Kwetsbaar wonen in Ho Chi Minhstad langs de Saigon-rivier

Activiteiten Dutch Water Authorities

Onder de naam Dutch Water Authorities werken waterschappen samen met overheden, NGO's kennisinstellingen en het bedrijfsleven om hun expertise in te zetten voor de internationale waterproblematiek en de Internationale Waterambitie. Hoogtepunten in 2015 waren onder meer:

- deelname van waterschapsbestuurders aan de handelsmissies naar India, Zuid-Afrika en Colombia.
- ontvangst van een hoge Zuid-Afrikaanse delegatie in het kader van het project Kingfisher.
- verwelkoming van de OESO Principles voor Water Governance door de ministerraad van de OESO.
- bijdrage aan de DRR-missie in Myanmar en
- de bijdrage aan het concept van de Innovative Financing Facility, de zgn. 'Waterbank'.

Watergezant

In maart 2015 werd Henk Ovink benoemd tot Nederlands eerste Watergezant. In zijn rol als thematisch ambassadeur versterkt Ovink de internationale waterambitie van Nederland. Namens de ministers van Infrastructuur en Milieu, Economische Zaken en Ontwikkelingssamenwerking draagt hij bij aan het nog beter internationaal uitdragen van de Nederlandse kennis en kunde. De werkzaamheden van de Watergezant zijn in belangrijke mate verbonden aan de doelstellingen uit de Internationale Waterambitie.

9

Financiën en doelmatigheidswinst

Wat kost het waterbeheer ons?

Overheidsdiensten en drinkwaterbedrijven geven per jaar ruim zeven miljard euro uit om ons land te beschermen tegen overstromingen, om over voldoende zoetwater te beschikken en om te zorgen voor voldoende en schoon (drink)water. Die zeven miljard euro wordt betaald uit belastingen voor het rioolgebruik, de zuivering van afvalwater, het beheer van alle wateren, de dijken en gemalen en uit de drinkwaterrekening. Onder meer door klimaatverandering wordt verwacht dat de kosten zullen toenemen. Om die toename niet groter te laten worden dan strikt nodig, zijn er samenwerkingsafspraken gemaakt om het geld zo doelmatig mogelijk te besteden.

Wat kost het waterbeheer ons?

De infographic 'Kosten waterbeheer' geeft inzicht in de ontwikkeling van de kosten (sinds 2010) bij de waterbeheerders én in de totale kosten van het Nederlandse waterbeheer. De totale kosten kwamen in 2015 uit op 7,05 miljard euro (prijsspeil 2015). Dit bedrag is 2,2 procent lager dan in 2014. Deze daling komt vooral door lagere programma-uitgaven bij het ministerie van IenM. Dat deel van de uitgaven van het Rijk fluctueert van jaar tot jaar.

Een overzicht van de Rijksfinanciën voor het waterbeleid is hierna in een aparte infographic weergegeven. Deze laat de cijfers zien voor integraal waterbeheer uit Hoofdstuk XII (2016-2021) van de Rijksbegroting en het budget van het Deltafonds voor de periode 2016-2028. Uit het Deltafonds worden maatregelen gefinancierd voor de waterveiligheid, zoetwatervoorziening en waterkwaliteit. Bij de uitgaven voor de beide Hoogwaterbeschermingsprogramma's is sprake van cofinanciering door de waterschappen.

De infographic 'Kosten waterbeheer' geeft ook een beeld van de verdeling van de kosten van het ministerie van IenM en de waterschappen over hun belangrijkste beleidstaken in 2010 en 2015. Zowel bij het ministerie als bij de waterschappen neemt het aandeel van de kosten naar het beleidsveld 'waterkeringen', oftewel de taak waterveiligheid, toe. Deze toename weerspiegelt het groter wordende belang van deze taak door ontwikkelingen zoals de zeespiegelstijging, perioden met pieken in de afvoer van rivierwater en bodemdaling.

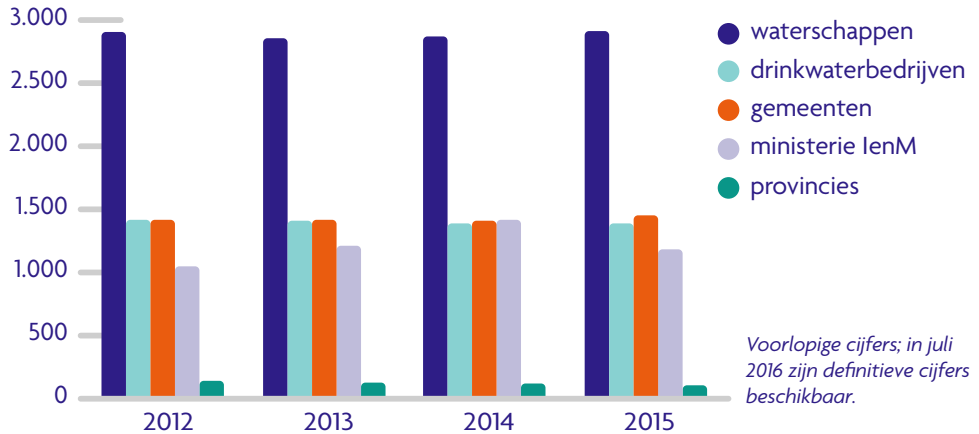
Kosten waterbeheer

Uitgaven naar overheden en naar beleidstaken

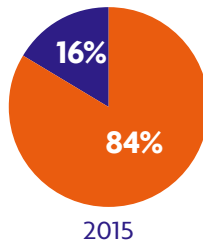
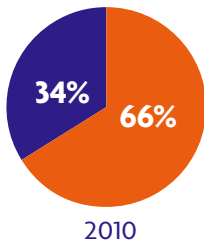

Uitgaven verdeeld over overheden

miljoen euro per jaar, prijspeil 2015

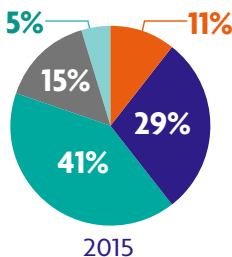
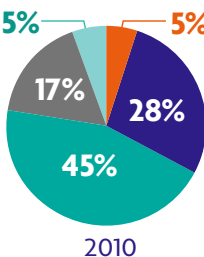

Uitgaven ministerie lenM, naar beleidstaak

- waterkeringen
- waterbeheer

Kosten waterschappen, naar beleidstaak

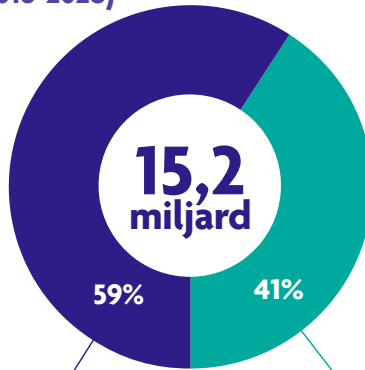
- waterkeringen
- watersystemen
- afvalwaterzuivering
- belastingheffing, invordering en overig
- vergunningverlening en handhaving

Deltafonds en Rijksbegroting

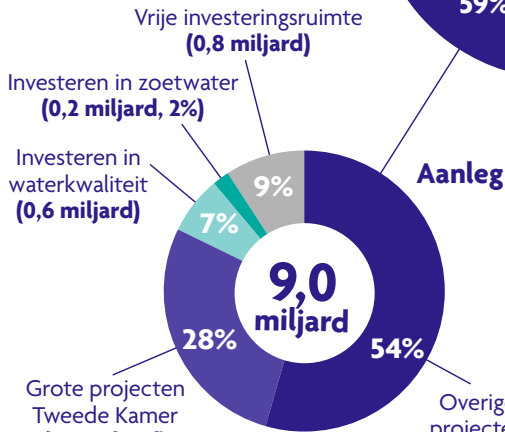
Financiën die het Rijk voor het waterbeleid beschikbaar stelt

Budget Deltafonds (2016-2028)

Jaarlijks
Vanaf 2021 is het budget circa 1,1 miljard per jaar.

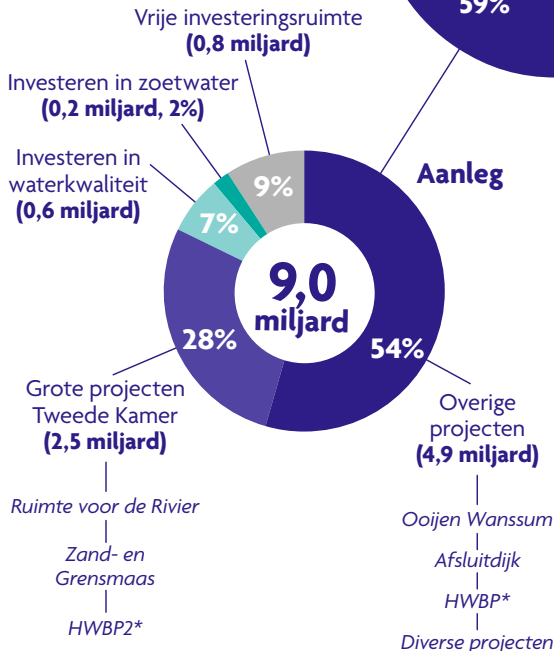
Beheer, onderhoud en netwerk

Beheer en onderhoud
Vervanging en renovatie
Apparaatskosten RWS

Budget Rijksbegroting (Hoofdstuk XII 2016-2021)

Integraal waterbeheer
(0,3 miljard)

*cofinanciering met de waterschappen

Doelmatigheidswinst

In onze laaggelegen delta moeten voortdurend maatregelen in het watersysteem worden getroffen om de veiligheid, bewoonbaarheid en volksgezondheid te garanderen. Om de noodzakelijke maatregelen te kunnen treffen en tegelijk de rekening (met name belastingen) voor huishoudens en bedrijven betaalbaar te houden, hebben de waterbeheerders en de drinkwaterbedrijven in 2011 in het Bestuursakkoord Water (BAW) afgesproken om de kostenstijgingen te gaan beperken. Dit moet leiden tot een gematigde lastenontwikkeling. Het beperken van de kostenstijging gebeurt door het vergroten van de doelmatigheid via meer en intensiever samenwerken en interne besparingen. De doelmatigheidswinst die de waterbeheerders en de drinkwaterbedrijven nastreven, loopt tot 2020 geleidelijk op naar minimaal 750 miljoen euro per jaar ten opzichte van 2010. Het jaarlijkse totaalbedrag bestaat uit 450 miljoen euro in de waterketen (drinkwater, riolering en afvalwaterzuivering) en 300 miljoen euro in het watersysteem (waterkeringen, oppervlaktewater, grondwater, waterbodems, oevers en kunstwerken).

Om na te gaan of de afgesproken gematigde lastenstijging en doelmatigheidswinst daadwerkelijk worden gerealiseerd, wordt door de BAW-partners langs drie parallelle sporen gemonitord:

Spoor 1: Ontwikkeling van de lokale lasten en kosten

Spoor 2: Doelmatigheidswinst in de praktijk

Op de sporen 1 en 2 wordt jaarlijks gemonitord. In de afgelopen jaren werd gerapporteerd in Water in beeld, de voortgangsrapportage van het Nationaal Waterplan en het Bestuursakkoord Water. Met ingang van 2016 gebeurt dat in De Staat van Ons Water.

Spoor 3: Ontwikkeling van de geleverde prestaties door de partijen

Op spoor 3 wordt eenmaal in de drie jaar gemonitord en wel in het jaar nadat de drie grote benchmarks in de waterketen (drinkwater, riolering en afvalwaterzuivering) verschijnen. Dan verschijnt ook een integrale rapportage op alle sporen. In 2014 is dit voor het eerst gebeurd over de periode 2010 tot en met 2013. De volgende integrale rapportage verschijnt in 2017.

Conclusie

Het realiseren van de doelstellingen van gematigde lastenontwikkeling en kostenbesparingen in het waterbeheer in de periode tot en met 2015 ligt goed op koers. De belastingopbrengsten en kosten stijgen minder sterk dan bij het afsluiten van het Bestuursakkoord Water in 2011 werd verwacht. De lastendruk van de burgers en bedrijven die voortvloeit uit de kosten die Rijk, provincies, waterschappen en drinkwaterbedrijven maken, ontwikkelt zich voor vrijwel alle categorieën gunstig. De BAW-partners ontplooiën veel initiatieven die de onderlinge samenwerking intensiveren en de interne doelmatigheid vergroten. Ook

liggen de drinkwaterbedrijven, gemeenten en waterschappen op koers bij het bereiken van de doelstellingen op het gebied van de kwaliteit van hun taakuitvoering en het verminderen van de kwetsbaarheid van hun organisatie wat betreft kennisontwikkeling en -overdracht.

Onderverdeling doelmatigheidswinst

Bestuursakkoord Water 2011

Doelstelling

Nastreven doelmatigheidswinst, oplopend tot 750 miljoen/jaar in 2020

Periode

Doel

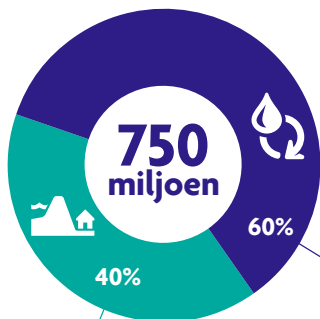
Lastenstijging voor de burger beperken

Watersysteem

Waterkeringen, oppervlaktewater, waterbodems, grondwater, oevers en kunstwerken

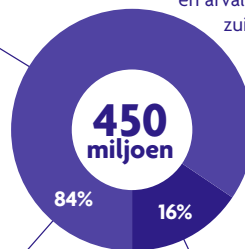

Rijk, provincies en waterschappen

Waterketen

Drinkwater, riolering en afvalwaterzuivering

Waterschappen en gemeenten (380 mln)

Drinkwaterbedrijven (70 mln)

Jaarlijkse kosten waterketen en watersysteem

De totale jaarlijkse kosten waren in 2011 ongeveer 7 miljard euro. Zonder maatregelen had dit kunnen oplopen tot 8 à 9 miljard euro in 2020.

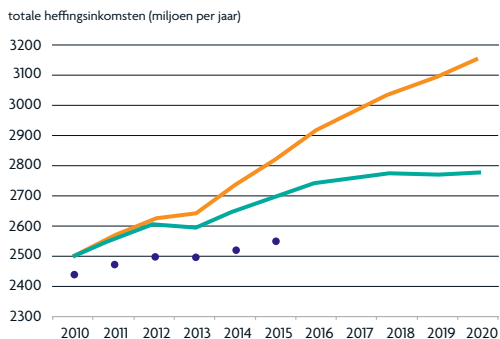
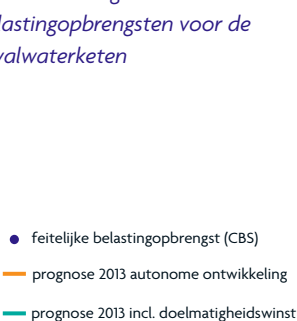
Spoor 1: Ontwikkeling van de lokale lasten en kosten

In het eerste spoor worden de werkelijke belastingopbrengsten en kosten van de waterbeheerders en de drinkwaterbedrijven vergeleken met de prognose daarvan, die op het moment van afsluiten van het BAW is gemaakt. De prognose geeft aan hoe de ontwikkeling van opbrengsten en kosten zou zijn geweest zonder de invloed van het BAW en van andere ontwikkelingen die bij de voorbereiding van het BAW nog niet bekend waren. Als de werkelijke ontwikkeling beduidend lager is dan de prognose, geeft dit het signaal dat er substantiële doelmatigheidswinst wordt behaald. De financiële gegevens in deze paragraaf hebben, tenzij anders vermeld, prijspeil 2010, zoals afgesproken in het BAW.

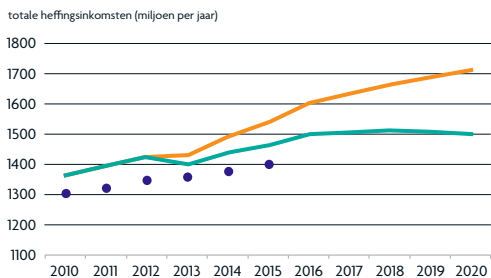
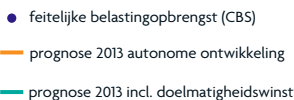
Belastingopbrengsten afvalwaterketen

Uit de grafieken 9.1-9.3 blijkt dat de feitelijke stijging van de belastingopbrengsten voor het beheer van de afvalwaterketen gematigder is dan bij het afsluiten van het BAW was voorzien. Deze trend is al enkele jaren zichtbaar. De besparingen op de heffingsinkomsten zijn zichtbaar en zijn sneller gerealiseerd dan in 2011 werd geschat.

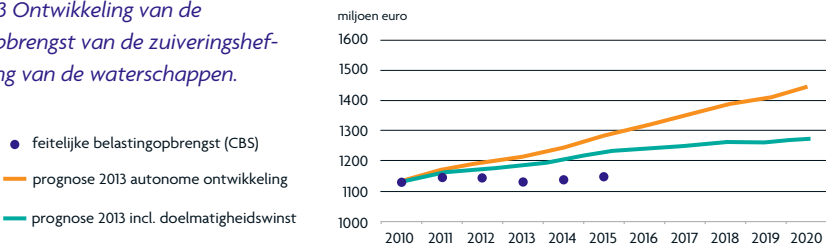
9.1 Ontwikkeling van de totale belastingopbrengsten voor de afvalwaterketen

9.2 Ontwikkeling van de heffingsinkomsten van de rioolheffing van de gemeenten

9.3 Ontwikkeling van de opbrengst van de zuiveringsheffing van de waterschappen.

De besparingen zijn mede te danken aan een andere investeringsstrategie. Deze is onder meer gebaseerd op het intensiever meten en monitoren van afval- en regenwaterstromen. Hierdoor neemt het inzicht in de feitelijke toestand en het functioneren van de afvalwaterketen toe. Op basis van dit inzicht én door de beleidsvrijheid van gemeenten en waterschappen beter te benutten (lokaal maatwerk in plaats van het dogmatisch toepassen van generieke normen), worden nut en noodzaak van investeringen beter in beeld gebracht dan voorheen. Dit heeft tot heroverweging van investeringsprogramma's geleid, met als uitgangspunt dat bijstellingen van deze programma's geen negatieve gevolgen op de prestaties mogen hebben.

De grafieken laten ook zien dat de doelmatigheidswinst die wordt bereikt niet voorkomt dat de belastingopbrengsten voor het beheer van de afvalwaterketen stijgen. De opgaven als gevolg van heviger neerslag (klimaatverandering) en milieukwaliteitseisen (onder meer EU Kaderrichtlijn Water) zijn hiervoor te groot. Een andere belangrijke factor is dat gemeenten en waterschappen de meeste investeringen activeren en langjarig afschrijven (perioden van tien tot tachtig jaar). Mede omdat de oorspronkelijke aanleg van riolering en afvalwaterzuivering meestal niet uit de heffingen is betaald*, komen er elk jaar kapitaallasten bij. Het gevolg is dat de kosten toenemen. De afgelopen jaren is deze kostenstijging gedempt door de lage rente.

Drinkwaterkosten

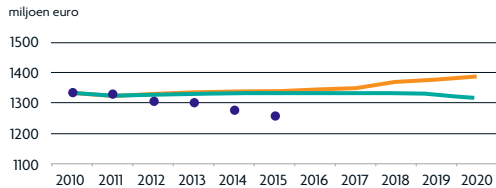
Uit grafiek 9.4 blijkt dat de kosten van de drinkwaterbedrijven zich gunstiger ontwikkelen ten opzichte van de prognose uit het BAW. Dit wordt verklaard doordat besparingen versneld zijn doorgevoerd en extra besparingen zijn gerealiseerd in de operationele kosten. Ook gaat er effect uit van de lage inflatie en lagere rentelasten. Dit alles leidt tot een versnelde verlagings van het kostenniveau. Daarnaast bleven tot en

* De eerste aanleg van de riolering is in veel gevallen betaald uit de grondopbrengst en dus in een keer ten laste gebracht van de koper van het gebouw. Voor zuiveringsinstallaties geldt dat de bouw veelal deels door het Rijk werd gesubsidieerd. De vervanging van de infrastructuur wordt geheel betaald uit de riool- en zuiveringsheffing.

met 2015 de investeringen iets achter bij de prognose. Dit kan worden verklaard door optimalisatie van investeringsplanning onder invloed van verbeteringen in het asset management. Ook de drinkwaterbedrijven hebben hierbij het uitgangspunt gehanteerd dat bijstellingen van het investeringsprogramma niet tot een lagere kwaliteit van de taakuitvoering en dienstverlening mogen leiden.

9.4 Ontwikkeling van de drinkwaterkosten.

- feitelijke belastingopbrengst (CBS)
- prognose 2013 autonome ontwikkeling
- prognose 2013 incl. doelmatigheidswinst

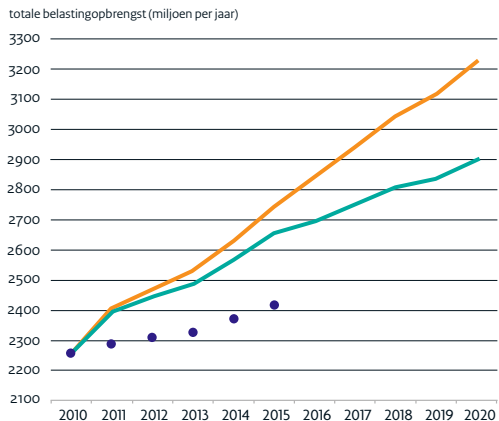
Totale belastingopbrengst waterschappen

Grafiek 9.5 geeft de totale belastingopbrengst van de waterschappen weer. Hieruit blijkt dat deze opbrengst minder sterk stijgt dan was voorzien bij het afsluiten van het BAW.

De beperking van de opbrengststijging vindt zijn oorsprong deels in de vele doelmatigheidsinitiatieven die de waterschappen ontplooiën, zowel in eigen huis als met andere partners. Ook speelt mee dat de waterschappen in 2011, het eerste jaar van hun deelname aan het Hoogwaterbeschermingsprogramma en van hun overname van de muskusrattenbestrijding, een deel van de kosten hiervan hebben voorgefinancierd en niet ten laste hebben gebracht van hun belastingplichtigen. De prognose ging er wel vanuit dat alle extra kosten direct in de belastingopbrengst zouden komen. Hierdoor werd in 2011 direct een structureel 'grote voorsprong' genomen ten opzichte van de prognose. De investeringen van de waterschappen zijn tot en met 2015 op hetzelfde niveau gebleven als werd verwacht bij het afsluiten van het BAW.

9.5 Ontwikkeling van de totale belastingopbrengsten van de waterschappen.

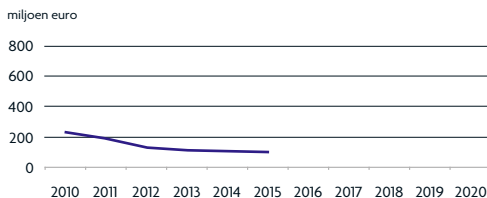
- feitelijke belastingopbrengst (CBS)
- prognose 2013 autonome ontwikkeling
- prognose 2013 incl. doelmatigheidswinst

Ontwikkelingen bij de provincies

Grafiek 9.6 geeft de kosten weer die de provincies voor het waterbeheer maken. De kosten zijn gebaseerd op gegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek. De kosten van de provincies daalden tot en met 2013 en daarna stabiliseerden ze zich min of meer. De lastendaling is een gevolg van bezuinigingen en efficiëncyslagen die de provincies hebben doorgevoerd. Net zoals bij de waterschappen, behalen de provincies doelmatigheidswinst door samenwerking op het gebied van ruimtelijke planvorming in het waterbeheer.

9.6 Ontwikkeling van de kosten van de watertaken van de provincies.

Ontwikkelingen bij Rijkswaterstaat

Voor Rijkswaterstaat is het niet mogelijk om de autonome ontwikkeling van de belastingopbrengsten af te zetten tegen de ontwikkeling hiervan met doelmatigheidswinst. De uitgaven die Rijkswaterstaat als uitvoeringsorganisatie en als beheerder van infrastructuurele werken doet, zijn onderdeel van de begroting van het ministerie van IenM. Deze zijn hiervoor bij de kosten van het waterbeheer in totaal weergegeven (prijspeil 2015) en ook nog procentueel naar waterkeringen en waterbeheer uitgesplitst. De begroting van IenM wordt voornamelijk gevoed vanuit de algemene middelen.

Hergebruik van afvalwater uit de tuinbouwkas

In Bleiswijk is in 2015 een fabriek geopend waar het afvalwater van een groep glastuinbouwbedrijven wordt gezuiverd. Dezelfde bedrijven (her)gebruiken het gezuiverde water vervolgens weer als gietwater. Op die manier zijn deze bedrijven minder afhankelijk van regen- en grondwater. Het teveel aan water dat niet terug gaat naar de bedrijven wordt in de bodem gebracht waardoor verzilting kan worden tegengegaan. Omdat het afvalwater niet meer langs de grote rioolzuivering hoeft wordt er ook op de kosten bespaard. AquaReUse, zoals de installatie heet, is een initiatief van het Hoogheemraadschap Schieland en de Krimpenerwaard, samen met de provincie Zuid-Holland, de gemeente Lansingerland, Evides en LTO Glaskracht.

Lastendruk voor burgers en bedrijven

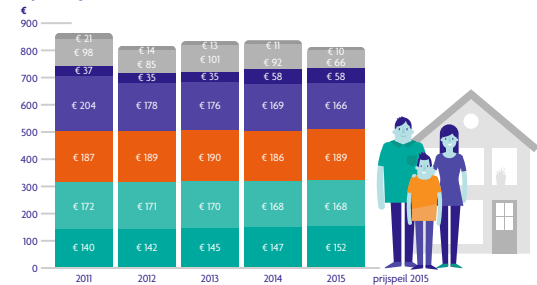
Elk huishouden en bedrijf krijgt jaarlijks diverse facturen van verschillende instanties die met het watergebruik en -beheer te maken hebben. Grafiek 9.7 laat voor een gezin met één kind, dat in een koopwoning woont, zien waarvoor moet worden betaald en aan wie. Alle bedragen zijn in prijspeil 2015.

Lastendruk Meerpersoonshuishouden

Bedragen die een meerpersoonshuishouden gemiddeld betaalt aan watertaken

Koopwoning

9.7 Wat betaalt een gezin met één kind, dat in een koopwoning woont, voor het watergebruik- en beheer en aan wie?

Rijk/provincie

Provinciale heffingen
Deel Inkomstenbelasting

Drinkwaterbedrijf

Rijksbelasting op drinkwater

Gemeente

Rioolheffing

Waterschap

Zuiveringsheffing
Watersysteem en wegen waterschap

Dezelfde berekening is gemaakt voor zeven veel voorkomende situaties in ons land.

De grafieken bij 9.8 geven weer wat het betreffende huishouden of bedrijf gemiddeld in ons land betaalt aan:

- watersysteem- en wegenheffing aan het waterschap;
- zuiveringsheffing aan het waterschap;
- rioolheffing aan de gemeente;
- bedrag voor het drinkwaterverbruik aan het drinkwaterbedrijf (om de kosten van de drinkwatervoorziening te dekken);
- rijksbelastingen die bovenop het drinkwatertarief komen (BTW en de Belasting op Leidingwater), die door de drinkwaterbedrijven ten behoeve van het Rijk worden geïnd;
- overige rijksbelastingen ten behoeve van de taken die het Rijk in het waterbeheer heeft;
- provinciale en rijksbelastingen ten behoeve van de watertaken van de provincies.

9.8 Ontwikkeling gemiddelde lastendruk in Nederland in periode 2010-2015 voor enkele veelvoorkomende huishoudens en bedrijven (prijspeil 2015).

Lastendruk Meerpersoonshuishouden

Bedragen die een meerpersoonshuishouden gemiddeld betaalt aan watertaken

Huurwoning

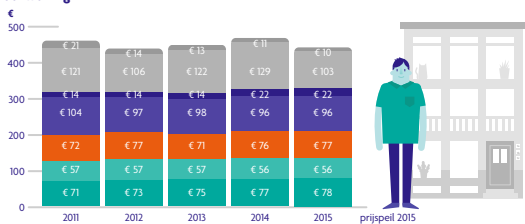

Lastendruk eenpersoonshuishouden

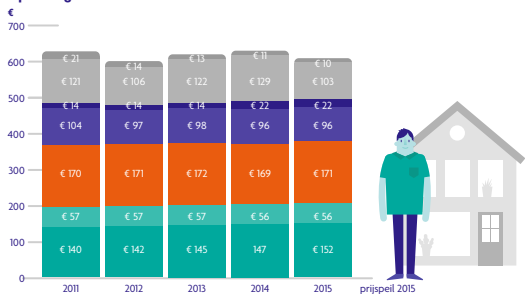
Bedragen die een eenpersoonshuishouden gemiddeld betaalt aan watertaken

Huurwoning

Koopwoning

Rijk/provincie

- Provinciale heffingen
- Deel inkomstenbelasting

Drinkwaterbedrijf

- Rijksbelasting op drinkwater
- Rekening

Gemeente

- Riolering

Waterschap

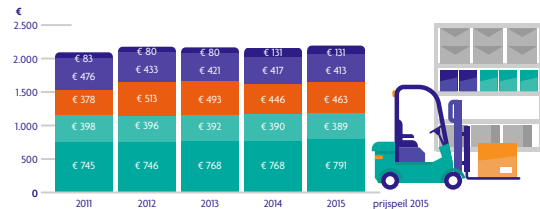
- Zuiveringsheffing
- Watersysteem en wegen waterschap

Lastendruk Bedrijven

Bedragen die drie voorbeeldbedrijven gemiddeld betalen aan watertaken

Groothandel

Agrarisch bedrijf

Productiebedrijf voedingsmiddelen

De belastingen van waterschappen en gemeenten en het bedrag voor drinkwater van de drinkwaterbedrijven bleef in de periode 2010-2015 min of meer stabiel en ontwikkelde zich dus met het inflatieniveau.

Het bedrag aan rijksbelastingen fluctueert van jaar tot jaar, omdat de kosten van het Rijk voor een deel programma-uitgaven zijn die een dergelijk verloop kennen. Voor de drie bedrijfssituaties (agrarisch bedrijf, groothandel en productiebedrijf) is het niet

mogelijk om betrouwbaar in beeld te brengen hoeveel aan rijks- en provinciale belastingen wordt betaald voor de watertaken van het Rijk en de provincies. Daarom ontbreken deze bedragen in die drie grafieken van figuur 9.8. Deze bedragen kunnen wel voor alle bedrijven in ons land in totaal worden weergegeven. Zie 9.9.

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Rijksbelastingen voor watertaken Rijk	184	188	166	206	278	232
Provinciale en Rijksbelastingen ten behoeve van watertaken provincies	35	29	19	18	18	16

9.9 Rijks- en provinciale belastingen die de bedrijven in Nederland in totaal voor de watertaken van het Rijk en de provincies betalen (bedragen in miljoenen euro, prijspeil 2015).

Spoor 2: Doelmatigheidswinst in de praktijk

Samenwerking in de waterketen (gemeenten, waterschappen en drinkwaterbedrijven)

Het grootste deel van de doelmatigheidswinst die in het Bestuursakkoord Water (BAW) is afgesproken, wordt gerealiseerd in de waterketen. Hier stemmen de gemeenten, waterschappen en drinkwaterbedrijven hun taken zoveel mogelijk af. De waterschappen en gemeenten hebben hun krachten gebundeld in 49 regio's en hierbij haken de drinkwaterbedrijven steeds meer aan. De koepels Unie van Waterschappen, Vereniging van Nederlandse Gemeenten en Vereniging van drinkwaterbedrijven in Nederland stimuleren en faciliteren de samenwerkingsverbanden.

In het kader van de samenwerking van de drinkwaterbedrijven met gemeenten en waterschappen, hebben de koepels in 2015 de Kansenskaart Waterketen opgesteld. Hierin worden zestien praktijkvoorbeelden gepresenteerd.

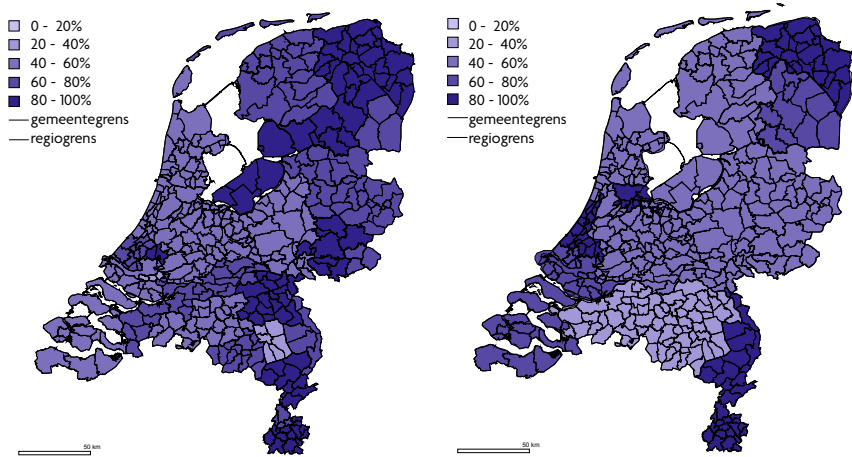
De koepels faciliteren de samenwerking in de waterketen verder door (thema)bijeenkomsten te organiseren. Uitwisseling van informatie en kennis wordt voorts gefaciliteerd via kenniscoaches en het digitale platform samenwerkenaanwater.nl. Tot slot brengen de drie koepels jaarlijks de voortgang en het tussentijdse resultaat van de samenwerking in beeld. De resultaten van de laatstgehouden monitor zijn in het vervolg van deze paragraaf weergegeven.

Kostenbesparingen

Figuur 9.10 geeft de doelrealisatie van de besparing op de jaarlijkse kosten per regio voor de gemeenten en waterschappen aan het eind van 2015 weer. De doelrealisatie is uitgedrukt in een percentage ten opzichte van de ambitie voor 2020, die de regio's hebben vastgelegd in plannen.

Wanneer de door de regio's aangeleverde cijfers worden opgeteld, blijkt dat de besparing op de jaarlijkse kosten van de gemeenten en waterschappen samen 225 miljoen euro was.

Dit betekent dat eind 2015 59 procent van de beoogde kostenbesparing in de afvalwaterketen uit het Bestuursakkoord Water (380 miljoen euro) was gerealiseerd.

Doelrealisatie kostenbesparingen samenwerkingsregio's van gemeenten en waterschappen, links 9.10, en bij drinkwaterbedrijven, rechts 9.11, (% realisatie eind 2015 t.o.v. ambitie in 2020).

Figuur 9.11 geeft de doelrealisatie van de besparing op de kosten voor drinkwaterbedrijven weer. De getotaliseerde kostenbesparingen van de drinkwaterbedrijven bedroegen eind 2015 55 miljoen euro. Dit betekent dat van de beoogde besparing van 70 miljoen euro reeds 79 procent is gerealiseerd.

Tot de doelstellingen behoort ook om de kwaliteit (professionaliteit) van de uitvoering van de beheertaken in de waterketen te verhogen en de personele kwetsbaarheid te verminderen. Ook hierbij zetten gemeenten, waterschappen en drinkwaterbedrijven concrete stappen.

Thema: kwaliteit

Het thema kwaliteit van de uitvoering van de beheertaken (en keuzes die daarbij aan de orde zijn) vormt een belangrijke bouwsteen voor de te realiseren kostenbesparingen. Dat geldt voor de periode tot 2020 en daarna. Belangrijke partijen hierbij zijn de kennisinstellingen van de drinkwaterbedrijven, gemeenten en waterschappen: KWR Water Research, STOWA en de Stichting Rioned. De respectievelijke organisaties doen via deze instituten gezamenlijk onderzoek om hun productie- en distributieprocessen te verbeteren en om in te kunnen spelen op toekomstige ontwikkelingen. Voorts is innovatie bij de meeste organisaties een speerpunt.

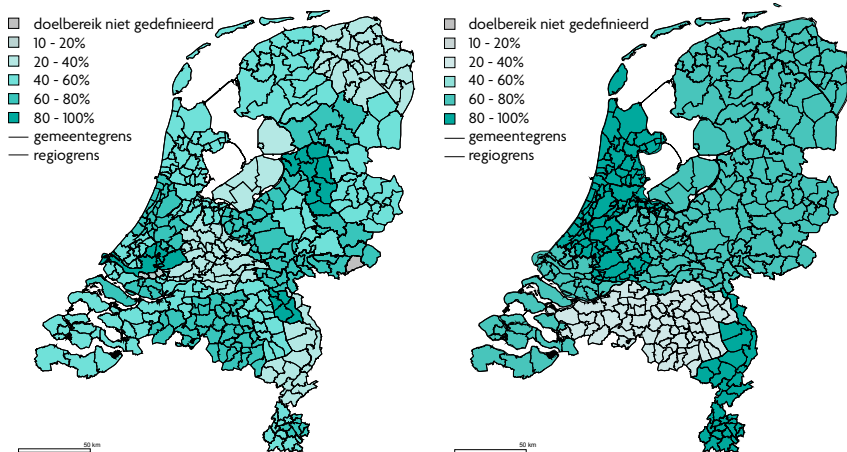
Daarnaast zijn de drie benchmarks in de waterketen een belangrijk instrument om het kwaliteitsniveau van de drinkwaterbedrijven, gemeenten en waterschappen onderling te

monitoren. De uitkomsten worden door de organisaties gebruikt om hun eigen bedrijfsprocessen verder te optimaliseren en te professionaliseren.

De regio's en drinkwaterbedrijven hebben voor het thema kwaliteit eigen ambities geformuleerd. De figuren 9.12 en 9.13 geven de doelrealisatie weer van deze ambities voor de waterschappen en gemeenten resp. de drinkwaterbedrijven in het voorjaar van 2016.

Voor de afvalwaterketen, waarin de gemeenten en waterschappen actief zijn, geldt dat inzicht in de feitelijke toestand en het functioneren van de keten leidt tot optimale beheers- en investeringsbeslissingen. Dit is van toepassing op vervanging van voorzieningen (riolering, gemalen, zuiveringen e.d.), het realiseren van de opgaven klimaatadaptatie en waterkwaliteit en bij maatregelen in het dagelijks beheer (o.a. reinigen en inspecteren). Voor de waterschappen en gemeenten geldt dat zij gemiddeld inmiddels 53 procent van de eigen ambitie hebben gerealiseerd op het gebied van kwaliteit. Uit het kaartbeeld blijkt dat een aantal regio's goed op koers ligt om de eigen doelstellingen in 2020 te realiseren.

Kwaliteit van de dienstverlening is voor de drinkwaterbedrijven topprioriteit. De drinkwaterbedrijven werken voortdurend aan het vergroten van hun professionaliteit. Dat gebeurt bijvoorbeeld door kwaliteitscertificering en daaraan gekoppelde interne kwaliteitsaudits. Ten slotte zijn training en opleiding een speerpunt bij alle bedrijven. Voor de drinkwaterbedrijven is de gemiddelde realisatie 78 procent, wat betekent dat zij op koers liggen voor wat betreft het halen van de eigen kwaliteitsdoelstellingen.

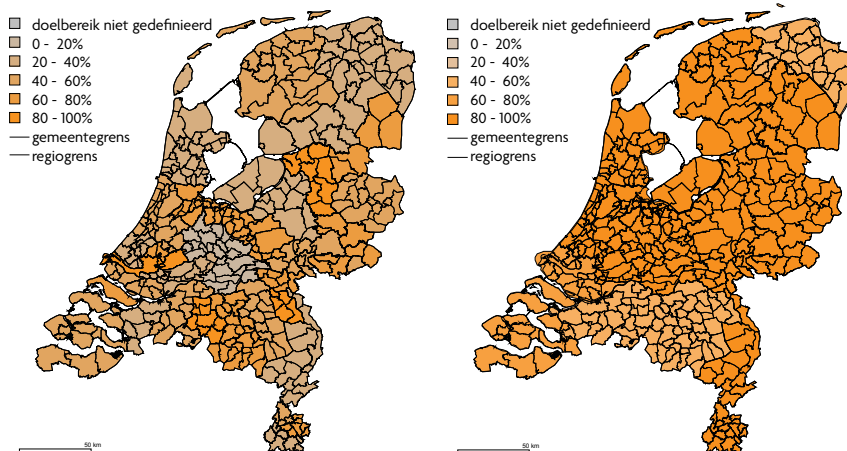
Doelrealisatie kostenbesparingen samenwerkingsregio's van gemeenten en waterschappen, links 9.12, en bij drinkwaterbedrijven, rechts 9.13, (% realisatie eind 2015 t.o.v. ambitie in 2020).

Thema: personele kwetsbaarheid

De regio's en drinkwaterbedrijven hebben ook voor het thema personele kwetsbaarheid eigen ambities geformuleerd. Voor de gemeenten en waterschappen gaat het onder meer om gezamenlijke kennisontwikkeling, specialisatie in regionaal verband en uitwisseling van personeel. Het verminderen van kwetsbaarheid leidt tot garanderen van continuïteit in de uitvoering van de beheertaken en tot een verhoging van de kwaliteit ervan (professionaliteit).

Ook de drinkwaterbedrijven werken hard aan het verlagen van de kwetsbaarheid van hun organisaties. Kennis die is ontwikkeld wordt vastgelegd in managementsystemen, kennisoverdracht bij binnenkomst en bij vertrek van medewerkers krijgt veel aandacht en ook tussen de bedrijven onderling wordt kennis structureel uitgewisseld.

De figuren 9.14 en 9.15 geven de doelrealisatie weer van de ambities op het terrein van personele kwetsbaarheid in het voorjaar van 2016 voor de regio's van gemeenten en waterschappen resp. drinkwaterbedrijven.

Doelrealisatie op aspect vermindering van kwetsbaarheid van de samenwerkingsregio's van gemeenten en waterschappen, links 9.14, en van de drinkwaterbedrijven, rechts 9.15, (% realisatie voorjaar 2016 t.o.v. ambitie in 2020).

Voor de gemeenten en waterschappen geldt dat zij in het voorjaar van 2016 gemiddeld inmiddels 48 procent van de eigen ambitie hebben gerealiseerd op het gebied van kwetsbaarheid. Een aantal regio's ligt goed op koers om de eigen doelstellingen in 2020 te realiseren.

De drinkwaterbedrijven hebben gemiddeld 80 procent van de eigen ambitie gerealiseerd, wat aangeeft dat zij op koers liggen.

Overige doelmatigheidswinst waterschappen

Ook buiten de waterketen genereren de waterschappen extra doelmatigheidswinst in het waterbeheer. Dit gebeurt door maatregelen in de eigen organisatie en door onderlinge en externe samenwerking te intensiveren. Maatregelen die zij binnen de eigen organisatie treffen, delen zij met andere waterschappen. Waar mogelijk wordt gemeenschappelijk opgetreden en ingekocht. Door innovaties, zowel op technisch als sociaal vlak, kunnen waterschappen hun werk goedkoper, sneller en duurzamer uitvoeren.

De waterschappen zijn zich er steeds meer van bewust dat de waarde van innovatieve ontwikkelingen in het water(keten)beheer het best tot zijn recht komt in samenwerking met partners. Techniek en organisatie gaan hand in hand. Op de website www.uvw.nl//thema/innovatie/innovatie-etalage staan veel innovatieve oplossingen van de waterschappen.

De laatste jaren hebben veel innovaties van de waterschappen betrekking op energiegebruik en verduurzaming. Hierdoor kunnen zij hun opgaven goedkoper, sneller en groener realiseren en worden kosten beperkt, met een matiging van de stijging van de belastingen tot gevolg. Voor innovatie en duurzaamheid geldt, net zoals voor doelmatigheid, dat in de waterketen de grootste winst te halen is. De waterschappen beschouwen afvalwater steeds meer als een bron van duurzame energie (biogas, restwarmte) en waardevolle grondstoffen. De Energie- en Grondstoffenfabriek, een netwerkorganisatie van alle waterschappen, speelt hierbij een belangrijke rol. Een energiefabriek is een rioolwaterzuivering die energieneutraal of -leverend is. In 2015 won de Energie- en Grondstoffenfabriek de WOW-prijs van het platform Water Ontmoet Water.

Overige doelmatigheidswinst drinkwaterbedrijven

De drinkwaterbedrijven werken ook buiten de waterketen veel met andere organisaties samen om de doelmatigheid te vergroten en de kosten en overlast voor de burger te verlagen. Heel praktisch gebeurt dat in alle regio's met nutsbedrijven, waarbij het doel is om de overlast bij het openleggen van de straat voor de burger en bedrijven zo laag mogelijk te houden. In toenemende mate wordt daarbij gewerkt met gecombineerde werkzaamheden van verschillende nutsfuncties (water, gas, elektra, kabels), waarbij ook aanbesteden, projectmanagement en toezichthouden steeds vaker gezamenlijk wordt opgepakt.

Doelmatigheidswinst provincies

Door de provincies wordt doelmatigheidswinst behaald door samenwerking met waterschappen op het gebied van ruimtelijke planvorming over waterbeheer. Inmiddels is in verschillende projecten aangetoond dat het Bestuursakkoord Water daadwerkelijk leidt tot meer samenwerking, efficiency en andere benaderingen, die zich uitdrukken in doelmatigheidswinst.

Ook bij het grondwaterbeheer versterken de provincies de samenwerking met de waterschappen. Uit de evaluatie grondwaterbeheer volgt dat het, ruim vijf jaar na inwerkingtreding van de Waterwet, zinvol is op regionaal niveau (door provincies, waterschappen en ook de gemeenten) samen te bezien waar de gezamenlijke doelen en opgaven liggen en op welke wijze hieraan samen het meest doelmatig vorm kan worden gegeven (gezamenlijke agenda). Door een goede samenwerking is en blijft het mogelijk adequaat werk te maken van de grondwaterbeheer- en uitvoeringstaken. Weliswaar is het grondwaterbeheer verdeeld over verschillende partijen, maar op zich staat dat een goed en adequaat beheer niet in de weg. Een verdergaande verbetering van de samenwerking past goed binnen de uitvoering van het BAW om doelmatiger te werken. Het is aan de regio's de samenwerking te organiseren.

Doelmatigheidswinst Rijkswaterstaat

Rijkswaterstaat heeft zich binnen de scope van het hoofdwatersysteem gecommitteerd aan een doelmatigheidswinst van (afgerond) 25 miljoen euro per jaar. Rijkswaterstaat wil deze besparing realiseren door zandsuppleties langs de kust op een andere wijze aan te besteden. Hierbij is gekozen voor een gewijzigde inkoopstrategie die de marktwerking bevordert. De aannemers hebben meer vrijheid in de uitvoeringsperiode en kunnen inschrijven op een beperkt aantal grotere of kleinere kavels, waardoor meer marktpartijen kunnen meedingen. Tevens is een maximum plafondbedrag ingesteld. Indien de markt boven het plafondbedrag aanbiedt, overweegt Rijkswaterstaat de suppleties zelf uit te voeren.

Uit de aanbestedingen van de zandsuppleties in de laatste jaren blijkt dat de beoogde doelmatigheidswinst nu grotendeels is gerealiseerd. In 2016-2017 wordt een nieuw suppletieprogramma aanbesteed, dat nieuw inzicht in de realisatie van deze doelstelling geeft.

Een andere maatregel die is genomen om besparingen te realiseren, was om overig variabel onderhoud bij het hoofdwatersysteem meerjarig te contracteren.

Financiering van het waterbeheer in de toekomst

In 2014 bracht de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) het rapport 'Water governance in The Netherlands; Fit for the future?' uit. In het rapport constateert de OESO dat het Nederlandse waterbeheer momenteel een stabiele financiële structuur kent. Wel ziet de OESO voor de lange termijn enkele uitdagingen met betrekking tot de duurzaamheid en toekomstbestendigheid van de bekostiging.

Dit komt met name door toenemende onevenwichtigheid tussen groei- en krimpregio's, bouwen op (voor waterbeheer) ongunstige locaties, gevolgen van toenemend medicijngebruik en het lage water/risicobewustzijn van de Nederlanders. De OESO vindt bovendien

dat er beter en meer gebruik kan worden gemaakt van economische prikkels om efficiënt om te gaan met 'te veel', 'te weinig' en vooral 'te vervuild' water. De OESO pleit voor een striktere toepassing van het principe 'de vervuiler/gebruiker betaalt'.

De OESO richt zich in haar conclusies dus zowel op meer bewustwording (waterbewustzijn) als op economische prikkels gericht op gedragsverandering.

Naar aanleiding van het OESO-rapport doen de bestuurlijke partners (ministerie van IenM, UvW, VNG, IPO en Vewin) nader onderzoek. Als onderdeel daarvan verscheen in juni 2015 het rapport 'Toekomstige en duurzame financiering van het Nederlandse waterbeheer'. Het gaat over de huidige bekostiging in het Nederlandse waterbeheer en over relevante toekomstige ontwikkelingen die deze bekostiging kunnen beïnvloeden.

De bestuurlijke discussie die mede op basis van het rapport is gevoerd, leverde als gedeeld beeld op dat de basis van de bekostiging op orde is. Een grote systeemwijziging van de financiering van het waterbeheer is daarom niet noodzakelijk. Gezien de toekomstige ontwikkelingen is er echter wel aanleiding om binnen het bestaande stelsel te verkennen waar verbeteringen mogelijk zijn.

Er is besloten om binnen vier thema's nader onderzoek naar verbeteringen te doen:

1. Zoetwater (duurzame financiering grond- en oppervlaktewater)
2. Waterkwaliteit (diffuse bronnen en nieuwe stoffen)
3. Stedelijk waterbeheer
4. Belastingstelsel waterschappen, waarbij ook het reeds lopende onderzoek naar de modernisering en verduurzaming van de zuiveringsheffing wordt meegenomen.

In alle deelonderzoeken wordt ook naar de effectiviteit van andere instrumenten dan bekostiging gekeken, zoals communicatie of vergunningverlening. De planning is om begin 2017 een bestuurlijk advies op te leveren met mogelijke verbeteringen in de financiering van het waterbeheer voor de korte en de lange termijn.

Samenwerken aan water

De afspraken om stijging van de lasten voor de burger te beperken hebben in vele regio's geleid tot een betere samenwerking tussen waterschappen, gemeenten en drinkwaterbedrijven. Zo wordt geld bespaard door het gezamenlijk beheer van gemalen, het verrichten van metingen en het databeheer. De kosten van de afvalwaterketen worden daarmee beter beheerst. Op de website samenwerkenaanwater.nl zijn tientallen voorbeelden te zien uit de praktijk.

Colofon

Dit is een uitgave van het ministerie van Infrastructuur en Milieu, in samenwerking met de partners in de Stuurgroep Water (samenwerkingsverband tussen Rijksoverheid, Interprovinciaal Overleg, Unie van Waterschappen en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten) en de Vewin.

Meer informatie kunt u vinden op:
staatvanonswater.nl

Tekstredactie

Gerard Haverkamp, Alphen aan den Rijn

Website

CGI, Rotterdam

Modern Media, Amersfoort

Vormgeving en realisatie printversie

Mijs Cartografie en Vormgeving, Rotterdam

Infographics

In 60seconds/Getting the picture, Amsterdam

Ridders Infographics, Den Haag

Fotografie

Mediatheek Rijksoverheid, Theo Bos, Jos Braal, Werry Crone, Tineke Dijkstra, Nienke Elenbaas, Cynthia van Elk, John Gundlach, Kees Jan Meeuse, Robbert Moree, Ron Offermans, Suzanne Oudejans, Rob Poelenjee, Johan Roerink, René Schotanus, Alex Schröder, Riesjard Schropp, Hugo Schuitemaker, Ivo Vrancken

Den Haag, mei 2016

Over de Staat van Ons Water

In de Staat van Ons Water wordt gerapporteerd over de uitvoering van het Nationaal Waterplan 2016-2021, het Bestuursakkoord Water 2011 en het uitvoeringsprogramma van de Beleidsnota Drinkwater. Ook wordt verslag gedaan over de voortgang van de uitvoering van de Europese richtlijnen over waterkwaliteit, overstromingsrisico's en de mariene strategie.

De Staat van Ons Water is een initiatief van het ministerie van Infrastructuur en Milieu, de Unie van Waterschappen, VNG, IPO en Vewin.

Deze rapportage is ook digitaal te vinden op staatvanonswater.nl. De website geeft op laagdrempelige wijze informatie over de belangrijkste waterthema's. Aansluitend daarop zijn de hoofdstukken uit deze rapportage te vinden. Door het opnemen van verwijzingen (links) naar andere websites worden de achterliggende bronnen ontsloten. Deze pdf beperkt zich tot een bundeling van de hoofdstukken van de voortgangsrapportage over de uitvoering van het waterbeleid.

Over Ons Water

Wij willen Nederlanders bewuster maken van water. Door te laten zien wat er aan watermanagement gebeurt in Nederland en bij jou in de buurt. Door te laten zien wat er nodig is voor de toekomst, want we zijn nooit klaar met ons water. En door tips te geven wat je zelf kunt doen.

Kijk op onswater.nl. Daar kun je op jouw postcode informatie en verhalen vinden.

Vragen of opmerkingen?

Voor vragen, opmerkingen en/of suggesties over staatvanonswater.nl kun je mailen naar: info@staatvanonswater.nl